

PERLAKY LAJOS

A MEGTALÁLT
ISTEN

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

PERLAKY LAJOS

A MEGTALÁLT
ISTEN

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

*A fordítás joga
a szerzőnek fenntartva.*

**Nihil obstat. Dr. Michael Marczel, censor dioecesanus. Nr. 8763/1947. Imprimatur
Strigoniæ, die 16. Dec. 1947. Dr. Joannes Drahos, vicarius generalis.**

**A kiadásért felelős : Dr. Takáts Ernő.
Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős : Ketskés János.**

ELSŐ RÉSZ

AZ OLVASÓHOZ, KINEK LELKE HALHATATLAN.

Van egy szavunk, amely mélyebb és titokzatosabb a szótár minden szavánál. Ez a név szenteli meg a bölcső első mosolyát és a halálos ágy utolsó könnyét, a tátongó sírnál is csak ez az egy szó jelenti még az életet. *Az Isten neve ez a szó!*

Az emberi tekintet, amely a csillagokba néz, őt keresi, az anya az ő nevére tanítja először gyermekét, a szegény hozzá fordul kenyérért, a haldokló őt hívja, a bűnös tőle retteg, a király előtte borul térdre, akinek senki se hisz, az Istenre esküszik.

Őt beszélik a völgyek virágai és a hegyek cédrusai . . . az Univerzum himnusza, a világűr orgonája, a növények zsoltárai őt hirdetik — egyedül az ember meri mondani: nincs Isten!

Az ég és föld tele van csodáival, ő vele magával és mégis vannak szívek, amelyekben Isten nem lakik.

Pascal szerint vannak emberek, akik mindent elkövetnek, hogy Istent el ne veszítsék, és vannak emberek, akik mindent elkövetnek, hogy *meg ne találják*.

Egy másik könyvében a nagy francia gondolkodó az emberek következő kategóriáit állítja fel: egyesek keresik az Istent és megtalálják: ezek a bölcsék és boldogok.

Mások nem keresik, vagy a megtalált Istent elvesztik — ezek az ostobák és boldogtalanok.

Vannak akik keresik, *de nem találják meg*: ezek a szerencsétlenek.

Kivált ez utóbbiaknak íródott e könyv, mely útmutatója szeretne lenni azoknak, akik megjárták az élet dantei pokolköreit, akik végjárták a gondolatok Golgotáját, akik fenéig kiürítették a Ma szenvedéseinek poharát s akik életük csillagtalanságában menekülni akarnak az olyan világból, amelyben nincsen többé Isten.

A szenvedésektől felmárt szívekhez íródott e könyv, akik úgy érzik, hogy az agynak nem elég a logika, a szívnek nem elég a muzsika, akik a kettős világháború Kálvária-útját végigjárva belátták, hogy sem a híge-life, sem a hideg-meleg vízre járó csapok, sem a légfűtés nem elég az ember megváltásához, mert az ember metafizikai fájdalmai mélyebbek, semhogy a morfium, vagy intravénás injekció csodáival meg lehetne őket gyógyítani.

A mai gondkorszak terheitől kifáradt mindennapi ember mindennapi kételyeihez akar szólni könyvem és célja: csökkenteni az Istenkérdésben az értelmi és érzelmi életére nehezedő nyomást.

Az élet nyelvén írtam a Ma megtépett, összevérzett lelkű emberéhez, akinek ítéletében ezek a viharos évek megrendítették az alapokat s aki mindennél égetőbben érzi a lelki romok felett az építő erős életnek szükségességét.

Nem teológiát igyekeztem adni, hanem az emberi tapasztalatok bizonyosságtételeit Isten mellett.

Vannak oldalak, melyeket Bach hatalmas zenéje mellett írtam, szeretném, ha egyes sorokon átütne az orgonaszó . . .

I.

AZ ISTENESZME A MODERN VILÁGKÉPBN.

Mereskovskij mondja az «Örök útítársak»-ban, hogy vallásosság olyan, mint a Nap — lemegy, de újra feljön.

A vallásos életérzés hullámritmusának megvannak a maga apály és dagály korszakai.

A történelemben voltak Istenfélő századok és volt század, amelyben Isten nevét még La Fontaine verseiből és Corneille tragédiáiból is kitörölték.

Protagorast Istentagadása miatt száműzték Görögországból, fél-évszázad mulva Athén bölcselei nyíltan kérkedtek hitetlenségükkel.

A deistákat a XVII. század elején még csak tisztességes polgároknak sem tartották, — néhány évtized után az ő magvetések eredményeképp nyilvános káromkodásversenyt rendeztek Páris piacán s Franciaország a fejetlen kőszentek és harangtalan tornyok földje lett.

A XVIII. század első felében Anglia a tele templomok hazája volt, ugyanennek a századnak második feléről Buttler feljegyezi azt az általános vélekedést, hogy a nép életében a kereszténységből nem maradt más fenn, mint a szép temetések.

Voltaire kora jelenségeiből azt jövendölte, hogy halála után 50 évre a Biblia, múzeumok és könyvtárak porlepte emléke lesz és íme, 50 év multával ugyanabban a házban, hol ezt a jövendölést megkockáztatta, nyílt meg egy nyomdavállalat, mely 18 nyelven, százezres példányszámban hozta forgalomba a Bibliát.

A XIX. század elején csak egyes kutatók dolgozószobáiba húzó-dott vissza az atheizmus, a század végén a szociális elhagyatottságban élő tömegek aposztáziája óriási méreteket öltött.

* * *

Miként egyetlen korszakról, úgy a mairól sem lehet azt mondani, hogy gyökeréig vallástalan, sem azt, hogy gyökeréig vallásos.

A vallásos világérzés megítélése tekintetében a pesszimizmusnak éppúgy megvannak a hangjai, mint az optimizmusnak.

Dosztojevszkij egyenesen megdöbben, hogy a XX. században az Antikrisztus hatalma napról-napra nő.

«Krisztus a világ világossága», mondogatjuk — állapítja meg ő, — de csak a szánk mondja ki, a szívünk nem érzi. Mereskovskij szerint a mai ember Goethe szavával fordul Krisztushoz: «Csodállak és szeretlek, — de követni nem tudlak!»

C. Mendes úgy látja, hogy a mai vallásos érzés csak secundär élmény, nem teremtőerejű. «Az a tendencia — mondja ő, — hogy a hívőket ránevelje a világtól való elvonatkoztatásra, erősen hiányzik a mai vallásosságból.»

Hiadni kínai bölcset szerint, bár «a keresztény szentek sírjait elkoptatja a zarándokok térde és csókja, bár az ünnepek azt hazudják, hogy van kereszténység Európában, csak az egyesek keresztények, a tömegek nem keresztények».

«A vallásnak ma már nincsen komoly beleszólása a dolgok rendjébe, — mondja Max Yordan. — A vallástalan milliók száma nő, hogy a közönyösek többségéről ne is beszéljünk. A papok megakarják ifjítani a vallást, újra és újra eret vágnak rajta és a vallás mégis agonizál. Haldoklását kis Teréz és Szent Antal kultuszinjekciókkal lassítani lehet, de feltartóztatni nem. Az Egyház, hogy megmentse befolyásának roncsait a tömegekre, teaestélyekkel, hangversenyekkel, bálók és táncok rendezésével arra vállalkozik, hogy a szórakozási ösztönt kiszolgálja, hogy a tömegek maitre de plaisirje legyen. Ez a csőd kezdete.»

Guyau a jövő vallásáról írt könyvében így szól: «Valamint a politika minden áramlata a monarchiából a köztársaság felé halad, a szellem világában is a tudás köztársasága kell hogy helyébe lépjen az Isten monarchiájának. A tudomány köztársasága nem bír el se abszolút, se alkotmányos Istent. A XX. században az Istennek már csak akkora tekintélye van, mint Napoleon idejében a harmadik árnyék-konzulnak».

Segrave szerint a mai vallásosság elsősorban szociális funkció, ő azt állítja, hogy csak az egyházi élet lett fejlettebb, nem maga a vallásosság.

Egy francia vallásbölcse szerint a kenyér adja szánkra az «Isten» szót, mi ahhoz az Istenhez imádkozunk, aki a földet és nem ahhoz, aki az eget alkotá.

Mások rámutatnak a babonák lerakódására a modern pszichén (teozófia, spiritizmus) az Én túlkultuszára, a pénz bálványimádására, a tömegek erkölcsi nivóromlására, a bűnhullám elszélesedésére, a nagy európai aposztáziákra, — arra a tényre, hogy a világháború előtti években egymagában Poroszországban 2,160.000 ember jegyzi be magát atheistának a vallási rubrikában, hogy Franciaországban évenként több millióra rög azoknak a gyerekeknek száma, akiknek a szülők akaratából nem volt szabad megszületniök. Rámutatnak a világháborúk döbberetes hekatombájára abban az Európában, ahol 162.000 templomtorony szegeződik az égnek és mindez mégsem tudta megakadályozni, hogy a betlehem-i csillag kétszer is vértengerbe ne fulladjon.

A parlamentekben minden 10 évben egyszer hangzik el ez a szó: «Isten!», — állapítja meg az egyik nagy angol politikus, . . . «Istent halottá hallgatják», állapítja meg Spengler, aki a század bomlásos jelenségeire építi gigantikus requiemjében jóslatát, a nyugati kultúra bukásáról.

Tény az, hogy 1923-ban Mexikóban szabályszerű törvényszéki tárgyalás keretében elítélték az Istent és kimondották rá a halálos ítéletet.

* * *

Ha azonban a horizontokat mélyítjük és a lámpákat az ellenkező oldalról helyezük a kép elé, mindezekkel a lehangoló részletjelenségekkel szemben meg kell állapítanunk, hogy a mult századvég nagy aposztázója nyomán beállott kielégítetlenség meghozta a metafizika rehabilitációját, a vallásos életérzés renaisszancát, a kettős világégés után diadalmasan csendültek fel újra az ősi hit akkordjai a lelkek orgonáján.

Azt természetesen el kell ismernünk, hogy a modern ember hite nagyon messze áll a homo goticus teremtményjéről és dinamikus vallásosságától, Dante kora emberének mennybemagasodó alázatától, a nagy Assisi hitének boldog hamvasságától, — «az ő hite valami hullámozó, hol elérőtlenedő, hol felgyógyuló, egyszer elpárolgó, azután ismét megsűrösödő élmény, a modern ember mintegy a katekumenek lelki fokozatának lépcsőjén áll». (Maritain.)

Nem szabad elfelejteni, hogy az európai lélekben még tartanak a háború utáni lélekrendülés egyensúlyzavarai, romboló eszmék és alkotó energiák szinte egyidőben hatnak a kor emberére, az európai psziché az a csatátér, melyen az idő a maga nagy konfliktusait vívja.

Ennek dacára tagadhatatlan, hogy a vallásosság napja felmenőben van Európa horizontján.

A hitetlenség, mint tömegjelenség megszűnt hódító gondolat lenni.

Ma már nem divat a vallásban a buták és nyárspolgárok paradicsomát látni. A lemosolygások kora lejárt, a materializmus és a logikai atheizmus defenzív helyzetbe szorult.

«Az Isten trónkövetelői megbuktak», — mondja Romain Roland.

Maga Anatol France a «gúny bölcselője» beismeri, hogy «Isten egyre ünnepeltebb valaki lett a XX. században».

«A vallásban ma mindenki hisz — mondja ő —, csak az a kifogás ellene, hogy vallás a neve. Neveznék valamifajta «izmus»-sal, mindenki nyíltan kalapot emelne előtte.»

A francia Tudományos Akadémia «halhatatlanjai» sorra leszavazták a hit javára.

Kierkegard egyenesen azt állítja, hogy az Égnek, oly heves ostroma, oly heves Istenvágy és Istenbe örvénylés a középkorban sem volt, mint jelen századunkban.

Az bizonyos, hogy a keresztény vallásnak, az európai népek legnagyobb közösségének alapjait a világháborúk gyilkos esemény pergei sem tudták megingatni.

Az Egyház, amely a népből jött és a néphez tér vissza, a szenttéavatásoktól az angol konvertitákig, páratlan életerejű intézményeitől a milliós szentáldozásokig, a legcsodálatosabb tömeghódításokra mutat hat rá.

Keresztény íróink vannak, akik nagyok a nagyságig és hívők egészen a legdogmatikusabb hitig.

A jelenkori gondolat nagyjaira mutat rá D'Hulster s ünnepélyesen felkiált: «Ime a tudomány ma újra keresztény!»

Már Tolsztoj megmondotta: «A pusztulását érző ember mindig hitet keres, mert a hit minden megújulásnak gyökere».

A mai ember, akinek energiáit a mult század mindent helyéből kimozgató gyilkos kétkedése kikezdte — érzi, hogy *átfogó nagy egységekre van szüksége*, ezért menekül a legnagyobb szintézishez: a kereszténységhez, amelyről Goethe mondotta: hogy «akármennyire is táguljon ki az ember szelleme, a kereszténység fenségességén nem fog túljutni».

* * *

A modern ember előtt világossá lett, hogy a világnézetek zűrzavarából egyedül a metafizikához való visszatérés vezethet ki, hiszen a vallásnak legnagyobb áldása éppen abban nyilatkozik meg, hogy az emberi szellem legnagyobb átkát, a kételkedésből származó egyensúlyzavart és bizonytalanságot távol tartja.

A modern ember a hithez menekült, mert a hit az, amely a nyomor szörnyű infernójában *az elviselhetetlen életfájdalom helyébe az elviselhető fájdalmat állítja*, s ezzel eljut a szenvedésnek mint lelki problémának emberileg elérhető legmagasabbrendű megoldásáig.

A keresésben és szenvedésben elfáradt korok végén mindig megjelenik az Istenvágy, ennek az életérzésnek újjászületése a világ végéig meg fog ismétlődni, minél nagyobb a világ lelki válsága, — annál erőteljesebben.

Papini, aki keserves belső Kálvária után jutott el Krisztushoz, damaszki útja végén ezt írja önéletrajzában: «Az örök nagy Jézus, aki maga nem tanított se fizikát, se csillagászatot, de megtanított a legfelsőbb csillagászatra, — *magasrendűen élni*, akinek nagyságán keresztül mentheti meg az ember a leglesúlyedtebb korban is a jóságban és eszményekbe vetett hitét: ez a Krisztus úgy hozzá tartozik a XX. század szellemi tartalmához, mint a villany vagy rádió. Megöltém volna magam, ha Őt meg nem találom!» . . .

Jézus ma is él, mert Ő az örök újjászületés.

Nevéből ma is kupolák dongaboltozata fonódik, emléke ott világit karácsonyestén az éjfélti templomokban, szava ott leng a katedrálisok

harangjában, karja ott tárul az útszélek keresztjein, arca ott ragyog a bazilikák márványában, csakúgy, mint emberi jócselekedetekben, fénylő silhouettje végig leng a kor nagy gondolkodói homlokának töprengő ráncain, örök és csöndes diadalmenetét tartva a nemesen szenvedő milliók szívében.

Amint a csillagok körbe futnak, — az emberi lélek csillagfutása is Istenbe tér vissza.

II.

AKIK ELVESZTETTÉK AZ ISTENT.

Minden kornak megvannak a maga hitetlenjei.

Voltak, vannak és lesznek mindenkor olyan emberek, kik Isten nélkül élnek, cselekszenek és halnak meg.

Őket Isten léte nem érdekli . . . azt, hogy van-e Isten vagy nincs, egy kézlegyintéssel intézik el, ők azt mondják, hogy sokkal fontosabb dolgok fölött van gondolkozni valójuk, mint az Istenkérdés.

Vannak vallásilag is botfülű emberek, mint ahogy egyeseknek Csajkovszky hegedűversenye megrázó élmény, másoknak, mint egy amerikai ujságíró mondotta: «lőszőrök kaparása macskák belein».

Már pedig az Isten Deus ab sconditus az Istenkeresők számára is, mennyivel inkább elrejtett azok számára, akiknek legkisebb gondjuk is nagyobb annál, hogyszem Istent keressék.

Vannak kimozdíthatatlan hitetlenek, akik még arra sem képesek, hogy rettegenek.

A legfonákabb dolog a hitetlenek tagadásában, hogy ők a lelki vakok magyarázni akarják a látóknak, hogy amit a látó lát, azt rosszul látja és ők a vakok azt jobban látják.

Már pedig hogy van joga a vaknak vitatkozni Raffael színharmóniájáról, hogy van joga a süketnek, vagy botfülűnek ócsárolni Debussy zenéjét?

Nem minden igazság nélkül mondja Benson: «A hitelenség nem más, mint az inbecilitásnak egy fajtája».

* * *

Az embernek époly szuverén szabadságában áll gondolkozni, mint nem gondolkozni. «Senkitől se vehetjük el a jogot — mondotta II. Frigyes, — hogyha akar, ostoba is lehessen.»

Az ember ha akarja mindenben kételkedhetik, mint ahogy a szemünk elé tartott zsebórával eltakarhatjuk a Mont Blancot, sőt a csillagos eget is.

Vannak *szándékosan vakok*, akik képesek saját szemüknek nem

hinni. Voltaire például kijelentette, hogy ha Páris piacán ő és még 2000 ember szemeláttára történe valami csoda, ő inkább kételkedne 4002 szem látóerejében, mintsem elhiggyen egy csodát. Hobbes írt egy tanulmányt, amelynek célja kimutatni, hogy 2×2 nem 4, vagyis még a matematika állításában is éppúgy jogunk van kételkedni, mint a tudományos gondolkodás egyéb tézisében.

Egy indiai nábob nem hitte el, hogy a víz megfagyhat, egyszerűen azért, mert ő még ilyent soha nem látott.

Van ember, akire a legragyogóbb, legmeggyőzőbb Isten-érvnek sincs meg a kényszerítő ereje, — nemet mondani ugyanis a legolcsóbb bölcseség.

* * *

A hitetlenség első okául vehetjük, mikor valaki olyan lélekrázkódást szenved, vagy olyan sebet kap, amelyet élete végeig sem tud kiheverni.

Nincs Isten!... kiáltják szülők egyetlen gyermekük sírjánál... betegek kiáltják elviselhetetlen szenvedéseik súlya alatt... családapák kiáltják, mikor a nyomorral vívott küzdelemben eljutnak odáig, hogy gyermekeik számára nincs betevő falat... Nincs Isten! kiáltja az ártatlanul felítélt, a börtön első óráiban, aki magát védeni nem tudta.

«Leültem egy sziklára — írja a halottakkal borított csatamező láttára Hovard Spring könyvében egy angol katona — és mint egy állat üvöltöttem az égre: Miatyánk, *nem vagy Te a menynyekben!*»

Ez a legfájdalmasabb Isten-kriszisélmény, ez a legtragikusabb forrása a tagadásnak.

* * *

Vannak, akik a gondolkodás rázkódtatásain esnek át s így veszítik el az Istent. Ez a «crise cerebrale» mint De laMothe nevezi.

Az élet sok példával szolgál, hogy éppen a legkomolyabb, legtartalmasabb hívőknek hitét gátolták, sőt rombolták össze az értelmi kételyek, a tudományos, vagy filozófiai támadások.

«Bármilyen borzasztó is, még önönmagam előtt is bevallani — írja Tolsztoj, — nem tudok hinni, bár gyűlölöm a hitetlenséget.»

Lamnais feje fölött már ott lebegett a bíborosi kalap, amikor a kételyek végzetesen felkavarták ezt a ragyogó koponyát, melyet hivatva lett volna a bíbor biretum ékesíteni.

Természetesen van könnyelmű hitetlenség is, különösen a fiatalok ateizmusában, mikor gyerekifjak az első ócsárló szóra elvesztik a vallásukat, amelynek napja ott ragyogott gyermekségök fölött.

Spranger kimutatja, hogy a hit elvesztése rendszerint a titanomachia

korában, a sexualitás viharzónájában történik, és az ifjúságnál túltengő önmagát akarással és lázongó lelkülettel függ össze.

Szomorú folyamat ez, látni a fiataloknál a vallás eszményeiből való fokról-fokra kiábrándulást, lehangelő látvány, hogy az Isten ahelyett, hogy nőne bennük, egyre kisebbedik.

Sokan a fiatalok között cinizmussal és bántó fölényeskedéssel beszélnek Istenről, — mások nem hirdetik fennszóval nézeteiket, mert nem akarnak szembekerülni vallásos környezetükkel, de bensőjükben a tagadó hang az uralkodó.

Sok ifjú életéből hiányoznak az átütő erejű vallásos élmények, évek múlnak el, anélkül, hogy Istenre gondolnának, eszükbe se jut úgy tenni fel életirányító elhatározásokat, hogy előbb felnézzenek az égre, gondolkodásukat nem frissítik fel imákkal — így lassan kikopik életükből az Isten, így jutnak el ahhoz a naphoz, amikor kijelentik, hogy hitüket nem tudják többé összeegyeztetni modern gondolkodásukkal.

* * *

A hitetlenségnek 100 eset közül 90-ben nem elméleti, vagy érzelmi krízis az oka, hanem gyakorlati. A hiba nem a tagadók értelmében rejlik, a hiba az életükben van.

Az atheisták legtöbbje: fennakadva saját lázongó vágyainak hinárijában, jut el az Istentagadásig, melynek alapja és eredete így nem az Istenismeret hiánya, hanem az a kívánság, hogy Isten *ne legyen*.

A legtöbb vallástalan ember nem a világ teremtményét, hanem *élete bíráját* tagadja, akinek léte kényelmetlen számára.

Sokszor látjuk fiataloknál, hogy hitük a nagy érzelmi hullámszökkenet zónájában lehanyatlak és kialszik és a duzzadt életérvágy miatt szívük gyermekkori oltártűzét hamvadni engedik. Számptalan fiatal léleknek története esik össze Renan ifjúkori Isten elleni lázadásával, melyről így ír: «Ki tűrheti el egy örökös Úr igáját, akitől éjjel-nappal rettegni kell, mert nincs meg benne se a jóakarata, se a képesség, hogy feledni tudjon?»

Mennél jobban elmerül az ember a világ durva vagy finomabb materializmusába, annál kevesebb kedve és ideje marad, hogy lelkének szent földjét Isten gondlataival szántogassa.

Akinek egyedüli gondja, hogyan lehet az életben minél több és vígabb esztendő teltölteni, annak felette kényelmetlen egy Isten, aki tilt, és aki sok mindenre kötelez.

A hittől sokan azért fáznak, mert Istennel nem lehet 50%-ra kiegyezni, mert olyan parancsai vannak, melyek szembefordulásra köteleznek a világgal, sőt önmagunkkal, — ez pedig nehéz vállalkozás.

Egy néger sokat járt a missziósatyák tanítására, a végén még sem

tért át. Miért nem keresztelkedsz meg? — kérdezték társai . . . Őszintén felelte: mert akkor többé nem ihatom le magam!

Természetes, hogy aki úszik a moslékban, akinek élettörténete bűn és sár, olyan világfelfogásban keres cselekvései számára igazolást, amelyben nincs Isten.

Ezért mondja Sabatier: «A hitetlenség nem egyéb, mint a katona szökése, aki ráunt a fegyelemre».

A hitetlenek a vallás katonaszökevényei, akik nem akarják megvívni azt az erkölcsi harcot, amelyre hitük magas eszményei köteleznék őket.

«Nemo incredulus, nisi impurus», mondja Szent Ágoston. «Nem volna bátorságod tagadni, ha volna bátorságod tisztán élni», mondja Pascal.

Szakíts szenvedélyeddel és másnap hívó leszel, őrizd meg lelkedet olyan emelkedettségben, amelyikben kívánni fogod, hogy Isten létezzék — és akkor nem fogsz kételkedni benne!

* * *

Szent Ágoston szerint az igazi atheista a legritkább emberfajta. W. Hughes szerint: «Nem a zsenik tagadják Isten létét, még csak nem is a közepesek, hanem az átlagon *aluli* emberek».

Nestroy szerint a hitetlen «homme blassé» . . . kiégett, kiszáradt gyökértelen, saját lelke nemesebbik felétől messze sodort lélek. Massilon a hitetleneket «lelki púposoknak» nevezi, Emmerson szerint a hitetlen törpe torzképe önmagának.

A hit járulécai: a szilárd biztonságérzés, — a hitetlenségé: az elégedetlenség, a nyugtalanító ürességérzés, az a bizonyos «csukló zokogás», ami az eltávozott, vagy elűzött Isten nyomán támad a megbántott szívekben.

Az az ember, aki nem akarja elismerni Isten valóságát, mely létének magvát képezi, öntudatának legbensőbb hangját tagadja le, elveszti legfőbb irányérzékét, amire az életben szüksége van, elveszti a legnagyobb és legátfogóbb gondolatot, amelyet lelke meg tudna ragadni.

A hitetlen úgy él a világban, mint egy árva, akinek nincs része abban a vigasztaló gondolatban, hogy odatönn egy szem vigyáz reá, odafönn valaki törődik vele.

Birain (a későbbi konvertita író) így ír a hitetlen lelkiállapotáról: «Ha az ember Istent elveszti, élete süllyedni kezd, mint egy repedt csónak és több keserűséget szerez magának, mint amennyit összes ellenségei okozni tudnának».

A hit fenséges órákkal ajándékozta meg az életet, a hitetlenség bomlasztó erői a szellemi szétfejlés állapotába sodorják az embert, nívótlanná és élhettelenné teszik az életet.

III.

FÉLKERESZTÉNYEK ISTENHITE.

(A kiknek csak félig van Istenük.)

Hit és hit között annyi változat van, ahány fok volt Jákób létráján, amely pedig az égig ért.

Vannak, akiknek vallása álmos hittanórák, ásítózva hallgatott szentmisék száraz emléke.

Sohasem mozgatja meg őket az élet nagy kérdései.

Istenről, a hit dolgairól nem beszélnek, nem vitatkoznak, mert azok végképen nem érdeklik őket, s így közönyükkel közelebb vannak a tagadáshoz és hitetlenekhez, mint a hívőkhöz.

Sőt rosszabbak és veszedelmesebbek azoknál, mert a tagadókat fel lehet verni észérvekkkel, a tagadásokra lehet bizonyítékokkal felelni, a kétkedőket ki lehet állításaikból mozdítani, meg lehet őket téríteni, csak a közönyösek kimozdíthatatlanságával nem boldogul senki.

Se hús — se hal, kocsonya kereszténységük a legértéktelebb.

Vannak mások, akik számára — mint Jacobs mondja, — «Istenre gondolni annyi, mint semmire se gondolni».

Vannak, akik mérhetetlen távolságban, elgondolható időközön túli, sejtelmes homályban, elmosódó ködfátylak mögött képzelik az Istent s ennek a ködpárává foszlott Isten eszmének nincs semmi életreható és életalakító ereje.

Egy skandináv mese szerint a hidegben megfagytak a gyertyalángok és a sarkutazók letörték azokat és amulettként használták óraláncaikon.

Sok embernek hite ilyen megfagyott gyertyaláng, amelynek nincs se melegítő, se világító ereje.

Anyakönyvi kivonattal ugyan igazolni tudják kereszténységüket, de életükkel nem.

A vallásnak sincsen semmi kihatása életükre, nem teszi őket jobb családapákká, se jobb barátokká, se jobb szomszédokká, éppúgy tudnak bántani, szenvedést okozni, sebet osztani, mint a nemvallásosak, mint akik soha templomba nem járnak.

Van akinél a vallásosság alkalmi nekilendülés, akiknek kereszténysége idénykereszténység. Nem hisznek fenntartás nélkül Istenben, de félnek tőle, szeretnének vele jóban lenni, mert nem akarnának a halál után bajba jutni.

Ezeket az Istenhez elsősorban bizonyos kultusz-occasiók fűzik, aminő keresztelés, esküvő, temetés, hol derús, hol komor összejövetelei az életnek.

Karácsonyi és húsvéti ellágyulások emberei ezek, akik a «sátoros

ünnepeken» néhány napra megszelídülnek, megbékülnek, megpróbálnak még jók is lenni. Ilyenkor lehet velük beszélni. Az elfújtt karácsonyi gyertyalánggal azonban kihamvad belőlük a vallásosságuk is.

Hasonlók ezek ahhoz az olasz banditához, aki azt állította, hogy ő vallásos, mert soha sem megy el rabolni — *vasárnap!*

* * *

Sokan vannak, akik a vallást, amibe beleszülettek, amelynek szellemi szárnyai alatt nőttek fel, úgy becsülik, mint egy nagyratartott és értékes hagyományt.

Éppúgy irtóznak attól, hogy atheistáknak tartásák őket, minthogy anarchistáknak.

Okoskodások és észbeli kételyek nem bántják őket, a vallás igazságai megfelelnek kedélybeli szükségleteiknek, úgy érzik, hogy a hittel teljesebb, tömörebb az életük, mint nélküle. Úgy érzik, hogyha elvesztenék Istenüket, valami fájdalmas ür támadna életükben.

A hitüket tulajdonképpen ezek is elődjeiktől örökölték, mint valami értékes családi ékszert, melyet szívüknek egyházi célokra használt pánccszekrényében gondosan őriznek és vasárnap, vagy ünnep alkalmakkor elő is vesznek.

Előveszik a keresztyény szokásokat, mint ahogy az apjuktól örökölt finom öltönyt is vasárnap magukra veszik. (Fosdick.)

Vasárnap lehúzzák a boltredőnyt, de mikor bezárják a templomajtót, — mögötte egy hétre zárva marad az Isten is, hátat fordítanak Neki, mielőtt az orgonaszó elhallgatott.

Elfelejtik, hogy az igazi Istentisztelet hétfőn kezdődik és egész héten át tart. Hiszik a vallás igazságait, de arra nem gondolnak, hogy elsősorban *élniük* kellene szerinte.

Nagyon rossz néven vennék, ha valaki azt mondaná róluk, hogy hitük sekélyes és felszínes felületi ájtatoskodás, — alig több: illendőségből betartott udvariasságnál Istennel szemben.

* * *

Van sok ember, akinek ajka beszél Istenről, de a szíve nem ismeri.

Vallásosnak mondja magát, de fél szeretni, fél megbocsájtani, fél kibékülni, fél az ellenségnek kezet adni, fél az igazságot kimondani.

Jámbornak és ájtatosnak hiszi magát, de csak úgy, hogy egyetlen kedvenc bűnéről ne kelljen lemondania.

Mivel az ilyenek néha vetnek egy kis alamizsnát, azt hiszik magukról, hogy ők már könyörültesek, mivel egy csekélyke morzsát odaadnak vagyonukból, azért, hogy a többinek háborítatlanul birtokában maradhassanak; — azt hiszik, hogy ők jók és istenesek . . .

Derék embereknek hiszik magukat, mivel senkit nem bántanak,

mert szavalják a keresztény jelszavakat, de csak egy kiállhatatlan emberrel kell találkozniok — és vége az egész vallásosságuknak.

Ők maguk nem szegik meg az Isten napját, de aki kénytelen velük tölteni a vasárnapot, az nem szívesen néz elébe ennek a napnak.

Ők maguk nem káromkodnak, de szeszélyeikkel, csipkelődéseikkel, rosszmájúságukkal, — belül átkozódásra kényszerítik azokat, akiknek dolguk van velük.

Részvétükben soha sem jutnak el egy szelet kenyérig, csak a fájdalmas sopánkodásig az emberek nyomorán. Az ilyenek hasonlítanak Duhamel egyik regényalakjához, akinek kereszténységét így jellemzi a híres író: «Felebarátjáért odaadná az életét, de *nem azt a szelet húst, ami éppen tányérján van*».

Sok ember van, aki elméletben hívő, cselekedeteiben és gyakorlatban atheista.

* * *

Vannak a vallásos életnek önző epikureistái, akiket csak az érdek a hitükből: — mit kaphatnak tőle? Megnyugvást, békét, belső egyensúlyt, vigasztaló felüdülést, fájdalmaikra csillapítószert.

Amíg keresztény hitük ugródeszka *felfelé*, tüntetnek vele, — ha nem sikerül minden úgy, ahogy kitervelték, visszavonják hitüket. Ők az örök számítók, akiket Dante külön pokolkörbe helyezett.

Elmennek a szívhez szóló prédikációk élvezésére, amik fülüket csiklandozzák, de hogy Istenszolgálat az is, amit *az embereknek tesziünk*, hogy *a hit életünk gyökeréig leható kötelesség*, arra nem gondolnak.

Bizonyos ájtatos finomságok iránt van érzékük, — de bűnbánatról, átváltozásról, újjászületésről, hősiességről ne beszéljen nekik senki.

Ők a vallásban is mindenáron jól akarják érezni magukat, mint egy jámbor hölgy mondotta: «Vasárnap azért járok a templomba, hogy legyen egy kis megpihenésem, . . . elfeledkezésem, . . . hogy kimene-küljek az élet színtelenségéből, Szaharájából.

Ez a hölgy nagyon vallásos, nagyon finomszívú léleknek tartotta magát, de kijelentette egyik, őt ért megbántás kapcsán, hogy: «A síromba viszem ezt a fájdalmat, amit barátnőm nekem okozott». — Elve az volt: «kerülni fogom az embereket, hogy ne kelljen gyűlölnöm őket».

* * *

Vannak tüskebokor-lelkek, akiknek vallásossága fanyar gyümölcsöt terem.

Vannak, akik nagyon Istenfélőknek tartják magukat, de vallásos meggyőződésük révén türelmetlenekké és ítélezőkké váltak, hitük szűkkeblűvé, fölényessé, hideggé formálta szívüket.

Az Istennel való közösségtől azt várjuk, hogy az embereket meg-

értökké, melegszívűekké, nagylelkűekké, tegye, — az ő legkedvencebb foglalkozásuk pedig a mások fölötti pálcatorés.

Hitük formuláit pontosan betartják, dátumra járnak gyónni, de azt sohasem írják alá, hogy:

«A bűnös is szent lény
Ha ráhull az égi fény».

Már pedig Isten felelősségre fog vonni minket minden olyan megvető és becsmérlő szóért, amelyet egyetlen olyan lélekre tettünk, akit Ő szintén megváltott.

«Az Isten szemében nem az elméleti hitetlenség a legnagyobb bűn — mondja J. Riviére —, hanem ha valaki megtagadja a szeretet alapvető kötelességeit, s ezzel rosszabbá lesz akárhány pogánynál.»

* * *

Tudjuk, hogy a Jézuskorabeli farizeusokat vallásosságuk nem tette jobbá és nagyobbá, hanem rosszabbá és kisebbé.

A farizeusok fajtája ma sem halt ki, ma is megszűrük a szűnyogot és lenyelik a tévét.

Jelszavuk ma is: «Mindent a szemnek!»

A vallás lényegét ma is abban látják, hogy bizonyos szabályokat be kell tartani, bizonyos jócselekedeteket végre kell hajtani, de felebarátjuk botlásával szemben szívük hidegebb, mint a kígyó bőre. Imákat mondanak, de korántsem jut eszükbe kedvenc bűneiket elhagyni, házbálványaikat összetörni, lélekben megújulni és megtisztulni.

Megnyerő és sima modoruk van, mindenkivel a maga mollhangnemében beszélnek, de véletlenül se kötöznének be egyetlen emberi sebet. Pontosán fizetik az egyházi adót, de ellenségeiknek nem bocsájtanak meg, mert önmagukat következetesnek nevezik . . . Kifelé megjátszák a kifogástalant és korrektet, de Shylock módjára ragaszkodnak jogaikhoz, annak legutolsó betűjéig.

Pontosan annyit tesznek, amennyit tenni szorosan vett kötelesség, — egy jottával sem többet. Az önkéntes és nemes lelkesültség, a túláradó szív gesztusai ismeretlenek előttük, a hivatalosan megállapított adománnyal kész a könyörületük. Ma is felmennek a templomba, s a falhoz lapuló váomossal szemben csak egy kötelességet ismernek: — a megvetést!

* * *

Vannak, akiknek vallásossága üres szentimentalizmus, beteges szenteskedés. «Fromme Spielerei», ahogy Herder nevezi.

Jellemzi őket, hogy a vallás külsőségeit túlbuzgóan gyakorolják,

a külső látszatot kórosan fokozott elővigyázatossággal tartják be. Szobájuk ki van tapétázva szentképekkel, színpadi jeleneteket rögtönöznek a templomban, körülcsússzák az oltárokat, kitárt karokkal imádkoznak és egy csöppet se bánnák, ha angyali karok lennének ennek szemtanúi. Imáiknak a hossza fontos, de arra nem kíváncsiak, hogy az Isten nekik mit akar mondani.

Három társulatnak tagjai, de belépnek egy negyedikbe is, hogy üdvösségüket biztosítsák. Ők az első számú bűnbánói a világnak, bár nem egyszer úgy mennek gyónni, mintha *Istennek tennének ezzel szíveséget*.

Gyakran változtatják bálványrangra emelt szentjeiket, hol ez a szent, hol amaz szerepel kedvenceik műsorában. Nem egyszer jutnak olyan kinyilatkoztatások birtokába, amelyben még szentéletű papok sem részesülnek. Szájukból kegyes mondatszalagok repdesnek, ők a «megtestesült alázat» mintaképei, ami nem akadályozza őket, hogy megbántottságuk pillanataiban élesen ne tudjanak visszavágni. Bár kérkednek azzal, hogy életük az oltárok árnyékában eltöltött élet, önmagukkal szemben való vakságuk eltakarja szemeik elől bűneiket.

* * *

Vallásosságunk valóságát csak azzal igazolhatjuk, hogyha hitünket nemcsak tudjuk, hanem ha éljük. Már pedig sokan elmondhatják Björnével: «Az élet formálta a hitemet, nem a hitem az életemet».

Hiszen vannak olyanok is, akik mindent odaadnának Istennek, még pénzt és vagyon is, csak egyet nem — saját magukat.

Mindezeknek csak félig van Istenük, ezekben a lelkekben a kereszténység még befejezetlen.

* * *

Az igazi vallásosság jóval több mindezeknél.

Az igazi vallásosság: az Istenezsme keretébe foglalt értékrendezés, mely létünk összes értékeit hordozza.

Igazán vallásosnak lenni annyi, mint feltenni életünket arra a fogadásra: van Isten! (Donald Harry.)

Hitünket nem fenntartással, kételyekkel keverve kell hinni, hanem hinni lényünk minden idegszálával. Az igazi hívő átadja Istennek a teljes uralmat élete minden területe felett, úgy akar élni, ahogy Isten vezeti.

Az igazi vallásos ember nem gondol elég kicsit önmagáról és nem tud elég nagyot gondolni a lelkéről. A hite, amellyel felülről tudja nézni a dolgokat, olyan otthona négy fala között is, mint a templomban, ahova nemcsak vasárnap, de hétköznap is elmegy, hogy szívét meg-

pihentesse, lelkét megújítsa, magában csendet teremtsen s keresztjeit megáldva és megszentelve vigye haza.

Az igazi vallásos ember az, aki készebb két ütést is inkább elviselni, mint egyet adni, aki megpróbál a sértés után is ugyan olyan szeretettel bánni megbántójával, mint sértés előtt — aki szenvedésein keresztül is imádkozik azokért, akik neki szenvedést okoztak.

Az igazi vallásos ember azon dolgozik, hogy mennél több mosoly és emberfény szülessen az arcokon; azon fárad, hogy a tékozló fiúk minél előbb felkeljenek és az atyai házba hazataláljanak.

Az igazi vallásos ember meg tud bocsájtani felebarátjának egészen, fenntartás nélkül és szívből.

Ő tudja, hogy hiába épít valaki templomokat, hiába költ tengernyi pénzt szobrok aranyozására, hiába gyűjt szálfá nagyságú gyertyát szentek képei előtt, ha nincs benne a szeretet nemes lelkesültsége, — örök életéért semmit se dolgozott.

Az igazi vallásosság: legnemesebb óráink gyümölcse, amikor érezzük, hogy a végtelen rokonságban áll azzal, ami bennünk a legnemesebb.

A vallás: maga az élet, melyet azzal szolgálunk igazán, ha magunkban megéljük és «jócselekedeteinket tesszük elsősorban Credónk képekönvévé». (Emerson.)

Az igazi vallásosság egész szívünket betöltő világosság, mely átüt életünkön, szent és nobiles kötelességek láncolata, melynek szenvedélye a jótevés, — nem pedig csak zománc, amely a felületen ragyog és a legkisebb ütésre lepattog.

Akció, nem pedig dikció!

IV.

ISTENIG NAGY ÚT VEZET.

Minden embernek személyesen kell megtalálnia Istent s ahhoz, hogy önálló gondolkozással megépített hite legyen, hogy a maga szemével lássa és ismerje meg az Istent, hosszú, nem egyszer gyötrelmes küzdelmes út vezet. «Amit apádtól örököltél, azt önmagadnak is meg kell szerezned — mondotta Goethe fiának —, csak akkor lesz a tied.»

Macdonald György szerint a fiatalok sohase felejtsek, hogy az *apák is kerestek*.

A gondolkozás hitéhez, a lelkiülethez igazi erejéhez, az Isten magasrendű, értékes és méltó felfogásához csak fokozatos emelkedés útján jut el az ember.

A gyermek élete játékos éveiben szüleinek és tanítóinak szavára építi fel legfontosabb meggyőződéseit és így hitét is. Korlátlanul hisz

mindennek, amit tőlük hall, az ő megfellebbezhetetlen szuverénitásuk hatása alatt eszébe se jut átgondolni, amit tőlük kap, s így hite tulajdonképen még nem az ő igazi tulajdona.

A hiszékenységnek eme korszakában a gyermeki hit a maga Mikulásával, a karácsonyfát hozó angyalaival, hófehér szakállú Istenével a meseszerűnek, a költőinek és naivnak tarka egyvelegét tartalmazza.

Az önálló véleményt nélkülöző ifjú korban akkor éri az embert az első megrendülés, amikor rájövünk arra, hogy szüleink nem mindentudók, tanítóink nem csalatkozhatatlanok. Eljön az az időpont, amikor nem tartható fenn tovább a korlátolt hiszékenység állapota. Minden gyermek életében eljön az óra, amikor a vallásos «gólyamesék» kora lejár és a serdülő ember elindul, hogy minden állítást lemérjen saját gondolkodása mérlegén.

Az örökös kíváncsi «miért?» kérdése, amelynek pergőtüze alatt tartja a gyermek környezetét, ostrom alá veszi vallásos ismereteinek alapjait is.

A felébredt értelem, melynek nyugtalanságát nem lehet többé a tekintély szavával elaltatni, nem hajlandó tovább elfogadni a megfellebbezhetetlen állításokat, amelyeket eddig sem kétségbe vonnia, se boncolnia, se vizsgálnia nem volt szabad.

A gyermekember ebben a korban tulajdonképen gyötrően szenvedélyes és türelmetlen harcot vív az önálló igazságkeresés munkájában. Jól mondja Fosdick: «Sokáig megelegetett a mások által szedett gyümölcs befőttyével, most maga akar szakítani tulajdon kezével frissen, a tudás élő fájáról».

Ez az önállóságra való átmenet, amely természetes lépcsőfoka az életnek, nem történik minden rázkódtatás és zavar nélkül.

A fiatal lélek bora tele van háborgással és erjedéssel, fejletlen ítélőképessége túlzásaival, képzeleti élete kilengéseivel és érzelmi élete zűrzavarával.

Ezért történik sokszor, hogy miután nincs mellette aki az ész megerősítő érveit közvetítené, feltámad lelkében a gyanú a gyermekkor hitének igazságaival szemben. Ilyenkor döbbenek sokan arra a gondolatra, hogy gyermekkori hiszékenységük — *vakság volt*.

A zavaró és ellentétes vélemények pergőtüzeiben az Isten ellen intézett támadások nem tűnnek fel erőltetett dolgoknak, régi hitük nem elégíti ki többé őket, egyszerre csak úgy érzik, hogy mindez a probléma nagyon unalmas.

Hallottam ifjúról, aki így mondotta az apostoli hitvallás igéit: *Hittem egy Istenben!*

A gyermekkori emlékek szépségeihez, a harangzúgáshoz, karácsonyhoz talán még tovább is ragaszkodnak, de ezeknek legbensőbb igazsága felől már elvesztették meggyőződésüket.

Miután a gondolkozás formái egyéb síkon is a kétely felé hajtják

az ifjút, most már óvatos fenntartással kezeli a vallás igazságait, Istent nem a csodálat, hanem az ítélet vegyes érzelmeivel veszi bonckés alá s mivel tisztánlátását érzelmi zivatarok is veszélyeztetik, sokan elcsüggedve a gondolkozás e forradalmától, bele fáradnak és lemondanak hitükről.

Igy születnek az ifjúkor kétségektől megzavart órái, amidőn sokan olyan rázkódást szenvednek, hogy azt később se heverik ki. Így jutnak el valamely elhamarkodott előítéletekkel teli éretlen világnézethez, amelyet később sem tudnak levetni.

* * *

Alig van ember, akinek élete valamely későbbi korszakában is ne jelentkezett volna vallásos élménykrízis, valami megrendülés, kibillenés a lelki egyenesből, hitének egyensúlyzavara.

Majd minden ember életében vannak «vallásos rövidzárlatok», még a legvallásosabb hívőnek is vannak imádságkrízisei, imátlansági periodusai.

Akik kifelé soha egy kételkedő szót ki nem mondtak, azoknak is voltak vitáik önmagukkal, mindenki magáról tudja, hogy a vallás igazságai egyszer tisztáknak és világosoknak tűnnek fel, máskor homályosnak és zavarosnak.

Még egy Mózesnek, a nagy törvényhozónak is megvoltak az ingatag órái.

Pascal ifjúkoráról írva, bevallja: «Olykor hiszek, olykor kételkedem».

Még *Fenelon* püspök is, akiről azt hinné az ember, hogy soha sem ismerte a kételkedést, ezt írja életgyónásában: «Fiatalkoromban elvesztettem érzékemet Isten és az Ő dolgai iránt. Nem voltam atheista, csak kirándulást tettem a kétely világába. A szívem kihült. Évek kellettek, míg rendbe jöttem s fél hitemből újra kijutottam az igazság napfényére».

Ozanam ezt a vallomást teszi: «Olvasva az Enciklopedisták könyveit, érveléseik szellemessége annyira elszédített, logikus okfejtésük annyira megragadott, hogy tíz hasonló terjedelmű vallásbölcseleti könyvet kellett elolvasnom, míg hitem visszabillent s beláttam, hogy D'Alambertnek a végső konzekvenciáiban még sincs igaza».

Az embereknek nincs szükségük mesterekre, hogy kételkedjenek, az értelem hajlamos erre magától is.

A hitetlen és hívő lelkek között ezek szerint nem abban van a különbség, mintha ez utóbbiak nem ismerték volna a kételkedést, hanem abban, hogy nem engedték magukra merevedni, mint életformát, nem engedték gondolkodásukra véglegesen lerakódni és kifejecesedni a tagadást.

«A hívő nem jelent egyet a nem kételkedővel... A hívő hisz, a hívő gondolkodik, a hívő kérdez, — a hívő csak egyet nem tesz — nem tagad!»

* * *

A legtöbb hitetlenség nem statikus, nem nyugalmi állapot. Még a kiegyensúlyozott lélekben is harc dúl magán az emberen belül, így érthető, hogy a hitetlen ember lelke valóságos csatatér.

Senki se beszél annyit Istenről, mint az Istentagadó, aki hogy tagadhassa, — föltételezi Őt.

Ők: egy szerintük nem létező személlyel állnak örök vitában s azt a vitát, hogy nincs Isten, — mindig előlről kezdik.

A tagadók azért igyekeznek szüntelenül bebizonyítani Isten nemlétét, mert kiirrhatalan ösztönnel érzik, hogy *Ő van!*

Valami él és szakadatlanul dolgozik a lelkük mélyén, s szívük elcsendesülésének perceiben hallják is a tenger fenekére süllyesztett harang szavát, amely hívja őket. *Vagyis maga az Isten vonul fel ellenük*, aki a vallásos élmény magvát, a «semen religiosum»-ot maga vetette el a szívekbe, aki maga veti fel azokat a nyugtalanító problémákat, amelyek tüske módjára a lélek bőre alá húzódtak.

Gutuzov mondja: «Isten soha sincs közelebb, mint abban a szívben melyben a kétely lángjai magasra csapnak». Ó, Isten! — kiált fel Szent Ágoston, — Te a tőled futóknak örökké nyomába vagy! . . .

Sabatier szerint *az ember gyógyíthatatlanul hívő*, azért senki se tévedhet oly messze, hogy vissza ne találhasson Hozzá!

Sohasem lehet tudni, hol és hogyan találkozik az ember újra az Istennel . . .

Sokszor elég egy megsárgult falevél lepergése egy elhagyott sírra! . . . egy csillag felszikrázása az esti égen . . . egy imádkozó gyermekarc . . . a hantok alá sülyedő koporsó látványa —, hogy a hitetlen visszalépjen Istenéhez.

Van aki egy bölcső előtt, van aki midőn valami keservesen nehéz megpróbáltatás éri az életben, jut el odáig, hogy gyermekkora elfelejtett imádságának szavait újra összerakja.

A legelszántabb Istentagadónak is vannak percei, amikor kételkedni kezd a saját kételkedésében.

Renan már szakított Krisztussal, amikor leírta ezeket a sorokat: «*Isten olyan mindenható, hogy még az is lehetséges, hogy létezzék*. Sokszor kételkedem, hátha mégis van? Egy hátsó ajtót mindenestre nyitva kell tartani számára».

Franklin Benjámín írja önéletrajzában: «Egy napon azon kezdtem gondolkozni, hogyha kételyeim alaposak is, semmiesetre sem hasznosak. Életünket, még ha nem hiszünk is fenntartás nélkül, úgy kell berendezni, mintha Isten volna, hiszen nélküle nem bírjuk ki az élet zökkenőit».

Stevenson Pálfordulását attól a naptól számítja, amikor heves kételyei támadtak kételyei felől s elgondolta, hogyha a vallásnak nincs is igaza, de még kevésbé van igazuk azoknak, akik támadják. Sok ember úgy jut vissza Istenhez, hogy a tagadást és kételyt, amelyet eddig Istennel szemben gyakorolt, most az Istentagadással szemben is elkezd használni.

Ez az a fordulópont, mikor az ember elindul vagy a csúcok felé, vagy elindul a lápok és bukdácsolások gödrei felé!

* * *

Az Isten úgy vonzza a lelkeket, mint a delej a vasport. Vannak hitetlenek, akik fellázadnak e nagy szívó vonzás ellen, makacsul ellenállnak annak, hogy Isten megragadja őket. Ezért elfojtják szívükben az Isten felé rezdüléseket. Vannak viszont olyanok, akik megküzdöttek kételyeikkel és átesve az Én megrendülésének különböző fokain, hitük az ingadozások által csak világosabbá válik. Ingadozásokon keresztül lett Saulusból Paulus, lett Simonból Kőszál!

Voltak korunkban is nagy gondolkozók (Huysmans, Papini, Benson, Birain stb.), akik hosszabb vagy rövidebb időre megszédültek, de aztán a damaskusi útra lépve, kétszeresen élvezhették a visszaszerzett és megerősödött hit biztonságának örömét.

Szent Pál, Szent Ágoston, Pascal megrendítően nagy belső viharok után jutottak el a nagy áttöréshez.

Ágostonnak, akit fiatal korában anyai könnyeső fűröszött, ennek a *homo lacrymisnatusnak* csaknem egy emberöltőre volt szüksége, míg hangosan zokogva ráborult Szent Pál római levelére, ... de ráborult!

Hogy sokszor hosszú ez az út? ... Igen! ... *a megtérés nem műtét, hanem átfinomodás, áttisztulás!*

* * *

Ne tartsunk mindenkit atheistának, aki nem úgy hisz mint mi, aki nem a szélesre taposott utakon, hanem a maga keskeny és titkos remeteösvényén vergődő útkereséssel keresi az Istent.

Isten előtt a lélek még halálos sebeivel is értékesebb és nagyobb, mint a csillagos ég és föld együttvéve.

Ne feledjük, hogy nemcsak a tiszták, a kiegyensúlyozottak számára készítik a mennyországot az utolsó ítélet angyalai, hanem azoknak is, akik nem egyszer hosszú kerülővel és tövisekkel teleszórt úton jutottak vissza Istenhez és tagadásuk legyőzésének nagy munkája árán lettek a tékozló fiúkból — hazatért fiúk ...

V.

AZ ÉRTELEM VILÁGOSSÁG, A HIT MAGA A NAP.

Cochlin szerint az egyén szellemiségének alapvető funkciója a hives, — ez a lélek legközpontibb tevékenysége.

Hít nélkül egyetlen óráig sem lehetne meg az ember, elmondhatjuk, hogy egész életünk a hitre van felépítve.

Hiszünk a barátunkban, az adott szóban, az oltárnál elhangzott esküben, — hisszük, hogy feleségünk hű lesz hozzánk, hiszünk abban, hogy az emberekből van jó is.

«Hiszek az igazság végső diadalában!» — kiáltotta Galilei, mikor elítélték . . . fellebbezek az időhöz! kiáltotta igazságos ügye védelmében Palmerston, az angol alsóházban.

Nagy eszmék szolgálata hit nélkül lehetetlen.

Hit kell a hivatáshoz, hit kell ahhoz, hogy valaki elismerés nélkül, sőt az elismerés reménye nélkül dolgozzon tovább. Hitre van szüksége a tudósnak, hogy közömbös legyen a kételkedők mosolyával szemben, a katonának, hogy fel tudja magát áldozni egy ügyért, mely fölötte áll, az apának, hogy dolgozni tudjon olyan eszmék érdekében, melynek gyümölcsei csak gyermekei számára érnek be.

A hit mozdítja meg a kedély legmélyebb rúgóit, ez nyitja meg a lelkesültség kimeríthetetlen forrásait, a cselekvés leghatalmasabb erő-tartalékait. Az ember, aki nem hiszi magáról, hogy képes valamely feladat elvégzésére, már is elvesztette a csatát.

Kolumbusz önmagába vetett legyőzhetetlen hite nélkül nem szállhatott volna rozoga hajójára; Napoleon, mikor jelentették, hogy a tomboló hóvihár miatt lehetetlen az átkelés az Alpokon, nem mondhatta volna: *Lehetetlen?* — ha csak az a baj, akkor . . . *előre!*

Hit nélkül nem léphetünk még egy hídra sem, hiszen arra nincs mód, hogy előzetesen matematikailag bizonyosságot nyerjünk, hogy nem dől össze.

Még a tudomány is hitekkel, hypotesisekkel dolgozik, ezek nélkül mozdulni se tudna.

Az emberi tudás ma: elmúlt évezredek milliónyi agyvelői gondolkodásának summája. Tudásunk az emberiség eddig felhalmozott tapasztalati kincsein nyugszik, nagyon kevés van ismereteink között, melyet elejétől végig magunk is átgondoltunk, leellenőriztünk volna.

A tudás mai speciálódása, differenciáltsági foka mellett, amikor egy angol természetbúvár 300 oldalas könyvben tárgyalja a csigák bélcsatornájának szerkezetét, — senki se lehet egy személyben szakértő a geológiában és kémiában, csillagászatban és orvostudományban.

Megállna a kutató élet, ha mindenki személyesen akarna meggyőződni az egyes tudományágakban hirdetett igazságokról, ha nem építhetne a kutatók által összehordott és felhalmozott tudás-készletre.

Mi *hiszük és nem tudjuk*, hogy a föld gömbalakú, hogy forog a saját tengelye körül, mi elfogadjuk, mint igazságot a bacillusokról szóló tant, bár soha egy bacillust nem láttunk, *hiszük* a spektrum elméletet, bár soha egy színképelemzést meg nem ejtettünk.

Még a hitetlen is sok mindenben hisz, neki is vannak hitszerű nézetei — és nem is tehet másképp.

Amikor az ember Istenben hisz, azt cselekszi vallási téren, amit okos ember megtesz, minden más téren.

Észszerűtlen vakmerőség volna, ha valaki külön akarná megkonstruálni magának a csillagokontúli látóhatárt, ha egymaga akarná a maga ösvényén megjárni az Égnek meredek útjait, ha önállósítani akarná magát az Istenismeret tudományában.

* * *

Sokan úgy vélik, hogy a filozófia világnézetalakító funkciója elegendő a vallás pótlására.

Csakhogy a filozófiai világnézetek korok és gondolkozók szerint változnak és így nem nyújtanak maradandó igazságbázist a világkép megértéséhez.

A filozófiai rendszerek tragédiája, hogy legszebb elméletei dőlnek össze, amit az egyik filozófiai nemzedék igaznak tart, azt a rákövetkező tagadja. Már pedig a hit nem lehet labdája az egymást követő századok bölcséleti irányainak, amelyeknél a világkép sokszor nem más, mint egymásnak ellentmondó rapszódia.

Plato szelleméért lelkesedhetik a kultúrhistorikus, de ki teheti ma magáévá Plato világképét? Kant megalkuvás nélküli erkölcsi fel fogása tiszteletet ébreszthet, de kit elégíthet ki az ő teológiája?

A lét alapkérdéseire annyi felelet van, ahány filozófiai irány.

Már Terentius Varro említi, hogy arra a kérdésre: mi a létezés célja? 200 egyemtástől elütő feleletet gyűjtött össze kora bölcselőinek nyilatkozataiból.

Kantot Nietzsche idiótának nevezte, Nietzschét egy filozófus kortársa: «Epikür malacának». Fichtét megölte Hegel, Hegelt megölte Hartmann, egyiknek a bölcséleti tündöklése sem élte túl a negyedszázadot.

«Ma már ott tartunk — írja Paulsen, — hogy minden egyetemi tanárocska abban tetszeleg magának, hogy saját képére és hasonlatosságára terem magának filozófiai rendszert. Ezek a rendszerek pávatollként pompázók, de nem megbízhatók, se nem időállóak.»

Ugyanakkor a vallás megingathatatlanul, sziklaszilárdan nyugszik saját változatlan tényeiben és tételeiben.

* * *

Nem pótolhatja a hitet a tudomány tudása sem. Korunkat a tudományok területén is a nézetek rohamos változása jellemzi. A tudomány összes területein efemer minden megállapítás; *a tegnapi igazsága nem a ma igazsága*, a ma fölfedezései eltörpülnek a holnap felfedezése előtt.

Amibe ma hittünk, azt holnap meg kell tagadnunk.

Eddington abból a tényből vezeti le teóriáját, hogy az atómkok *nem követik* a matematika törvényeit, James Jeans abból, hogy *követik*.

Einstein eddig arról beszélt, hogy a tér önmagába visszagörbülő felület, újabban affelé a felfogás felé hajlik, hogy végtelen.

«Az atómfizika terén — írja: A. Russel —, hétfőn, szerdán és pénteken a hullámelméletet használjuk, — kedden, csütörtökön, szombaton az energiaquantum elméletet.»

Nem rég még azt hittük, hogy az atómkok az anyag felbontatlan elemei, ma már tudjuk, hogy az atóm protonból és elektronból áll.

A geológia mult századbeli nézete az volt, hogy a föld belseje kőzetekből áll, ma úgy tudjuk, hogy a földgolyó belseje: fém és vas!

Valamikor azt hitték, hogy az Acturus egyetlen csillag, ma már tudjuk, hogy milliónyi holdacskából álló csillaghalmaz. Eddig úgy gondoltuk, hogy a fény egyenesben halad, ma tudjuk, hogy a fénysugarat a Nap gravitációs ereje eltéríti a haladás egyeneséből.

A XX. század elején még azt tanították az iskolákban, hogy a világ-egyetem legfeljebb 10 millió éves, ma Jeans 3000 milliós életkort igyekszik bizonyítani.

Eddig dogmának tartottuk, hogy fából nem lehet vaskarika, amióta Madame Curie átalakította az urániumot, teljesen más strukturájú elemmé, a hazájáról elnevezett Poloniummá, — azóta bebizonyosodott hogy ez is lehetséges. Az emberiség évezredek köztudata az volt, hogy a természetben nincs ugrás, Planck ezzel szemben bebizonyítja, hogy a természetben minden átalakulás ugrásszerűen történik.

Néhány évtizeddel ezelőtt, még csak 3 elemről tudtuk, hogy radioaktív, ma tudjuk, hogy az összes elemek (92) radióaktívak.

Megtudtuk, hogy az anyagot energiává lehet átalakítani, hogy ez az energia nem hullámokban működik, hanem apró energiagolyókban, az ú. n. «foton»-okban.

A csillagászok már azt hitték, hogy teleszkópjaikkal eljutottak az Universum emberileg elérhető legvégső határáig, mikor újabb, sokszáz millió csillagból álló Tejutakra és világrendszerekre bukkantak, úgy, hogy tovább tárgult a végtelen.

Mennyire ingatagok tehát a tudás igazságai, a hit örök és változhatatlan tételeihez képest!

* * *

Egy angol bölcselő megihletve a XX. század lángelméinek szárnyalásától, a technika szédületes vívmányaitól, könyvet írt, amelynek címe: «A csodálatos század».

Valóban az! . . .

Technika dolgában eljutottunk az elektromos bölcső koráig, a hol a baba sírása mozgásba hozza a ringó alkotmányt, sőt még a tejesüveg is odahajol a szájához, repülőgépről vetjük be a szántóföldeket, egy

forgókorong élénk hozzá a newyorki Metropolitan-opera Sztokovszky-hangversenyét, ott tartunk, hogy a rakétaúrhajó útját már nem is a Holdba, hanem a Vénuszba tervezik.

Gallilei 5 cm átmérőjű bádogtávcsővétől eljutottunk a 6 m átmérőjű óriási amerikai teleszkópokhoz, a 100 év előtti 20-szoros nagyítástól az elektrolizissal történő 360 ezerszeres nagyításhoz. Az ember 92 millió voltos árammal bombázza az atómmag naprendszerének bolygóit és a Kolumbia ciklotronja 96 millió volt feszültségi árammal a kozmikus sugarakkal egyenlő értékű sugarakat tud előállítani.

Az Uránium 235-el, mint fűtőanyaggal előállíthatunk minden elképzelhető gőzmennyiséget, megolvaszthatjuk a leghatalmasabb jég-hegyeket, eltávolíthatjuk egész London fölött a legsűrűbb ködöt. Egy fél pohár víz atómmagjának felbontása elegendő, hogy egy 32.000 tonnás óceánjárót a világrész egyik partjáról a másikra szállítsa. Útban vagyunk, hogy az atómmag felhasználásával feltárulnak az Óceánnak minden ásvány és olajkőzetet tartalmazó tárházai, ami fölöslegessé tesz minden olajháborút. Ma már elhalasztjuk a nem sürgős műtéteket bizonyos elektromágneses napviharok keletkezésénél, amelyek a földünkön lejátszó élettani folyamatokra is kihatnak. A biológia felfedezte, hogy minden, ami él, a gyümölcs, a fa, testünk beleszeje sugarakat bocsájt ki, szervezetünk sejtjei mikroszkópikus leadó- és felvevő antenna-állomások. A pszichika felfedte a tudat altalaját, a gyógyszeratan már a szintetikus penicillinnél tart.

Csakugyan nincs megállás a felfelé szédülésben, joggal kiált fel: Gaston Myron, a francia Akadémia tagja: «Uraim! túlsok a haladás! Azt ajánlom a tudomány embereinek, tartsanak 10 évig pihenést, hogy a közönséges halandóknak is módjuk legyen a tudás eredményeit megérteni és feldolgozni».

Sokat tudunk, szédületes az értelmi haladás, szinte elképzelhetetlen, hogyha ilyen ütemben megyünk előre, hova fejlődünk 1000 év múlva!

* * *

Ez a tüneményes haladás arra a jóslatra csábítja Bartholomyt: «Eljön a nap, amelyben a természet minden titkát el fogja mondani, nincs többé szükségünk a vallás mankójára!»

Nem, ez a nap nem fog eljönni!

A fák nem nőnek az égig, a tudás fája sem.

Az a nap sohasem fog elérkezni, amikor a legönteltebb tudós azt merné mondani a világegyetemnek: előttem nincs többé titkod!

Mennél hatalmasabban bontakozik ki az emberi tudás, annál jobban lép elő az emberi gondolkodás prometheusivolta.

Titokból titokba megyünk, mélységek alatt újabb mélységek nyílnak, minden megoldás egy újabb problémát vet fel, minden felelet

egy újabb talányt. Mikor kezdünk valamit megérteni, kiderül, hogy sokkal bonyolultabb, mintsem gondoltuk.

Képességeinknek, bármennyire rugalmasak is, megvannak a maga természetes korlátai. A túlerős zaj megsüketít, a túlerős fény megvakít, a tüdővel nem lehet a stratoszférába emelkedni, agyunk mint képzeletiszerv is korlátolt és tökéletlen. Az élet fölfelé és lefelé eltűnik érzékünk elől, amilyen elképzelhetetlenül nagyok a csillagok, olyan megfoghatatlanul kicsinyek az elektronok.

Az emberi elme gyöngé és véges ahhoz, hogy felszaggassa a lét gyökereit, éppen a legfontosabb pontokon némulnak el a tudósok, siklanak ki minden definíció elől a legalapvetőbb fogalmak. Frederic Soddy nyugodtan ajánlhatott fel 1,000.000 font díjat a londoni kémiai Intézetben nem régen annak, aki szabatosan definiálni tudja: mi az anyag és mi az erő?

Madame Curiet meginterjuvolta egy ujságíró: Mondja, asszonyom, mi az a rádium? Mosolyogva annyit mondott: *Ha én azt tudnám!* . . .

Ki hatolt be a dolgok lényének legmélyébe? Senki!

Egy karfelemelés beidegzési-folyamata — mysterium. Mi az, ami az élettelen anyagot élővé teszi? — nem tudjuk. Hogyan jön létre az akarat impulzusa? — nem tudjuk. Miként jut el egy túsúrás fájdalma az ujjból az agykéreg érző gócaihoz? — nem tudjuk . . . Mi az a titokzatos, ritmikus remegés, amit életnek nevezünk? — nem tudjuk. Hogyan történik az, hogy 80 éves korában valaki vissza tud emlékezni, amit 8 éves korában cselekedett? — nem tudjuk.

Az atóm kötőerőről beszélünk, — de azzal még semmit sem magyaráztunk meg, hogy nevet adtunk egy jelenségnek. Igen, a legelmésebb gondolkodás is elérkezik egy ponthoz, ahol a *nemtudás kezdődik*. Isten nemcsak egy világot teremtett, de egy mesgyét is, amelyen túl az elme nem emelkedhetik, ahol lezárt falhoz érkezik. Fejlődhetik akárminő grandiózussá a világkép, van egy az emberi ismeret elől örökre elzárt terület, ahova az emberi elme be nem hatolhat, ahol a tudás csúcspontjai belevesznek a misztikus magasságokba!

Mi tudunk építeni felhőkarcolókat, de nem tudunk és nem fogunk tudni megteremteni egyetlen fűszálat sem.

Bele kell nyugodnunk végül is, hogy akármennyire tágul a végtelen és fog nőni a jövőben: az ismeretlenül maradó mindig végtelenszer akkora lesz, mint a megismert. Minden új felfedezés arra való, hogy egy távoli pillantást engedjen arra a birodalomra, ahova semmiféle gondolat be nem hatolhat.

* * *

Istentagadók legyünk csak azért, mert eszünk korlátolt és homályos?

Mikor az ember belátja, hogy milyen kicsiny az ész, akkor látja be, hogy milyen nagy dolog a hit!

A tudás az értelmet csak a végtelen küszöbéig vezeti, ezentúl átveszi a vezetést a hit, mert *«a tudás a csodáknál végződik, a hit a csodáknál kezdődik»*.

Bele kell nyugodnunk, hogy vannak igazságok, amik semmi más úton nem ismerhetők fel, mint a hit útján, amely hídverés a látható és láthatatlan között.

A titkok titkaiba csak a hit szeme tud beletekinteni.

Honnan a világ? — Erre a kérdésre csak a hit felelhet, mert a teremtés aktusánál egyetlen természettudós sem volt jelen.

Isten fölötte van azoknak a természeti határoknak, ameddig a tudás el tud jutni. A vallásos világnézet nem más, mint a tudományos világképnek a tér és idő határain túl való meghosszabbítása, az élet tényeinek nagystílusú összegezése a végső kérdéseknek a megoldásig való eljuttatása, a tapasztalati tudás betetőzése és megkoronázása.

A hittel az ember nem mond ellent az eszének, hanem túlszárnyalja azt. *«Ésszel kell az ész fölé emelkedni»*, — mondja Bacon, *«Az ész nem hinne, ha be nem látná, hogy hinnie kell»*, mondja Aquinói Szent Tamás.

Van gondolkodásunkban egy rúgó, amely arra ösztökéli az észet, hogy túlnyúljon a tapasztalható világon, miután az értelem nem a kifejezhető, hanem a kifejezhetetlen gondolatok magasságában is fel akar szárnyalni.

* * *

Minél előbbre jutunk a tapasztalásban, annál közelebb jutunk a kifürkészhetetlenhez.

Szédítően nagy és mondhatatlanul szubtilis világ tárult fel napjainkban, a végtelen egyre végtelenebbé válik, a tudás határa egyre messzebbre tolódik s abban az arányban, amint megnyílik előttünk és széttagul a végtelen, — kell, hogy nőjön bennünk az Isten.

Mert amint egyik leplet a másik után fejtik le, azt kell látunk, hogy a transcendens fátylak alatt az ARC egyre csodálatosabb.

MÁSODIK RÉSZ

VI.

AZ ELFÁTYOLOZOTT ISTENARC.

(*Deus absconditus.*)

A dolgok nem mutatják, hogy nincs Isten, — a dolgok egy *rejtőző* Istent mutatnak.

A Szentírás is «*Deus absconditus*»-ról beszél (Izaiás XIV. 15.).

Isten bölcsesége látható világot teremtett és önmagát láthatatlanná tette benne. A világosság mindenütt nyilvánvaló, a világot bevilágító világosság forrása pedig csodálatosan rejtett.

Aдва van egy királyság, melynek minden kincse látható, csak maga a Királya láthatatlan.

Miért nem világítja be Isten úgy a létezését, hogy örökre megállítson minden vitát, a hitetlen ajkaira fagyasszon minden tagadást, lehetlenné tegyen minden kétkedést? Maga Newmann kardinális is így panaszkodik: «Ami oly kínosan ötlék fel a gondolkodás előtt, az — ha szabad így mondanom — Isten távolmaradása a saját világától. Az ő ékesszólása azomban a hallgatás».

Istennek ezt a rejtettségét, amely Boileau szerint «kínpadra vonja az emberi elmét», semmiféle emberi erőfeszítés nem enyhítheti, Isten arcáról a transcendens fátylakat senki el nem vonhatja, Ő elrejtőzött Istenség, önmagába elzárkózott misztikum, minden erőfeszítésünkkel is csak halvány ismerettörédeket olvashatunk ki Róla a világ felszínéből.

1. Kell, hogy az Isten láthatatlan legyen, az Őt *elborító szent és fényes láthatatlansági fátyol Isten lényegéhez tartozik*. A lét minden titka csodálatosan láthatatlan. Láthatatlan az élet folyamata, az idegek játéka, a mennybolt szédítő forgása, a vetés növekedése, a fa néma sudarasodása — miért éppen a lények legszemlembibike legyen látható? Titkok vesznek minket mindenütt körül, amelyek mind reálítások, és éppen ezeknek a titkoknak Alkotója ne lenne titokzatos? Isten láthatatlan, mert Ő nem engedi igazoltatni magát, olyan parányi fórum előtt, aminő az emberi ész és képzelet.

Isten láthatatlan, mert szánalmas Isten volna az, akit górcső, vagy teleszkóp elé lehetne idézni, akit távcsővel látni lehetne. Istent távcsővel csak az keresi, akinek lelkei szemein hályog van.

Istent éppen e láthatatlanság teszi felbecsülhetlenné, grandiózussá, neki éppen ebben az elrejtett titokzatoságban van a nagysága.

2. Isten nem látható, mert az Ő fényessége nem az emberi pupilához méretett, amely 5000 normálgertya fényét sem bírja el. Azzal a szemmel akarunk mi az Isten mélységeibe belepillantani, amely szem ötemelet mélységeibe nem tud szédülés nélkül beletekinteni, amely kiégne, ha akár az Akturusba, akár az Alfa orion fényóriásokba pillantana bele?

Istent felhőtlenül meglátni annyi volna, mint széttörni az emberi látás korlátait, mint természetünk jelenlegi állapotának törvényeit megtagadni.

3. Nem látjuk az Istent, mert *nem a szemek*, nem a fülnek kell felismernie és megtalálnia Őt. A fény mindig homállyal van keverve, éppen azért, *hogy a hit erény legyen*.

Isten láthatatlan, mert Ő *hitet* követel tőlünk, nem pedig az észnek a sztratoszférán túli szárnyalását, sem az Isten titkainak szentségtörő bolygatását. Elhinni valamit Isten dolgaiban — érdem, ez az a «sacrificium intellectus», amiről Szent Tamás beszél.

A hívő nem látja Istent és mégis mindig látja Őt mindenütt.

«Ami az Istenből látható, elég nekem ahhoz, hogy higgyem azt Istenből, ami benne láthatatlan» — mondja a nagy Szent Tamás.

Egy sziámi ifjú megismerte az igaz Istent. Apja, aki Buddha híve maradt, egy ízben magával vitte a bálványtemplomába, ahol Buddha aranyozott szobra állott s így szólt fiához: «Fiam, mért imádkozol te olyan Istenhez, akit nem látsz? Nézd, itt vannak a mi Isteneink, ezeket láthatod, imádd őket!»

A fiú így válaszolt: «Apám! én inkább imádom azt az Istent, akit én nem látok ugyan, de aki lát engem, — mint azt, akit láthatok, de aki engem nem lát soha».

* * *

Minden elmúlik egyszer, a bolygók a tengerárba hullnak, a Nap hamuvá szóródik, széthullanak a csillagok, a teremtésnek még a romjai is eltűnnek. Akkor lesz láthatóvá a láthatatlan és fog kitűnni, hogy Ő az egyedül nagy és örök!

VII.

KI AZ A FÖLSÉGES LÁTHATATLAN?

«Mondd meg nekem, mi az élet és én megmondom neked, mi az Isten.»

(Tolsztoj.)

Iskolámban a hittanórán egy kisleány a pad alatt rajzolt valamit, mikor vallatni kezdtem, hogy mit rajzol? így szólt: «Az Istent rajzoltam le tisztelendő úr!»

Merész vállalkozás! . . . Raffael nem érzett bátorságot hozzá.

Istenről, aki tiszta Szellem, érzéki kép nem alkotható.

Istenről nem adható tökéletes definíció. Ha róla van szó, ismereti-kategóriáink nem használhatók. Mihelyt elemezni kezdjük az Istenfogalmat, homályosodni kezd, minél közelebb akarunk kerülni Hozzá, annál távolabb húzódik előlünk a végtelenbe.

Könnyebb megmondani, hogy mi — *nem Isten*.

Isten nem emberszabású Lény, Ő nem antropomorfizálható. Ő nincs se fából, se kőből, se fémből, se aranyból.

Xenophanes úgy véli, hogyha a lovak és ökrök teremtenének maguknak Istent, az 4 lábú volna, ha a madarak alkotnának Isteneszmét, az Istenüknek szárnyai volnának. Ha Δ szög beszélni tudna, azt mondaná, hogy az Isten elsősorban Δ szög. A cserebogár szemében az Isten nem volna más, mint egy lángeszű cserebogár.

Semmiel sem különbözik ezektől a felfogásoktól az ethiopiai antropomorfizált Istene, aki göndör és gyapjashajú, a trákoké, akiknek Istene kékszemű és szőke. A négeres piszeorrúnak és feketebőrűnek rajzolják még keresztény Madonnáikat is, a japán Mária mandulavágású szemű.

Antropomorfizmus az is, amikor az Istent nacionalizálják: Marsnak, Hadurnak, Wotannak teszik meg, vagy olyan alacsony indulatokat tulajdonítanak neki, ami még gyarló embereknél is visszatetsző volna.

Mikor a modern ember azt hiszi, hogy Istent imáival megszédítheti, jóindulatra hangolhatja, tulajdonképpen *szintén a saját gondolataiból összerakott Istenhez imádkozik*. Pedig semmiféle vallásnak nem szabad az Istenből felnagyított Übermenschet faragni, magát az Isteneszmé fenségét ássák alá azok, akik Istent olyannak fogják fel, mint amilyenek mi vagyunk.

Ő sokszor milyen szegénységgé sorvad össze legfelségesebbnek hitt Istenfogalmunk is!

* * *

Az emberek használják a szótár legfönségesebb szavát, de zavarba jönnek, ha megkérdeznék őket, mit értenek alatta? Joubert szerint: «Nem nehéz Istent megismerni, hacsak nem akarja az ember mindenáron meghatározni».

Azt mondjuk, «Isten», mindazonáltal az elnevezés nem teszi Őt ismertté. Ha a földkerekség minden nyelvének minden szavát összehordanánk, és egyetlen szóba öntenénk, amivel Őt akarnánk kifejezni, akkor se tudnánk kimondani az Istent, Aki «kimondhatatlan». «Az Isten, — mondja Szent Ágoston, — Az, aki az ember szívébe föl nem ér, de *ami az ember szívébe föl nem ér, hogyan érne az ajkáig?*» Ilyenkor látja az ember, milyen szánalmasan tehetetlen a nyelv, amikor meg akarja értetni, mit is ért Isten alatt? Miután az értelem nincs ilyen óriási

fogalomalkotásra berendezve, nem tehetünk mást, mintha a megszokott fogalmakat vesszük elő, azt felfokozzuk az elképzelhető legnagyobbra, és azt mondjuk, az ilyesmihez hasonlatos az Isten!

«Cogita Deum et tace! (Gondolj az Istenre és hallgass!) — mondja Szent Anzelm és Szent Tamás így imádkozik: «Liberá me Deus a multiloquio de Te».

A próféták döbbenettel teszik fel a kérdést, joguk van-e az embereknek egyáltalában e végtelen hatalomnak lényegéről akárcsak elmélkedni is? Nem esztelen vakmerőség-e, kutatni akarni, miből áll e legfőbb Lény mélysége és magassága?

Az ember azért született, hogy megismerje az Istent és Őt szeresse, *de nem azért, hogy megoldja az Ő talányát.*

Az értelem még saját magát sem képes felfogni, hogy volna képes az értelem Alkotóját? A Végtelent csak a Végtelen foghatja fel, a mi eszünk pedig nem az. Verébszárnyakkal nem lehet a sztratoszférába repülni.

Emmerson szerint: «Egyedül a tenger ismerheti a tenger mélységeit, egyedül az Isten ismerheti az Istent».

«Hogy mi a legfőbb Lény lényege, arról csak annyit tudunk, hogy semmit se tudunk», mondja Szent Ambrus. «Nesciendo scimus.»

Szent Ágoston azt mondja: «Ha nem kérdezitek ki az Isten — tudom, ha kérdezitek, *nem tudom*». Mélyértelműen mondja Szent Tamás, a legnagyobb Istenlátó bölcs: «Midőn az Istent megismerni akarjuk, a megismerési-folyamat végén, mint Ismeretlent ismerjük meg».

«Agyunk vékony pókháló — így szól az örökké gúnyos Voltaire, — abban olyan nagy darazsat, mint az Isten, meg nem foghatunk.» Aki az Isten lényegét értelmével akarná felfogni, úgy tenne, mint az a gyerek, aki lepkefogójával akarta megfogni a Holdat.

De hát akkor minek foglalkozni Istennel, ha úgylis megismerhetetlen?

Nem úgy van!... Ő megengedi, hogy Róla beszéljünk, sőt kényszerít, hogy Reá gondoljunk; Istenünkről való fogalomalkotás hozzá tartozik életünkhöz.

Sőt tulajdonképpen mindig Vele foglalkozunk, hiszen az Egyetem katedráiról Őt tanítják, az orvostudomány felfedezései, a fizika, asztrológia, kémia csodái mind Róla beszélnek, lehetetlen Őt fel nem ismerni az érthetetlen esetekben, a törvényszerűségekből, a távlatokban és mélységekből.

Miféle ész is volna az, — amely Istentől semmit sem fog fel? ... Valóban nem lehet szándéka a legfőbb Értelmeknek aki értelmet adott az embernek nevezett paráynak, hogy éppen akkor függessze fel esze használatát, amikor Őt keresi.

Bonaventura szerint: «Jobb Istentől csak egy parányit is tudni, mint megismerni az ég minden csillagainak minden titkait».

Az a kevés is, amit Istenből felfoghatunk és megérthetünk, a legfontosabb igazság és eszmekincs, aminek birtokába juthatunk.

* * *

Hogy nem kell teljesen elnémulnunk ha Rá gondolunk, azt az ész és gondolkodás óriásainak köszönhetjük.

Ki az Isten?!

«Isten a kezdet, a közép, a vég» — mondja Plátó.

«A mindenség egy piramis, amelynek csúcsa az Isten.» (Aristoteles.)

«Isten mindaz, amit Róla gondolunk, — és még valami.»
(Cartesius.)

«Isten a világesz.» (Leibnitz.)

«Az igazság, a jóság, a szépség Szentháromsága.» (Malebranche.)

«Élet az élet felett.» (Bruno Bach.)

Jean Paul szerint: «Isten az egyetlen perpetuum mobile».

Szent Vazul szerint: «Egy szem, amely soha le nem záródik».

«Amit tudunk: az tudomány, amit nem tudunk — az Isten.»
(Spencer.)

A matematikus Grevy szerint: «Isten a végtelen integrál, a végtelen végtelen hatványon».

«Ki az Isten? — kérdi a geometria egyik lángesze: az önmaga tényezőinek zárt harmóniája, vagyis *Istenkör*».

«Isten a szeretet — vallja Tolstoj, — éppoly megmagyarázhatatlan, mint a szeretet.»

Egy lakatos szerint az Isten gépész, aki a világgépet őrzi, figyeli, ha valami baja támad, megjavítja.

A saisi királysírok felírata szerint: Isten a felfedezetlen, felfedezhetetlen, a fokozhatatlan.

A misztikus Jacob Böhme szerint: «Mi más az Isten, mint egy kimondhatatlan sóhaj, amely a lélek mélyén támad és soha ki nem apad».

«Isten ott kezdődik, ahol az ember végződik.»

Az Egyház nagy teológusai szerint Isten a «Summum bonum», «summum Veritas» «ens realissimus», «ordo ordinans», «causa causarum».

A gyermekszáj szerint: *Ő a mi mennyei Atyánk!* Legtöbbet ő mondja Istenről, a legszebbet, amit róla emberi ajaknak elmondani adatott . . .

* * *

Isten az, akinél nagyobb és grandiózusabb el nem gondolható. Ő a méretek fölötti nagyság!

Isten nagyobb, mint az ég, nagyobb, mint az Universum minden spirális ködeivel, milliónyi napjával és holdjaival, Isten olyan nagy, hogy számára csak Őnmaga elég nagy. Ő az, aki betölti a mennyet és

földet, akinek a kezében a csillagok is csak szappanbuborékok. Ő a végtelenség óceánja.

Tőle vannak a világok, a tejutak és csillagködök, amelyeket ha nem teremtet volna, soha nem lettek volna. Ő a lét archimedesi pontja, Ő mindenkinek mindene, Ő a lelkek Napja. A világ kagylójában Ő maga az örökkévaló értékű Gyöngy.

Benne nincs se múlt, se jövő, Ő minden idő felett áll, Ő az örök Jelen, a «Perpetuum nunc».

Minden óra megáll egyszer, minden évezred elmúlik... Isten nem múlik el. Rá nézve nincs közel, vagy távol, nincs könnyű vagy nehéz. Ő a nyugalom, és mégis körülötte forog az egész csillagos ég. Ő nem fél senki nagyságától, senki harci készülődésétől, Őt nem ejtik bámulatba a felfedezések, előtte nincs haladás, mely meghaladhatná a terveit. Ő mosolyog azon, mit neveznek az emberek «észszerűnek» vagy észszerűtlennek s megengedi, hogy a törpék, az esztelenek, a képzelt nagyok ítéletet mondjanak gondolatairól. Ő vár, ... mert övé az örökkévalóság!

Hogy mi Ő önmagában, azt nem tudjuk megmondani, csak azt, hogy mi Ő a mi számunkra... Istent azzal közelíthetjük meg, ami bennünk Hozzá hasonló, ... ami bennünk a legnemesebb.

* * *

A legköltőibb antropomorfizmus, amikor Istent egy szemnek rajzolják.

Ez az égről néző szem lát minden cselekedetet és annak legtitkosabb rúgóit. Látja a vádlottak padján ülő bűnös lelkének minden redőjét. Egyedül Ő képes felmérni egy emberi életet, aki tudja, hogy a vér misztériumának milyen nehézségeivel kellett szembeszállni, milyen kísérteties küzdelmeket kellett megharcolnia, milyen lelki csatákat kellett megvívnia, annak is, aki mindenki más előtt úgy látszik, hogy elbukott.

Ő látja a triumfátort a diadalszekéren és látja a nyomorult koporsóját, amelyet egyetlen szél virág nélkül dobnak a férgek elé. Ő egyformán tudja, mire van szüksége egy galambszívnek és egy emberszívnek, mielőtt ajkára jött volna egyetlen szó is.

Ő látja a legnagyobb és legkisebb eseményeket, a falevél hullását, egy madárfészek tragédiáját, csakúgy, mint a borodinói ütközetet.

A világban ütemesen folyó lét minden rebbenése, a világfolyamatok áradása, a keletkezés és elmúlás, a tér és idő az Ő lába számolyát hullámozzák körül.

Nem tudjuk milyen az Isten?

De tudjuk!

Isten olyan az ő jóságában és szeretetében odafönn az Örökkévalóságban, mint amilyen Szent Fia volt idelelenn, mikor közöttünk járt a földön.

CSILLAGOK ÉS ATÓMOK.

Az amerikai Colgate-gyár kapuja fölött óriásméretű óra van, melynek nagy mutatója 6 m 70 cm. Felettünk azonban még csodálatosabb óralap van, melynek római számjegyei a csillagok, és az egész csillagszámlap forgása mutatja a világtörténelem idejét.

Pontecoulant szerint a bolygók pályája az Örökkévalóság ingái, melyek úgy ütik a századokat, mint a mi óráink ingája a másodperceket.

Ezek a csillagok rámosolyogtak egykor az emberiség bölcsőjére, szemléltői voltak minden idők történelmének, ezek a csillagok fogják majd elsíratni az utolsó embert a föld hólepte ravatalán.

Amíg fölénk borul a csillagos ég, a szent bámulat és boldog megrendültség révületével mindig remegésben fogja tartani az embert az az érzés, hogy felsőbbrendű világ rejtelmes kapuja előtt áll.

Ovidius a metamorfózisban így határozza meg az embert: «Átható szemet és egyenes termetet adtak neki az istenek, Hogy nézze az eget».

Az ember ennek a hivatásának mindig meg is felelt.

A legenda szerint a bábeli torony 7 emeletét a csillagok 7 színében építették és tetejére csillagmegfigyelőt állítottak. Az egyik német krónika Noé bárkáját tetején csillagvizsgálóval ábrázolja. Ma már tudjuk, hogy a piramisok nemcsak királysírok voltak, hanem csillagvizsgálótornyok is.

* * *

Lélekzetállító a csillagok színjátéka! . . .

A csillagok elosztása az égbolton nem egyenletes, vannak csillagokban gazdag és szegényebb régiók.

Napok és napcsaládok, kettős napok, ibolyaszín és opálos csillagbokréták keringenek ritmikus lendülettel 14 féle erőnek vonzása által egyensúlyban tartott fénylő kavargással az űrben . . . Vannak fehér-, sárga- és vörösfényű, vannak sokszínű csillagok, vannak csillagok, melyek 12 óránként változtatják színüket.

A tejút ezüstös ködkoszorúja a leggrandiózusabb látvány, amelyben emberi szem gyönyörködhetik. Az állócsillagok óriási méretű lencsealakú térben vannak elhelyezve, melynek köralakú élet alkotja a Tejút, a világűr csillagokkal legerősebben benépesített tere.

Koronként tűzlegezők jelennek meg az égen, a csillagvilág futárai, a végítéletre figyelmeztető üstökösök . . . Számtalan üstökös jön a világürből, amely a Napot egyszer megkerüli és ismét visszaroohan a végtelenbe.

Csillaghalmazok mint rajzó méhseregek tűnnek el a világűr

ködében, a hullócsillagok rajokat alkotva, párhuzamos pályákon haladnak, mint a vasúti sínek, vagy a faszor fái.

1799 november 12-én megfigyelt csillagesés alkalmával olyan sűrűn hullottak le az égről a csillagok, mint a hópelyhek.

Ismerünk nemcsak ikercsillagokat, de kilencszeres ikerködöket, Herschel szerint vannak csillagok, melyeknek fénye csak 2 millió esztendő alatt ér le a földre.

* * *

Itt van a tündöklő Istenérv fejünk felett — a Nap, melyet egy láthatatlan Kéz nemcsak azért tett az égboltozatra, hogy világítson, hanem hogy eszünkbe juttassa a Nap Alkotóját.

Óriási gömb a Nap, amelynek izzó bensejében 1,300.000 Földet lehetne elhelyezni, pedig a Föld tömege 6000 trillió tonna. Oly óriás a Nap, hogy Földünket a közepébe téve: a Hold még a Napban végezhetné keringését. Középpontjának hőfoka: 40,000.000 Celsius. A Nap annyi fényt bocsát ki, amennyit 3000 quadtrilio normálgyertya ad.

(200,000.000 év kell ahhoz, hogy elvégezze egyetlen körforgását pályáján.)

Ez a tűztenger nem nyugodt. Szédítő magasságú és sebességű tűzszlopokat, protuberanciákat lök ki magából, olyan erőket szabadítva fel, melyeknek hatásához képest az atómbomba csak játékszer. E tűzviharok magassága meghaladja az 50.000 egymás fölé rakott Himaláját. Ha valamely démon e lángnyelvekbe belevetné a Földet, egy szempillantás alatt szétpukadna, mint az izzó katlanba dobott kaucsuklabda.

Pedig Napunk az ég napcsillagai mellett törpe valami. A Göncöl-szekér rúdájában levő középső csillag, a Mizar 200-szor, az Arcturus 1,000.000-szor nagyobb, mint a Nap. Az Antartes, a Skorpió csillagkép egyik csillaga Napunkat 700 milliószor múlja felül. A Nap fényereje óriási, de a Siriusé, amelynek fénye pedig a Földről nézve akkora, mint egy szentjánosbogaré, — 26-szor nagyobb, mint a Napé, sőt a Dandus nevű csillag gyertyafényereje 10.000-szer akkora, mint a Siriusé.

* * *

Szédítőek az ég méretei! A csillagászat valóban a legnagyobb számok számtana.

Vannak csillagászok, akik egyetlen évet töltöttek mindössze a távcső mellett s azóta egyebet sem csinálnak, mint szédületesen nagy számoszlopokkal dolgoznak.

Szabadszemmel látható csillagok száma pontosan 4720. A lajstromozott csillagok száma mintegy 500.000. A világ összes nyelveinek szókincse se ad annyi főnevet, hogy minden csillagot külön néven nevezzünk.

Egy 10 cm átmérőjű távcső már 2,000.000 csillagot mutat meg.

Seares a Naphoz hasonló égitestek számát 30.000.000.000 becsüli. James Jeans szerint 2.100.000.000-szor 1.000.000.000 megadja a világegyetemben levő csillagok valószínű számát. Eddington (aki azt állítja, hogy 100 méter átmérőjű távcsővel a világűr áttekinthető volna) kiszámította, hogy a világegyetemet 11.000 trillió Nap anyaga tudná kitölteni.

Jelenleg 300.000.000 fényévnyi távolságban tudunk előrehaladni a világűrben, de az Univerzum folyton tágul, a világegyetem kiterjedésében van, a mindenség határai egyre távolabb húzódnak. A legújabb távcső segítségével 2.000.000 csillagködöt fedeztek fel a tejúton túl, amelynek mindegyike sok millió csigavonalban elhelyezkedő Naprendszerből áll. A hatalmas amerikai távcsőóriásokkal végzett kutatások azt mutatják, hogy a tér minden irányában vannak spirális ködök, milliányi fényévtávolságra levő csillagrendszerek és csillaghalmazok. Vagyis ha fényképezőgéppel utaznánk a végtelenben és a fényérzékeny lemezt állandóan exponálnánk, a csillagok pontjai összefolyának és a lemez betelne. Fényképfelvétel útján a tejút egyetlen pontján 200 milliárd csillagot fedeztek fel, vagyis olyan távlatok nyílnak itt meg előttünk, hogy nem is tudjuk felmérni őket.

Érzéklésünk legszélő határán a világegyetem színjátékká alakul, abban az arányban, ahogy az optikának bámulatos találmányai növelik a látás erejét, az égnek minden táját ellepik a csillagok, egész addig a pontig, ahol az emberi tekintet mint fáradt sirály összecsukja szárnyait és megszólal a szív: képzelet, ne repülj tovább, hanem borulj le!

* * *

Azt hihetnők, hogy a világtér elképzelhetetlenül zsúfolt, amiért annyi csillag van benne. Ellenkezőleg! Sokkal üresebb, semmint el tudnánk képzelni. Kiszámították, hogy a csillagködök átlag 140.000.000 fényévnyi távolságban vannak egymástól (1 fényév = 9,5 billió km). «A csillagok sűrűsége olyan, mintha Európában összesen 4–5 légy repülne» — mondja Eddington.

Ma már tudjuk, hogy a világegér dinamikus légzést végez, vagyis a világűr beszívja, azután eltasztja az étert.

A relativitás elmélete óta tudjuk, hogy a csillagokat nem abban az állapotban látjuk, amelyben ma vannak, hanem amelyben évezredek, sőt évmilliók előtt voltak.

Tudjuk, hogy a vulkányszerűség uralkodik a csillagok életében, tudjuk, hogy a csillagtömegek majd széjjelszakadnak, majd lehűlnek, lassan minden csillag szétsugározza önmagát. Tudjuk, hogy a csillagok kezdetben alacsony hőmérsékletű gázok, amelyek gömbalakban helyezkednek el és lassan összehúzódnak. A csillag először vörös színben jelenik meg és a sárga színén át fehérbe fejlődik, ekkor lesz teljes izzású, majd anyaga elveszti sűrűsödési képességét, elkezdődik a kihülés, a csil-

lag színe sárgán át megint visszatér a vörösbe, majd teljesen kihűl és elkérgesedik.

A ködfoltok először szabálytalan foltok, azután jön a csigavonal, majd a gyűrűs és bolygó körendszer, melynek közepében látható a csillagokká sűrűsödés.

Tudjuk, hogy az egész intraplanetarikus tér tele van mágneses természetű, finom elosztású anyaggal, az úgynevezett kozmikus porral, amely az oxidált hullócsillagokkal földünkre hull és nagyobbítja annak tömegét.

* * *

Már Pythagoras felfedezte a szférák harmóniájának eszméjét. Ő látta először úgy, hogy a csillagok úgy viselkednek, mintha az éggel együtt egy merev szerkezetet alkotnának.

Ptolomeus világképében az ég mint egy kristálygömb szerepel, amelyre az állócsillagok mint aranyfejű szögek vannak kiverve. Ez a költői kép a modern csillagászat matematikai harmóniáról alkotott felfogásával megegyező.

A világegyetem sehol sincs nyugalomban, minden égitest örök mozgásban van, a legkisebb meteortól a leghatalmasabb «álló» csillagig, melyeknek egésze egy zárt rendszert mutat.

* * *

Minden gondolkodó értelem fölveti a kérdést, a legnagyobbat, amellyel az ész önmagához fordulhat: Ki van mindezek a mélységek és magasságok fölött? . . . Ki rendezte a csillagok paraboláit és hyperboláit? . . . Ki adta a fénynek azt a sebességet, hogy egy másodperc alatt 7-szer kerüli meg a földet? Ki a csodálatos csillagtörvényeknek az Alkotója? . . . Ki pótolja a Napnak közel 1000 trillió gramm energiáját, amit másodpercenként szétsugároz a végtelenbe, ami által évenként 120 billió tonnányi anyagvesztés érkezik? Ki tartja egyensúlyban a csillagrendszereket, melynél egyetlen csillag tengelyének félkönyi elferdülése világhatalmas idézhetne elő?

Isten által véghezvitt teremtés: ez az egyetlen felelet, amelyben az ész és a szív megnyugodhat.

Édes titkot súgnak fülünkbe a csillagok: Van Isten!

A csillagos égbolton minden olyan nagy, oly fenségesen nagy, hogy nem lehet elvitatni Istent a csillagos égről. A sziporkázó gyémántokkal kirakott mennybolt alatt olyan igaz valóság az Isten léte, hogy még elgondolni se lehet, hogy nincs Isten.

A csillagos ég alatt meg kell tanulni térdet hajtani Annak fensége előtt, Aki azt mondja magáról: «Én vagyok, aki vagyok!»

Mikor a hitetlen francia asztronómus felfedezte a Centaurus alfa

csillagát, felállt távcsöve mellől és felkiáltott: «Vége a sértegetésnek! Ezzel az Istennel nem lehet parolázni!» Keppler azt mondja: «Milliárdszámra vannak odafönn bizonyítékok, amelyek Istenről beszélnek». Mikor előtte Keppler-rendszerről beszéltek, így javította ki: «Nem az én rendszerem, ha nem az Isten rendszere». Newton így szól: «Isten a legtisztább, legjózanabb, legértelmesebb válasz minden lehető válaszközött, azokra a kérdésekre, amelyeket a csillagok intéznek hozzánk». Markholdt dorpáti csillagász így ír: «A csillagokból egy szózat hangzik a föld emberéhez: «Nézz fölfelé! A legragyogóbb apologetika azoknak a fényes betűknek az olvasása, amelyek fejünk fölött vannak felírva az égre, melynek lenyűgöző misztériuma lehetetlenné teszi, hogy létezzék hitetlen csillagász».

Szépen mondja Mendelsohn, a filozófus-csillagász: «A végtelenség érzete vesz erőt rajtunk, ha az ég csillagmezőire nézünk... Szinte meg kell, hogy ijesszen bennünket saját kicsiségünk tudata... Hogy meri az ember a világ urának nevezni magát, hogy meri *világtörténelemnek* mondani az ő apró csetepatéit?»

Pedig nem a csillagok, a napok és holdak nagyok, — hanem a kéz, mely alkotta őket!

* * *

Nemcsak minden csillag dimenziója óriási, a porszem méretei ugyanígy végtelenek. Odafönn a mennybolton fényévek millióival számolunk, idelent a billiomod milliméterek trillióival adhatók csak vissza az atóm méretei.

Ha az ember beletekint egy mikroszkópba, beleszédül a csodákba, mert a kicsiségek csodái nem kisebbek, mint a nagyság csodái. (Pascal.)

A mikroszkóp ugyanzt mondja, amit a teleszkóp: «Deus in minimis maximus». (Isten a legkisebben is a legnagyobb.)

350.000-szeres nagyításnál megjelennek a molekulák, T. R. Willson úgynevezett ködkamrájában láthatóvá válnak az atómmozgás nyomai, az elektrolízis segítségével kimutathatjuk, hogy 2 és $\frac{1}{2}$ köbcéntiméter levegőben 8,000,000,000,000,000 molekula van, a mikrofizikában álmélkodva fogjuk csodálni a rendnek a porszemekben is uralkodó elbűvölő látványát.

A porszem méretei époly szédítőek, mint a Saturnuséi!

Az ámulat még inkább fokozódik, ha vizsgáljuk, mi történik az atóмок belsejében?

Tudvalevő, hogy az atóмок belső szerkezetére vonatkozó tudásunk a legutolsó évtizedek terméke.

Óriási jelentőségű forradalom zajlott le a fizikában, Weylton szerint a mi időnkben olyan ár szabadult fel, amely elsöpörte a tér, az idő, az anyag fogalmát, amelyre eddig úgy tekintettek, mint a természettudomány legerősebb oszlopaira. Néhány évtized alatt mélysé-

gesen átalakult felfogásunk arról a világról, amelyben élünk, ennek a világnak felépítéséről és szerkezetéről.

Rájöttek arra, hogy a régi klasszikus fizika kategóriái teljesen tarthatatlanok, James Jaens a brit Tudományos Akadémia elnöki székében úgy beszél a mult fizikai tudományáról, mint olyan palotáról, amely egyik napról a másikba rombadólt.

Csodálatosan nagy géniuszok hosszú sora vett részt ebben a világképet romboló munkában. Kémikus lángelmék kimutatták, hogy a világ milliányi változatossága csak látszat, az egész világegyetem 92 elemre redukálható.

Thomas nevéhez fűződik az az óriási felfedezés, hogy nem az atom a fizika végső határa.

Az atom: századunk küszöbén soha nem sejtett titkokkal állt elő! Rutheford feltörve az atomot, 1911-ben felfedezte, hogy az atom egy központi magból és mag körül keringő elektronokból áll. Az atom tehát egy miniatúr naprendszer, amelyben az atom a Nap, az elektronok a bolygók.

A Bohr-féle elmélet szerint az elektronok szakadatlan örvénylő kavargásban vannak az atommag körül, szerinte az elektronok Keppler törvényei szerint keringenek pályájukon, 150.000 km sebességgel másodpercenként. Ő fedezte fel, hogy a legegyszerűbb atom a hidrogén, amelyben egy atommag körül 1 elektron kering (átmérője: 1/50 milliomod centiméter), legösszetettebb az Uránium, amelynek 92 elektronja van.

Legújabban Planck dolgozott ki új atómelméletet, mely szerint az energia kis egységekben, úgynevezett: kvantumokban kerül kisugárzásra.

Mind a két elmélet megegyezik abban, hogy az anyag nem valami holt és nyugalmi állapotban levő dolog, hanem lüktetéssel tele energia-sugárzás. A molekula szempontjából semmi sem szilárd, sehöl sincs nyugalom; a kutató analízis elvesztette az anyag mozdulatlanságába vetett hitet, a holt anyag váratlanul megelevenedett.

Rutheford kísérletileg bizonyította be, hogy a kő nem szilárd halmazállapot, hanem egy elektromos energiacsoport, melyet egy soha nem szűnő lüktetés tart egyensúlyban.

Az emberiség életébe még soha nem nyúlt bele olyan forradalmi módon a tudomány, mint az atomok világának felfedezésével.

Ma már az energiát milliószor koncentráltabb alakban állíthatjuk elő, mint az elmúlt századokban.

Az atómenergia korszakában a fűtés és hűtés nem probléma többé, meg lehet szüntetni a trópusok gyilkos melegét és virágzó életet teremthetünk a sarkvidékek jégzónáiban. Nem lesz többé a természet az időjárás függvénye, 10 kg atómenergia elláthatja egész Európát 10 mm-es esővel. Az atómenergia a jövőben pótolhatja azt az erőt, melyet ma a szén, az olaj, a vízesések jelentenek.

Igaz, hogy ezzel olyan erőknek birtokába is jutott az emberiség, amely alkalmas, hogy az utolsó ítélet apokalyptikus jeleneteit valósítsa meg a földön.

Ismeretes, hogy 2,000.000.000 dollárba került az az Amerika és Németország között párhuzamosan vívott laboratóriumi csata, amelyben 156.000 munkás és 450 mérnök emberfeletti munkája a világtörténelem leghatalmasabb fegyvernemének birtokába juttatta latin-Amerikát.

Az első atómbomba, mely véget vetett a II. világháborúnak, 13.000 méteres felhőoszlopba borította Hirosimát, minden fa, lomb és gyeper eltűnt; a város 28 hídja szétszakadt, a házak lángtengerbe borultak, dombok eltűntek, 300.000 holttest borította a város utcáit, melyeknek egy része később gáznemű alakban a légtérben oszlott el. Ez az első atómbomba azonban, melyből egyetlen elég volt, hogy térdre kényszerítse Japánt, — ma már elavult játékszer.

Az atómkutatók napjainkban 1000-szeresen olyan hatású bombát jósolnak, mint aminő a hirosimai volt. Minap Oppenheimer, az atómbombagyártási üzemek legfőbb vezetője arra a kérdésre: lehetséges-e, hogy egyetlen atómbombával 40,000.000 embert pusztítsanak el? — *igenlőleg* felelt.

* * *

Ami emberileg nagy, az a végtelenben semmi, ami pedig az ember előtt már semmi, abban még mindig Isten van elrejtőzve.

Amikor 1945 május 15-én az első atómbombát az Emola Gáy szigetről induló 32 C. típusú superrepülőerődről reggel 9 óra 15 perckor az amerikai katonák Hirosimára ledobták, a borzalmas erejű detonációra a legénység minden egyes tagja felkiáltott: Ó Isten!... Ó Isten!...

Az atómfizikában a legrejtélyesebb a rejtélyek között azoknak az erőknek szerepe, melyek az atómmagot lekötve tartják. Nincs semmi más megoldás e rejtélyre, minthogy a mérhetetlen Nagy az, ami összetartja a mérhetetlen kicsit, a lekötő erők mögött ott van — az Isten.

A mérhetetlen haladás, melyet a fizikai tudomány századunkban tett, alapjában rendítette meg a mechanikus világtér rendszerét. Ma már a fizika birodalma felől hangzik a nagy deklaráció: Az energia sokkal inkább szellem, semmint eddig sejtettük.

Néhány középkori misztikus azzal az elgondolással állt elő, hogy a világ nem más, mint megfagyott fény, s íme ettől az állítástól a legmodernebb fizika sincsen messze.

«Az Universum a meglevő és születő lények világa», — mondja Planck, — úgy, hogy a teremtés története tökéletesen van kifejezve ebben a 8 bibliai szóban: «Mondá az Úr, legyen világosság és lőn világosság!»

Eddington megrendítő vallomásában azt mondja: «A hitetlen tudomány bizonyítékait a fizikára alapította, s íme a fizika átértelmezte az

ellenséghez. Ma lehetetlen többé materializmustól beszélni, amióta tudjuk, hogy minden dolog rezgő aktus s anyagi világnak dobogó szíve van».

James Jeans a fizikai világot a leghatalmasabb gondolkodó elméjében megszületett gondolatnak mondja.

A mai modern természettudomány, amely dinamikus jellegűnek tekinti a világegyetemet, kész megerősíteni a Szentírás szavát: «Kezdetben vala az Ige».

Energia lüktet mindenütt, így lesz igazolttá a Szent Ágostoni szó: «Istenben élünk, mozgunk és vagyunk».

IX.

A TERMÉSZET ISTENÉRVEI.

Az Isten léte mellett felhozott bizonyítékok között ma is a legmegkapóbb, a legnépszerűbb, a legmegcáfolhatatlanabb a természet csodálatos harmóniájából és céltani elvéből merített Istenérv.

A természet az ég selymébe kötött Biblia, a második Szentírás, melynek ismerete: út a Teremtő csodálatára. (Bacon.)

A természet tele van a legcsodálatosabb csodákkal, lépten-nyomon elmegyünk olyan jelenségek biológiai, kémiai és egyéb titkok mellett, amiket csak a pusztá megszokottságunknál fogva nem látunk csodáknak.

* * *

Feltesszük a kérdést, miért vonzza a mágnes a vasat és mért nem vonzza a követ? Miért olvasztja meg ugyanaz a tűz a vaját és főzi keményre a tojást?

Miért fehér a hermelin északon, miért barna Olaszországban? . . . nálunk miért fehér télen és barna nyáron? . . . Miért csip csak a nőstényszúnyog? Miért hermafroditák a csigák? . . . Miért van az örökzöld kivéve a hervadás törvénye alól? Miért nincs a ragadozó madaraknak éneke? Az öt ujjam miért nem egyenlő?

Az élvezhetetlen, fanyar, rothadó földből hogyan tud mézédés gyümölcsöt előhozni a szőlővessző? . . . Hogyan termel ugyanaz a talaj egyik fán cseresznyét, a mellette levőn almát?

Miért van az, hogy ugyanabból a gubóból aszerint, hogy alacsonyabb, vagy magasabb hőfokon keltetik ki, különböző színű és szárnyukon különböző rajzú lepkék kelnek ki? . . . Hogyan van az, hogy a fülem által felfogott 2 hang egynek hangzik bennem?

A darázs nagyságú kolibrik tojásai, melyik részéből kapiják káprázatosan ragyogó tollazataikat?

Miképpen van az, hogy a Nap sugarai lejönnek a földre, innen visszaverődnek, és mégis itthagyják a melegüket? Miként van az, hogy

a föld minden surlódás nélkül zajtalanul és zökkenés nélkül végzi kettős forgását?

Nem csodálatos-e, hogy a méhek, akik testük finom szőrein menyegzős-virágport hordanak, egyik virágról a másikra, — egész napon át nem érintenek másfajta virágot ezer és ezer virág között, mint amelyre reggel lebecsájtkoztak?

Nem csodálatos-e, hogy a vándorpók a kibocsájtott pókhálófonalon 360 mértföldnyire is ellebeg, mert a föld negatív villamossága taszítja, a felső légrétegek pozitív villamossága pedig vonzza a pókhálófonalát? Honnan van a Peyot oldatnak, mely az amerikai taxus-növény nedvéből készül, az a hatása, hogy általa a fából készült tárgyakon keresztül lehet látni? . . . Miként képes a méh a virágból viaszkot és mézet, ugyanakkor a fulánkja számára csípős mérget létrehozni? . . . Honnan van az, hogy a világtengerek szigeteinek benépesítésére rendelt kókuszdiók erős burkolata ellenáll a tenger sós és maró vizének, de nem áll ellen a termőföldnek, ahová kivetődik? . . . Nem csodálatos-e, hogy egyes halak 3 és $\frac{1}{2}$ évig megélnék egyetlen falat táplálék nélkül, kígyók 2 évig, a zuzmó megél egy üveglapon? Az 1908. évi iszonyatos erejű Messinai földrengést a madarak megérezték, fészkeiket elhagyták, mikor az emberek meteorológiai intézetük és földrengésjelzőkészülékeik birtokában semmitse sejtve dolgoztak . . . 1912-ben — mint a Times írja — a fecskék 3 héttel előbb hagyták el Angliát, mint rendes költözőkésési idejük elérkezett volna, amikor is rettenetes északnyugati vihar tört ki. Ha mindez nem csoda, akkor sohasem volt misztérium a világon!

* * *

Az emberi ész rendkívül büszke találmányaira, szellemesen szerkesztett gépeire, de ugyanakkor elfelejti, hogy mindezt legelőször nem az emberi értelem fedezte fel, ezek a találmányok évezredekkel ezelőtt megvalósulva találhatók fel a növény és állatvilágban, az emberinél tökéletesebb formában, úgy hogy az emberi ész felfedezése csak tökéletlen mása annak, ami Isten örök műhelyéből kikerült.

A csibor például olyan univerzálisan mozgó alkotmány, ami nincs meg az ember világában. A levegőben repül, a szárazföldön kúszik, a vízszintjén úszik, az iszapba belefúrja magát, vagyis egy személyben egyesíti a repülőgép és tank, a tengeralattjáró és a földalatti vasút előnyeit.

Egy negyed grammos galacsinbogár 277 gramm terhet, vagyis testsúlyának ezerszeresét bírja elhordozni, ehhez viszonyítva egy embernek 75 tonna súlyt kellene elbírnia.

A datolyapálma sudár termete a növényi építészet egyik legremekebb megnyilatkozása. Milyen szédítően csodálatos építmény a 30 méter magas, de csak 25 cm átmérőjű pálma, a vastok felhőkarco-

lókhoz képest!... Nincs az az építészeti műredek, mely a földig függőleges helyzetéből meghajlítva, rugalmasan egyenes helyzetébe vissza tudna szökkeni, mint a búzaszár.

Az ember repülése egy napon sem említhető a szitakötő zajtalan, nyílsebes repülésével, amely egyesíti a helikopterikus, a hátrafelé, ollózva, úszva, a sikló és ívelő repülés összes formáját. Az enchirion-légy, a levegő akrobatája, amely odaszögezi magát a levegőbe, mint egy szög, amit repülőgép megvalósítani nem tud.

A pókháló selyme, amelynek vastagsága 0.0034 milliomod cm, olyan csodásan finom és tartós anyag, hogy az ember ehhez hasonló fonalat előállítani nem tud. A papírdarázs által készített csomagolópapír felülmúlja a legmodernebb papírgyár termékét, mert nemcsak hallatlanul könnyű, de rugalmas, elszakíthatatlan és vízhatatlan.

Nagyszerű hajókazánjainknak, hogy 25 atmoszféra nyomást elbírnak, 5 cm vastagságú vasfalakra van szükségük, — a penészgomba 160 atmoszféra nyomásnak is ellenáll, pedig falainak vastagsága csak egy ezredrész milliméter.

Melyik ember képes két szemét egymástól függetlenül használni, mint a kameleon, amely egyik szemével előre, a másikkal oldalt tud nézni? Melyik ember tud a legképtelenebb helyzetekből talpra esni, mint a macska, amely összerendezett ugrási technikájával a legbonyolultabb differenciál egyenletet oldja meg?

Lubbock kísérletei szerint a hangyák és Colopterea rovarok «látják» a Röntgensugarakat, érzékelik az ultraviola sugarakat, amire az ember képtelen.

A drótkötélhidak feltalálójául az angol Brownt említik. Azonban a pókok ilyent már évezredekkel előbb készítettek, ilyent készítettek az egyiptomi gúlák sírkamráiban is.

Nem ők tanulták ezt Browntól — sokkal inkább az angol tudós a pókoktól.

* * *

Itt van az állatok és növények leírhatatlanul szellemes testi szerkezete.

A mangorove fa gyümölcse tőrszerű, súlyos, magasról esik le, s ezáltal befuródik az iszapos talajba. A mák tokja olyan, mint egy cukorszóró, a szár hajlékony, hogy a szél lengetése a magvakat szerte szórja. A tulipán szára és levele viaszréteggel van bevonva, hogy az esővíz és harmat lefusson a gyökérhez. Mikor a magvak megérnek, a szár, amely eddig merev volt, rugalmassá lesz, hogy a szél himbálni tudja.

A meduzák teste, amely 99% vízből és csak 1% húsból áll, úgy hogy itatós papíron fel lehet szárítani őket és csak egy gyöngéd színes hártya marad utánuk, — a találmányok egész sorát rejt magában, ami annál csodálatosabb, mert nincs benne agyvélő.

A sörteféregnek 700 mozgószerve van, 30.000 mozgatóizma és 280 gyomra. A mélytengeri kovaszivacs testi fölépítésében pontosan követi az Eiffel-torony vasszerkezetét. A halak uszóhólyaga nemcsak légtartályul szolgál, hanem alkalmas eszköz arra is, hogy megváltoztassa az állatok fajsúlyát. A delfin keresztben álló farka a legtokéletesebb hajópropeller. A tenger fenekén, hova semmiféle fény be nem hat, világítóhalak száguldanak, van olyan hal, amelynek 24 elektromos és különböző színű lámpása világít.

Nézzük meg a lepkék bohókás nyelvét, mely olyan mint egy spirális órarúgó, ezzel tud mélyen belenyúlni a virágok kelyhébe. Az Eufoja-lepkék, amelyek annyira nem félnek az embertől, hogy kezére ülnek, nemcsak selymesen ibolyaszín szárnyaikkal, hanem végtelenül finom parfümillatukkal is mértföldekre magukhoz csalogatják e rovarok hímjeit.

* * *

Itt van az állatok és növények csodálatos védekező ösztöne.

Kielemezték a bolhamérget, kiderült, hogy a kígyóméreggel teljesen azonos. A kereszties viperának még a levágott feje is harap, még a szártított mérge sem veszi el hatását.

Ismeretes a kameleon színváltozása. A kameleon árnyékban sötétkékké, napfényben világosbarna, a szerelem óráiban fehér, a forró-ságban fekete. Bőrében vannak ugyanis amoeba-sejtek, ezeket sordorja a vér, ezek állnak össze olyan színképpé, aminőt a környezet kíván . . . Ki irányítja ezt?

Van olyan rák, mely összes lábait lerázva tovább kúszik, otthagyja zsákmányul és így menekül meg . . . Nagyon sok rák növényeket plántál a hátára, mintha tudná, hogy a kis japánkert, amely hátán nő, a legkitűnőbb rejték hely számára.

Az uniki nevű béka hasa vérvörös, ezért hasára fordul, tetszhalott-nak tettet magát és tényleg eláll tőle a legtöbb támadója.

A gémek úgy használják a csőrüket, mint a tört, vagy bajonettet, szembe dőfik az ellenséget . . . A keselyűnek bordaolló csőre van, ezzel tördeli áldozatának csontjait. Miután az apróbb állatfajoknak rengeteg ellenségük van, e veszéllyel szemben óriási szaporasággal védekeznek. Egy dongópár 500 millió petét hagy hátra nyaranta. A bélgiliszta egy év alatt 64 millió utódot hagy hátra. White levéltetű-esőt látott Afrikában, Amsterdamtól 1908-ban olyan lepkevihar lepté el, hogy az utcákon a közlekedés elakadt.

Nem kevésbé szellemes a növények kémiai és mechanikai védő-fegyvere.

A szúró csalán szörképlete tökéletesen utánozza a modern injekciótűt . . . A sás érdes szálának éle mintha parányi üveg-szilánkokkal volna tele. A rózsza szárán a lefelé hajló tüskékarmok

a csigák ellen védik a növényt, a bogáncs tökéletesen megvalósítja a szöges drót útján történő védekezést.

* * *

Megdöbrentő az állatok és növények bámulatos okossága. Az állatok világában vannak ösztönök, amelyek többet művelnek, mint amit ésszel ki lehetne találni. Az ösztön az állatnak annyit ér, mint az ész az embernek. Jól mondja Leibnitz: «Nem az állatok gondolkoznak, Isten gondolkozik helyettük».

Ki mutatta meg az örvösludnak, merre van Japán, mikor élettere megkívánja, hogy elhagyja régi fészket? . . . Honnan tudják a sirályok, hogy a sarki jégvilág szélén kell tanyát ütniök, mert az halgazdagabb? A megaliche-méh kis barlangját rózsalevelekkel béleli, mert ezeknek csersavtartalma megakadályozza, hogy a felraktározott virágport penészgomba támadja meg. . . . Milyen csodás és meglepő a madarak fészkerakó művészete! Az egyik keresztbe helyezett gallyakból építi a fészket, a másik selymet rak a bogáncsok közé, vagy megfonja a gyapotot, hogy minél puhább ágyat készítsen pelyhes magzatainak . . . A takácsmadár az ágról lombik módjára lecsüngő fészket rak, s mivel éjjel jár rovarvadászatra, a fészek bejáratát világítóbogarakkal rakja körül.

A flamingó magas oszlopokra építi a fészket a Nílusban, ezzel védi otthonát a gyakori és hirtelen áradások ellen.

Ismeretes, hogy a papagályoknak olyan emlékezőtehetségük van, hogy egy évtized után is megismerik a már látott embert.

Szokolovszky 6 kötetes könyvet írt «a majomlélek» csodáiról.

Nem az ösztönök csodája az, amikor a hangya felfájszik az érett magvat termelő növényekre, azt lefürészeli és leválasztja, az odarendelt hordárhangyával hazacipelgeti, hogy a mag ki ne csirázzék, a hangyák a magot felharapják, a benne levő keményítőt addig nyalják, míg az a nyál behatása alatt cukorrá nem válik, lisztkészletüket tehát átváltoztatják csirázásálló malátává. Texasban van gabonatenyésztő hangyafaj, mely a termést meg is trágyázza, a földet kigyomlálja. (William Thomson angol hangyabúvár megállapításai.)

Épp ilyen csodálatosak az állatok társadalmi ösztönei. A pinguinek például ökonomikusan berendezett madárvárosban élnek. Kropotkin orosz tudós 3 kötetes könyvet írt az állatvilág Taylor-rendszeréről és a kölcsönös segítség bámulatosan alkalmazott elvéről. Megfigyelte például, hogy a beteg gólyát nemcsak a szülei ápolják, hanem többi gólyatársai is. Ő említi, hogy látott egy beteg erdei szalonkát, amelynek lába eltörött s társai iszapból, agyagból és szőrből kötést csináltak neki, valósággal «gipszbe» tették. A darvak, mikor a velük együtt vándorló kisebb madarak elerőtlenednek, egészen alacsonyra repülnek és biztató, hívogató hangot adnak kicsiny madártársaiknak. Azok megértik ezt, rászállnak a darvak hátára és ott pihennek míg erőre kapnak.

Közismert, hogy a filoxerák az állatvilág leggondosabb anyái.

A korallállatok az élő világ leghíresebb életközösségét élik, amelyben a munkamegosztás és a szociális együttélés legmesszebbmenő elveit valósítják meg.

Épp ilyen intelligenciát árul el a növényvilág, amely ismeri a parafaszigetelést, a szellőztetőberendezést, a mimóza pudica vezeti a villamosáramot, a barackág gyantaszzerű képződményével tökéletesen megvalósítja a seb elzárást. Kaktuszok a sivatagban, melynek levelei vizet át nem bocsájtó hártyával, kutikulával vannak bevonva, valóságos vízgyűjtő ciszternák, melyek nagymennyiségű vizet tárolnak, sőt ezt finom szűrőkészülékeken át megszűrjük.

A cesartina pluvia trópusi növényről állandóan úgy csepeg a víz, mintha mindig eső esne (egyetlen levele 1 perc alatt 2000 vízcseppet csepeg), tehát a legtökéletesebb saját-magát öntöző készülékkel van ellátva.

A drótköteleket az ember tengelye körül megcsavarja, mert így sokkal több terhet bír el, így tesznek a szélnek kitett fák is.

A diszkoszvető a széle felé keskenyedő korongot az élével hajtja el, pont úgy cselekszik a gyujtoványfű, mely diszkoszalakú magvait élükkel hajtja el.

Vannak világítóvirágok, mint a linchus-calcedon, melynek porzói fénylenek, hogy becsábítsák az éjjeli lepkéket, vannak melegvérű virágok, vannak virágok, melyek a vizet szűrni, tárolni tudják; minden virágnak csodálatos a reklámberendezése.

Ha a virágoknak nem volna a zöld színtől elütő színük, elvesznének a lombok alatt és így a rovarok észre se vennék őket. Ezért nincs a természetben zöldszínű virág, barnaszínű 4, fekete pedig csak 2.

Milyen szembeötlő a célirányosság a természetben, ahol a kigyónak azért nincs lába, mert bordáival jobban tud láb nélkül csúszni a kövek között, ahol a kengurunak azért van ugrásra berendezett láb szerkezete, mert a sziklás talajon sétálnia nem lehet, ahol azért nőtt meg a zsiráf nyaka, hogy a pálmák magasan fekvő leveleit elérje.

Az éssen kell erőszakot tennie annak, aki a növény- és állatvilág e csodáiban nem akarja megismerni Azt, Akit fel nem ismerni lehetetlen.

X.

A CSODÁK KORONÁJA.

Az emberi test, melyet egy francia író: «égigérő kínai fal»-nak nevez, mely elválasztja egyik lelket a másiktól — a technikai, vegyészeti, biológiai csodák leghatalmasabb múzeuma.

Ez a belső égésű gép, ez a 30 billió sejtből álló nagyüzem, amely-

nek 0.002 milliomodnyi hosszúságú elektromágneses hullámok szolgáltatják a hajtóerőt, amely nemcsak automatikusan fenntartani, de szabályozni, ellenőrizni, *önmagától a hibákat kijavítani tudja* : a Teremtésnek semmimással össze nem mérhető csodája.

Istenérv : maga a szem !

A szem csodás szerkezetéről beszélni, maga egy himnusz!

Alig hunyjuk be éjjel a szemünket, már is vándorsejtek jönnek elő és elszállítják az elhasználódott szarut, amit a pislogás és könny még nem söpört volna ki. A kristálytisza szaruhártya, melyet a szemhéj véd, miként az autó ablakára szerelt törlőszerkezet — napról-napra megújul, miután a szarutermelés egy pillanatra se szünetel. Nem csodálatos-e, hogy a szemek, e legfinomabb érzékszervek teljesen érzéketlenek a hideg és meleg iránt? A szaruhártyának rugalmasnak kell lennie, ezért minden pislantás egy kicsi kis könnyecseptet sajtol ki és ezzel megnedvesíti a szaruhártyát. A könnyben olyan sós oldatok vannak, amelyek megbénítják az odakerült bacillusokat. A könnynek lysocim nevű tartalma minden más baktériumölő szert felülmúl.

A látás biotechnikai csodájáról köteteket lehetne írni. A szem a legmodernebb fényképezőgép, amelynél az agyban külön akkomodációs központ gondoskodik a szemlencse megfelelő görbületéről. A szemizmok a test legfinomabb és egyben egyedüli fényérzékeny izmai. Amit egy ember 30 éven át lát, fényképezőgépek lemezével fölvéve, kétszer nagyobb területet borítana be, mint a Balaton...

Háromszorosan vaknak kell lennie annak, aki a szem csodás alkotásában tel nem találja e csodák Alkotóját.

Istent bizonyítja — a seb !

Ha egy szálka fúródik a bőrünk alá, a vándorsejtek milliós hada a test legtávolabbi helyéről is a veszélyeztetett ponthoz siet. A sejt-harcosok csatarendben tömörülnek és így veszik fel a harcot. Először is emésztőnedveket, az úgynevezett obsoninvegyületeket fecskendezik a betolakodott tárgyra, hogyha lehetséges, feloldják. Ha ez nem sikerül, köröskörül eltávolítják, összeroncsolják, elfolyósítják a szöveteket, hogy a betolakodott test kiküszöböltessék. Ez az úgynevezett védekező lobosodás. Ugyanakkor készen állanak a szövetet építő vándorsejtek, amelyek kötőszövet réteget termelnek ki, a seb megtisztított felületén.

Ha megvágjuk ujjunkat, a vérlemezek (trombositák), amelyek állandó élénk rezgőmozgást végeznek, jégvirágszerű hálózattá fonódnak össze, amelyben a vörös véresejtek fennakadnak. A megsérült vérerekben a lassan megalvadó vér kis dugaszt képez, amely vattacsomó módjára elállítja a vérzést.

Ki szabályozza, irányítja és végzi a seb csodálatosan bonyolult mechanikáját?

* * *

Istenbizonyíték a költőktől annyiszor megénekelt emberi szív.
A szív működése erős összehúzóadás és tágulás ismétlése. Mac Donald angol miniszterelnök egy amerikai banketten, miután 2500 emberrel fogott kezét — csaknem félholtan dőlt vissza a székére. A szív pedig egy óra alatt 4200 szorítást végez és végzi egy emberéleten át.

A szívnek saját idegrendszere van, amely az agytól függetlenül működik; a szív annyira önálló szerv, hogy a testből kiemelve mechanikai úton évekig működésben tartható. A szívet, amely pontos számítások szerint $1/375$ lóerős mórtornak felel meg, az atómkok elektromos töltésű részecskéi mozgatják. A szív 40 perc alatt olyan munkát végez, mintha 5 emeletnyi magasságban hajtana egy liftet, naponta 3 tartálykocsit tölt meg 10.000 liter vérrel; 70 év alatt 1 negyed millió liter vért szivattyúzva át a vérkeringésen, oly meglepő gyorsasággal, hogy minden csepp vér 18 másodperc alatt a leghosszabb vérkeringési utat is befutja.

Nem csodálatos-e, hogy a szív a vérkészlet csaknem $1/3$ -át kapja saját izmai táplálására? — ki az, aki gondoskodik, hogy a legszorgalmasabb szervnek jusson a legtöbb táplálék? Nem csoda-e, hogy a szív közvetlen közelébe 20 atmoszféra nyomás van, mikor egy modern elsőosztályú gyorsvonat mozdonyának kazáncsőveiben csak 16 atmoszféra? Ki adta az érfalaknak ezt a hallatlan ellenállóképességet?

Ki szabályozta úgy be a szívet, hogy az pihenni is tud?

A szív $1/6$ másodperces szünetekkel dolgozik, vagyis napi pihenője majdnem 5 óra. Ez életünk folyamán 14—15 évet tesz ki.

Nem ismerhetem józaneszű embernek azt, aki ezek láttára még mindig tagad!

Istent bizonyítják a hajszálerek.

A hajszálerek, amelyek 50-szer vékonyabbak az emberi hajszálnál, összekapcsolva olyan hosszú csövet adnának, hogy 4-szer lehetne vele körülkeríteni a földet. Legbelül lapos sejtekből álló bélés borítja az ereket, hogy bennük a vér minél könnyebben keringhessen, kívül pedig laza, vattaszerű kötőszövet védi, ez csökkenti a pulzus rázkódásait. A nyirokerek átjárják az egész testet, felveszik a bőrön át behatolt idegen anyagokat, átszűrlik őket, úgyhogy a test belseje mindig tiszta marad.

Istenbizonyíték: a sejtek élettana.

A sejt nemcsak felfogja az éterrezgéseket, hanem maga is kibocsát elektromos rövid hullámokat. Reggel az idegsejtek tele vannak üzemanyaggal (tigroiddal), amely a nap folyamán elhasználódik, de alvás közben az idegsejtek újra megtöltődnek. Az idegfonál ágas-bogas antennában végződik, ami a világ legtökéletesebb kábelje. Az idegrendszer elektromos hálózatának minden egyes szálacskája villamosvezeték módjára, végtelenül finom szigetelőanyagba van ágyazva.

Honnan tudja a máj hajszálereinek falán ülő, csillogó sejtecske

megoldani azt a feladatát, hogy karjaival kihalássa a vérből az elhasznált vörös vérsjteket?

Istenbizonyíték — a csont.

Már maga az is csodák csodája, miként képes a szervezet arra, hogy a gyermek kis csontjaiból kialakítsa a felnőtt nagy csontrendszerét, anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben megzavarná az élet rendes menetét. Ki végzi el ezt a művészi nagy átépítést, minden konfliktus nélkül?

Bámulatba kell, hogy ejtse az embert, mikor azt látja, hogy a koponyatető csontja nem forr össze teljesen, hanem fogaskerek módjára akaszódik össze, hogy a fejlődő agynak teret szorítson és a szülésnél is technikai könnyebbséget nyújtson.

Nem csodálatos-e, hogy a csont, amely mikroszkópikus kicsinygű csontoszlopokból áll, olyan roppantul szilárd, hogy például az alsó lábszár sípcsontja 1650 kg-ot bír el — ugyanakkor enyvrosttartalma folytán mégis rugalmas? A gerincoszlop rendkívül erős, ugyanakkor hallatlanul hajlékony is. Nem csodálatos-e, hogy a gerincoszlopban a gerincvelő, ez a sok milliárdból álló idegköteg, bármennyire hajlik előre, vagy hátra, jobbra vagy balra az ember, soha nem ér a csontfalhoz, soha nem ütődik bele.

A gerinc — mondja Fritz Kahn —, ez a 3 gyűrűből, 150 ízület csuklóból, 1000 összekötőszalagból álló, gondos statikai számítások alapján összekapcsolt és kiegyensúlyozott, mozgó Eiffel-csonttorony valóban a Teremtő legnagyobb technikai csodája.

* * *

Nem csodálatos-e már maga az a tény, hogy minden nagyfontosságú és veszélyeztetett szervet az Isten párosával ad az embernek: 2 szemet, 2 fület, 2 kart és lábat, 2 tüdőt és 2 vesét? Nem csodálatos-e, hogy egyetlen ember vörös vérsjtejeiből fűzött láncsal 4-szer lehetne körülkeríteni a földet, hogy az idegek hossza annyi, mint az Egyenlítőé és súlyuk mégis csak 8 dg? Nem csodálatos-e, hogy a gyomornedv $\frac{1}{2}\%$ -os tisztá sósavja minden élő szövetet megemészt, kivéve önmagát? Az $1\frac{1}{2}$ gk-os szervben, a májban, amely a tápanyagok lebontását, a méregmolekulák lekötését, a hormonkészítést végzi, 12 milliárd ezer-mester sejt található, amelynek mindegyike többet tud, mint a világ összes vegyészeti együttvéve! Nem csodálatos-e, hogy a legfontosabb szervek: a szív, tüdő, máj, vese nem fekszenek szabadon a test üregeiben, hanem mindegyiket finom burkolat borítja, mint az éléskamrák tüllzacskóiban a legföltettebb élelmiszereket? Nem csodálatos-e, hogy 2 féle idegrendszerünk van: a szimpatikus idegrendszer, mely gyorsítja a szervek működését és a bolygó idegrendszer, mely fékezi — kettőjük egyensúlya biztosítja a szervezet különféle életfolyamatainak összhangját.

A test finom mechanizmusával magyarázhatók ugyan e csodák, de e magyarázatok során elérkezünk egy határterületre, amely bele-nyúlik a misztériumokba. *Ezekén a titokzatos határterületeken lép eléink az — Isten.*

* * *

A műtőasztalon a sebész személyes találkozást él át Istennel.

A helyi érzéstelenítéssel végzett műtéteknél a beteg jelen van öntudatával, érzéseivel, félelmével és szorongásával — de a narkózisban végzett műtéteknél nincs jelen és mégis minden életfolyamata, lélegző-centruma minden vibráló, lökötő idegszálacskája él, célszerűen működik, — *tehát valaki maradt ott*, aki dolgoztatja az organizmust, tevékenységével irányítja, továbbvezeti, fenntartja, élteti az életet.

Aki a műtőasztal e csodájával szemben is tagad, azon nem segítenek se Mózes, se a próféták!

XI.

AKIRŐL A LELKIISMERET BESZÉL.

Cselekedeteink előtt és cselekedeteink után mindenki halotta már, amint valaki beszél hozzánk, a szónak valami láthatatlan mestere.

Nem úgy szól, ahogy ember szava szól, mégis oly tisztán beszél, hogy a lélek tökéletesen megérti, mit akar mondani.

Van bennünk egy, az egyéni akaratunktól és ítéletünktől független erkölcsi akarat, amely a dolgok földfölötti örök rendjéhez való alkalmazkodást teszi parancsá.

Ez a halk suttogás, a szívünkbe hangzó örök tik-tak a legmagasabb akarat szava bennünk.

Istenbizonyíték az ember lelkiismeretbeli kötöttsége, az a bensőnkben szakadatlanul dolgozó kategórikus imperatívus: a jót tedd — a rosszat ne tedd!

A lelkiismeret törvénye épúgy bele van építve a világ rendjébe, mint a gravitáció.

Az erkölcsi törvény éppen azért mindenütt egyetemes, mert a lelkiismeret kormánykerekét Isten tartja kezében.

A lelkiismeret szavában megdönthetetlenül Isten jelentkezik, aki tilt és parancsol, nyugtat vagy nyugtalanít.

Az emberek kicserélhetik gondolataikat, vérüket, bőrüket, de lelkiismeretüket, mely Istennel kapcsolja őket össze, fel nem cserélhetik.

Szent Tamás szerint az angyalok tudják minden egyes ember halálának óráját, de a legnagyobb angyaloknak sincs betekintésük a legkisebb ember lelkiismeretébe sem.

Lelkiismeretének párbeszédeit Teremtőjével egyedül intézi el az ember.

* * *

Isten törvényeinek áthághatatlan, sérthetetlenül szent rendje van. Minden bűnt büntetés követ, minden jócselekedetre az Isten mosolyog vissza és a szívet megsimogatja . . . Aki egy karéj kenyert ad az éhezőknek, az meglátja egy percre szívében az angyalok trónját, aki rosszat cselekszik, már itt a földön a poklok kohójában ég.

* * *

A lelkiismeret olyan törvény, amely egyaránt parancsol a legkisebb és legnagyobb hatalomnak.

A lelkiismeret ítélszéke előtt hol a vétéknek véték, a bűnnek bűn a neve, a bíró is bíróra talál.

A lelkiismeret védi meg az embert, hogy hatalmával vissza ne éljen. Ez védi a gyöngét az erősek ellen, a trónon ülő gőgnek ez mondja ki a szót: megállj! Ez tiltja meg, hogy kis rosszat se tegyünk, ha még oly nagy jót lehetne is vele elérni. A lelkiismeret ad erőt, hogy szembe szálljunk a fennálló téves emberi közfelfogással, hibás törvényekkel, szociális igazságtalanságokkal. A lelkiismeret olyan erő, amely ragaszkodik saját parancsainak követeléséhez még akkor is, ha a világ összes törvényeivel kellene szembe szállnia. Ez a hatalom ellentud állni a legmézes-mázosabb csábítások szirénahangjainak, mintahogy nem fél a sárdobálóktól. Bátorságot, állhatatosságot, gerincességet követel az embertől, ha nem akarja megsebezni lelkiismeretét. Ez a hatalom remegteti meg a bűnöst a legnagyobb jólét napjaiban is, kicléstí hallását, hogy ott is zajt vegyen észre, ahol más csendet talál, ott is árnyakat lásson, ahol árnyékok nincsenek.

Tanu nélkül nem történik semmi. *Isten a tanu!*

A törvények nem képesek megbüntetni az összes homályban maradt gonosztetteket, szükség van tehát Istenre, aki a titokban maradt bűnöket is bünteti, aki a lélek belső ítélszéke elé állítja azokat, akik kicsúsztak az emberi igazságszolgáltatás elől.

Szépen mondja Emmerson: «Nincs az egész széles világon egy barlang, amely elrejtene egy gazembert . . . Kövess el egy bűnt és a világ üvegből lesz alkotva számodra».

A lelkiismeret félelmes fenyegető hatalom, amely megfélebbzethetetlenül szuverén és amely annál fenségesebb, mert képes ellenünk és érdekeink ellen dönten.

Kinyomozatlan bűnök tetteseinek önfeljelentése, Júdás és Saul

öngyilkossága, IX. Károly rémlátomásai, az Erynisek dühöngése, a shakespearei-tragédiák Machbetje és örült Richárdja bizonyítják a lelkiismeret döbbenetes hatalmát.

Hányszor ismétlődött már az az emberi történet, hogy a föld ítélőszéke valakire nem szabott büntetést, felmentette — s a bűnös évek mulva önmaga jelentkezett büntetésért, mert a büntetés elmaradását nem bírta ki. Hányszor hozta már ez a titokteljes hang, amely pedig nem erősebb, mint a suttogásé, az idegenbe menekült gyilkost vissza bírái elé, aki inkább fejét tette be az akasztófa hurkába, semmint elviselni tudta volna továbbra is a lelkiismeret nap-nap utáni vérpadra hurcolását.

Ismeretes annak a francia vádlottnak esete, kit bizonyítékok híján a bíróság felmentett s aki azzal terelte újra magára a törvényszék vizsgálatát, hogy fűnek-fának elhíresztelte, hogy háza ereszének fecskéi azt csicsergik: *Te vagy a gyilkos!* Ime, Istennek egy fecskét kell megszólaltatnia, hogy sorsa végítéletére juttassa azt, aki a bűnért bűnhődést érdemel.

Rousseau mondja: «A világon tulajdonképen egyetlen rossz van: a lelkiismeretfurdalás».

* * *

Minden probléma végső fokon lelkiismeretbeli. Az atómbomba, amely körül jelenleg a világpolitika forog s a mellyel az ember eszközt talált arra, hogy tetszése szerint kövessen el kollektív-öngyilkosságot, vagy megteremtse a bőség soha nem álmodott korszakát — végső fokán nem fizikai kérdés, hanem lelkiismereti.

* * *

Vannak elrontott, eltompított, sőt megölt lelkiismeretek is. Egy francia író szerint van véresre vert, van félholtra vert lelkiismeret. Igaz, hogy e szerint senki sem tudja magát a lelkiismeretfurdalás hatalma alól felmenteni és még akiről mint «lelkiismeretlen» emberről beszélnek is, többnyire meg van a lelkiismeret gyertya-szerű pislákolása, mégis egy Szent Terézia és egy tömeggyilkos lelkiismerete között fokozatbelileg van annyi lépcsőzet, mint ahány fok volt Jákob létráján. Tény az, hogy először a lelkiismeretet kell megkötöznie annak, aki azt akarja, hogy az emberi nemzedék belefulladjon a sárba. A lelkiismeretet kellett megkötözni először Németországban, hogy büntetlenül gyűlölni, sőt törvényes formák közt gyűlölni lehessen.

De, hogy akik eltaposták önmagukban az Istent, azok nem emberek többé, legfeljebb eszes állatok, azt a közelmúlt történelme bizonyítja, mikor a kollektív-lelkiismeret megbilincselésével eljutottak az emberszappanfőző üzemekig. Mindenki, aki a lelkiismeret hatalmas

figyelmeztetéseit elnyomja, a hitelenség magvait veti el, amely csakhamar meghozza a maga dús aratását.

* * *

Az embernek nem kell ölnie, hogy érezze, milyen fájdalmas tud lenni a lelkiismeret túsbeszúrása. Aki érezte már azt a tétova és nyugtalanító érzést, mely elfogja az embert, ha elmegy a koldus mellett és nem ad alamizsnát, aki valaha barátja ellen vétett, aki megbántott olyan valakit, aki jó volt hozzá, aki megütött egy védtelen és ártatlan gyereket, aki könnyezni látott olyan szemeket, amelyek szeretettel csüngtek rajta: az megmondhatója, hogy Istennek milyen finom eszközök állanak rendelkezésére, hogy megvédje a gyöngéket és méltatlan szívsebeiket megtorolja.

A rákosi-temetőben van egy sírdomb... előtte egy fapad... Ezt a padot sokszor érzem a lelkem vádoltak padjának. Nem azért, mintha alatta nyugvó anyámat nem szerettem volna, hanem azért, — *miért nem szerettem ezerszer jobban!*

Igen, van bennünk egy hang, amely a védtelenekért, a megsebzettekért, a megbántottakért, az elesettekért könyörög.

Ez az Isten!

* * *

Van lélek, amely olyan, mint a korhadt fa, vannak lelkek, akikben megszólal a lelkiismeret, de hamar csendre intik, vannak, akiknél a bűnmardosás állandó lelkiállapottá lesz és csak ritkán kap enyhülést.

Sok embernél az élet ritmusa, gondja, lüktetése, a társas élet mozgalmassága, a fáradság elúzhatik hosszabb, vagy rövidebb időre a belső marcangolást, de az ilyen lélek sem kerülheti el, hogy Isten ostora tovább ne suhogjon felette.

Akik bűneikben minden áron meg akarnak keményedni, tudják legjobban, hogy annak az embernek élete, aki bűnszorongattatása legyőzésén dolgozik, aki minden áron a teledés gödrébe akarja önmaga elől elásni vétkeit, annak élete fárasztó megerőltetéssé lesz, melytől a lélek mondhatatlanul szenved és kimerül.

A szív megváltásának egyetlen útja: felfedni a botlás egész nagyságát minden önvédelem nélkül, — a megtérés kezdete, amikor az ember megmeri mondani minden gonoszságát az Istennek.

A Szentlélek ilyenkor segít megolvasztani a lélek jegét. A szív megtisztítása az életben a legkomolyabb dolog.

Egy jó, mély, nagy gyónás után a lélek ismét megkapja egyensúlyát, bár Isten békességének útja tovább is a küzdelmek útja marad.

XII.

A SZÉPSÉG, MINT ISTENÉRV.

«A Föld a Mennynek az árnyéka.»
Dante.

A görögök, akik szépsége miatt a világot Kosmosnak, azaz *ékszernek* nevezték, jutottak először a szépségnek, mint világprincipiumnak felismerésére, görög gondolkodók vitatták elsőnek a tételt, hogy a szépség rivalisa az igazságnak.

Platon elméjében három érték küzd a rangsorbeli elsőségért: a lét eszméje, a szépség eszméje és a jószág eszméje.

Plotinos kimondotta, hogy a rút idegen Istentől.

Kant előtt a világ egy kikristályosodott sillogismus, Soppenhauer szemében a világ — testet öltött zene.

Miután Isten nemcsak megalkotta a földet, hanem beborította évszakonként megújuló virágokkal, teleszórtá ibolyákkal, rózsákkal, napraforgókkal, a világot tekinthetjük úgy is, mint egy grandiózus esztétikai jelenséget, tekinthetjük, mint művészi alkotást. Theodor Haecker és mások a világ teremtésének indító okául felveszik az esztétikai érvet is.

* * *

Van egy szobrász, aki nagyobb Michelangelónál, van egy festő, aki nagyobb Raffaelnél.

A Művész-Isten az!

Az Ő tárlata, képtára a világ, amelyben ki vannak állítva kezének remekelő alkotásai. «Ez a művész napsugárral rajzol és tűzbe mártott ecsettel festi a szivárvány színeit. Palettája az égbolt... vászna a kiterített föld és a lába alatt hullámozó világtenger. Színeit a napsugárból keveri és ecsetjét színfoltokba törli le a mezők pázsitjába. Ő az a művész, akit minden művész utánoz, de még csak megközelíteni sem tud.»

Bizonyos, hogy szép a világ! Nem lelki gyöngeség, hanem átszellemültség az, amikor az érző ember a tengernyi szépség láttára könnyekig érzékenyül.

A szépnek sok fajtája van, a nagyságtól, a fenségesig, a nyers és vad erő szépségétől a morbid bájjig — mindezek a szépségfokozatok megjelennek az Isten palettáján is.

Wagner is alkalmaz zenekarában megrázó fokozásokat (gondoljunk a tűzvarázs hangorkánjára), de hol van az egy mennydörgés lélek-rázó és drámai fortissimójától? Egy vihar fönnsége mellett messze mögötte marad minden egyéb fönnség, a villámokban látja az ember születni a nagyságot, saját őselemében.

Milyen kecses egy nyárfa! . . . Milyen fenséges egy fenyő!

Milyen elragadó tud lenni a fűz, amikor még alig bújtak ki rügyei, mindössze valami halaványzöld fátyolféle burkolja be ágait.

Egy fenyő minél öregebb, annál fenségesebb, példája az önmagába vonultságnak, az élettől elszakadt magánosságnak.

Emmerson írja életrajzában, hogy őt az ablaka előtt álló jegenye tette hívővé, amely szemében úgy tűnt fel, mint colhárfa: lelke és az Isten között.

A pillangó a Teremtő kezének olyan remeke, hogy megérdemli azt a nevet: repülő-virág.

Vogue francia költő elmondja, hogy hitetlensége útján egy lepke szárnya állította meg. Halálos ágyán meghagyta, hogy terciárius öltönyében temessék el és koporsójában tűzzenek mellére egy pillangót, amelynek szépsége őt Istenhez vezette.

A lepke tündéri szárnyán, amely megismétli a szivárvány csodáit, valóban előttünk áll az Isten, ki a mennyet és földet alkotá.

A Meduza, ez a fátyollény, amelynek apró, csillogó napernyőivel tele van hintve a tenger, az elképzelhető legnagyobb szépségek egyike.

Ott vannak a kolibrik, ezek a drágakő pompájával csillogó fémfényű kis madárékszeretek, amelyek között a legkisebb dongónagyságú, a legnagyobb is kisebb, mint a fecske. *Megdítő gondolat, hogy ugyanazt a kicsi madárékszeret ugyanaz a Kéz alkotta, amely a Nap 300.000 km-es protuberanciáit, a napfáklyákat teremtette!*

Milyen elbűvölő egy gyermek arca, fénylő dióbarna szemével, üde, arcot beragyogó mosolyával! . . . Hány gyermek olyan szép, mint a serdülő Amor, nem is lehet ránézni másképpen, mint dédelgető mosolyokkal.

* * *

Figyeljünk meg egy naplementét, amint a természet világozó mestere fokozatosan tompítja a fényeket, csodás rózsaszíntónusban fűrosztván meg a csúcokat, amelyek ilyenkor olyan megrendítően tudnak hallgatni.

Mikor a nap lenyugszik, pompás bíboros homály fátyolozza el a távoli hegyeket és az egész tájkép valami végtelen finom lazur tónust kap, amit szinte lehetetlen ecsettel visszaadni.

Figyeljük a felhők játékát! . . . Milyen gyönyörű látvány egy hatalmas, hófehér tarajos cumulusfelhő, amint szemlátomást torlódik, emelkedik, mintha az egekbe akarná nyújtani vakító fehér halmait . . . Minő hatalmas látvány, amint a napkorong óriás küllőket lövel ki a felhőkből, mintha görög legendák idejének látománya volna ez a gígaszi legyező.

Figyeljük a felhőket, amint minden percben változtatják alakjukat, amint szétzillallják egymást, vagy fenségesen vonulnak fel a vihar óráiban, mint csatára készülők hadtestek.

Milyen tündéri a holdszivárvány, vagy párosívű szivárvány, mely elvonult zivatarok után koszorúzza az eget.

Milyen elragadóak a ködös napok, amelyek misztikus fátyolba takarják a tájakat! Milyen megrendítő a tenger játéka a habokkal, ami oly közel juttatja az embert a harmónia érzéséhez.

Mennyi fokozat a hangok dinamikájában, a hullámok beszédétől, melyek egy örök dalt zúgnak, a madarak csicsergő kórusáig, akik a dal legnagyobb mesterei, s akiknek énekében van valami abból a dalból, amelyet a mennyben énekelnek.

Milyen szépségekkel teli egy átpirosodott őszi szőlőlevél, amelynek színgammáinál gazdagabbat festő nem tud festeni!

A szépség olyan bélyeg, amit Isten ráütött még a kövekre is, még a kristályok hideg belseje is csupa artisztikum!

A hó, fátyolszerű hullásával, amint olyan csendesen száll alá, hogy alig halljuk, a legszebb lehangulatósabb téli tünemény. Az a sok apró kis csillagocska oly szabályos hatszögű kristályá van összerakva, hogy a leggondosabb ékszerész se tudná ilyen véghetetlen finomsággal előállítani. Nincs az a festő, aki annyi pompás geometriai ornament tudna készíteni, mint a hókristály. Milyen képzelet teremtette ezt a bámulatos változatosságot: virágban, kristályban, hópelyhek csillagocskáiban?

* * *

Fejünk felett a csillagos ég! . . . A csillagos mennybolttal az Isten többet tett az emberek gyönyörködtetésére, mint bármi mással.

Aki az égre felnéz, azt meg kell, hogy szállja a függésnek, az alázatnak, a megrendülésnek az érzése.

«Az ég arca Isten arca», mondja a költő.

Hiába keresünk a művészet, a zene, a költészet alkotásai között egyetlen remeket, ami a nagyszerűnek, a grandiózusnak olyan érzését váltaná ki, amelynek szemléleténél a lelkünkbe épített örök lant oly gyöngéd hárfázással pendülne meg, mint a szikrázó gyümölcsökkel teleaggatott csillagfa láttára.

A tenger és hegyek látványa is megragadja a lelket, de nem olyan szívétmarkoló erővel, mint a Tejút a földet megkoszorúzó fátyolszerű köre, Isten gondolatának tündéri diadalíve, amely döbbenetes erővel állítja elénk az Istenkérdést, a legnagyobb kérdést, amellyel a természet az emberi elméhez fordulhat.

A csillagok zenéje, az a titokzatos hegedűszó, amelyet egy csillagsugáros májuséjszakán hallunk, amelyet Tyndal «világdálnak» nevez, szívünkbe lopja a gondolatot: a földet össze kell kötni az éggel!

A csillagos ég oly megrendítően szép, hogy minden anya, akitől gyermeke megkérdezi: hol lakik az Isten? — azt feleli: *odafönn a csillagok fölött!*

* * *

Itt vannak a virágok! Áldott legyen az Isten, Aki nekünk a virágot adta, mert ilyen szépséget csak egy isteni szív tudott kigondolni! . . . Szépen mondja egy író: «A virág a bölcsőn — reménység, . . . szobánkban — ékesség, asztalunkon dísz, a gomblyukban — életkedv, . . . kalapunkon — hetyke vidámság . . . egy kisleány kezében — ártatlanság . . . a serdülő leány hajában — tisztaság . . . a mennyasszony fátyolos homlokán: szerelem. Az Isten oltárán: imádság.

Ha a világon csak egyetlen szál virág volna, már ez is elégséges volna Isten létezése döntő bebizonyítására.

«Engem — mondotta Linné, — egy margitvirág kötött össze Istenel. A virágnál szebb Istenérv csak egy van — egy másik virág.»

A művészet legcsodálatosabb remeke is messze áll egy lilium valóban szűzi szépségétől.

A lilium ünnepélyes fehérségével, Grálszerű kelyhével, olyan spirituális látvány, hogy nem lehet ránézni máskép, mint áhítattal.

Vagy kit ne ihletett volna meg egy szál gyöngyvirág parányi harangjaival, fehér csengőivel, az ibolya zárkozott finom bája, a színek elrendezése egy árvácska bársonysima szirmain, vagy egy katángkóró művészien csipkézett levele? Milyen megragadó egy szál őszirózsa, amelyet Isten a földre talán azért küldött, hogy elrejtve benne a szépség egy vigasztaló mosolyát, így próbálja az emberi szívekkel megéreztetni az elmúlás költészetét.

Minden érzésnek ki kellett halnia abból, aki még egy lilium előtt is tagadni tud!

* * *

Mire való a szépség? . . . Mire való ez a pazar pompa? . . . *Minek annyi költészetet pazarolni a lombhullásra? Miért az a színözön a haldokló őszi erdőn? . . . Miért az a csodálatos színváltozás a lehullás előtt, amikor a levél már halálba készül? . . . Miért van páratlan művészettel összerakva a legparányibb hókristály is? . . . Miért van a tengerfenék tele tündéri viragszőnyegekkal, amelyek elhalványítják a versaillesi királyi kertek pompáját is?*

A szépség először is Isten grandiózus fényűzése, szent tékozlása, amellyel a teremtést megkoronázni akarta. A természet mámorító remekművében Isten úgy mutatja be magát, mint nagylelkűség, mint önmaga legmélyét közlő és ajándékozó misztérium. Igen! a virágok azért szórattak szét oly pazar gazdagon a réten, mint ahány csillag van az égen, hogy eszünkbe juttassa a virágok Alkotóját. A csillagok arany fényzárai azért remegnek le a végtelenből, hogy Istensejtést ébresszenek fel a szívekben.

A szépségben van legkevésbé elrejtve az Isten, a szépség az a nyelv, amellyel mindenkire szól, amelyet mindenki megért.

Goethe mondja, hogy a tökéletességnek először hajlandóságot kell ébreszteni a szívben, hogy azután lassan-lassan magához emelje.

Isten a dogmatikában mint *mysterium-tremendum*, de a virág kelyhében, mint *mysterium-amabile* lép elénk. Ha a világban az Istennek csak döbbenetes nagysága volna látható, ha Ő mindig csak Sínai lángban álló ormain jelenne meg, a szívnek joga volna összemorzsolódni. A főségesnek látványa csak megrendítené az embert, *de nem vonzana*. — mi a szépségeken keresztül tudjuk szeretni Őt.

Vannak, akiket aquinói Szent Tamás hatalmas Istenkoncepciója meg nem hódít, de egy szál napraforgó költészete Istenhez melegít és térdrehullásra kényszerít. Duns Scotus érveléseit nem mindenki érti, a teológia hatalmas dómját nem mindenki tudja felbecsülni, a biológia legújabb felfedezései nem mindenkit rendítenek meg, de hogy a csillagos ég csodálatosan fenséges, azt mindenki érezte már, aki egy májuseste kontemplációra hangolt, csendes órájában fölnezt a kivilágított égre.

Egy halk, földfeletti karének csendül fel a világból, a szépség kórusa a harmónia «Allelujája».

Ezek a szépségek senkit sem hagyhatnak közömbösen és hidegen, ezek a szépségek követelik egy *világművész* alkotógondolatainak felismerését, követelik, hogy az ember is értse meg a lények titokteljes imáját.

A legridegebb matematikus, a legjéghidegebb agyvelő, aki mindent megvet, ami nem száraz tény, kényszerítve van, hogy meglássa a szépség szivárványívét a természetben. Minden természeti szépség magába foglal valamit, ami egy *központi szépség jelenlétéről beszél*.

Isten imádása a szépség világán keresztül esztétikai-élmény is. «Akinak művészi érzéke van, mondotta Goethe, — annak hite is van. A hívő egyben költő is.» A művész (és mindenki művész, aki lelkének húrjait kifeszítve tartja), egyre nagyobb és ragyogóbb fogalmat kell hogy alkosson magának arról az Istenről, aki «begömbölyíti magát egy har-matcseppbe, megjelenik minden szál mohában és minden pókhálóban, mint egykor Mózes előtt az égő csipkebokorban». (Emerson.)

XIII.

LÁNGELMÉK HITVALLÓ GONDOLATAKKORDJAI.

Isten gondoskodik arról, hogyha minden században támadnak is új ellenségei a bölcselek, filozófusok, tudósok sorából, mindig támad-janak új védői is a lángeszek táborából.

Az ő igazságszolgáltatása az, hogy akiket áltudomány, vagy téves filozófia vezetett el egykor Tőle, azokat az igazi tudomány és bölcsélet vezesse Hozzá vissza.

* * *

Kik mondták a XX. század emberének, hogy nincs Isten?

Mondták: Brunó Wille, aki «El Istentől» című könyvében azzal biztat, hogy az Istenezsmét a kor úgy szét fogja szedni, hogy kő nem marad kövön belőle. *Vicher*, aki azt jósolja, hogy nincs messze az idő, amikor nem «Te Deum laudamus», hanem «Te Deum negamus» himnuszát fogjuk énekelni. Mondja *Buchanan*, aki fölöslegesnek tartja, hogy a természet nagy talánya fölé egy még nagyobb talányt helyezünk, mondja *De la Mothe*, aki az atheizmust tartja a földi jólét alapföltételének, szerinte egy traktor többet ér Istennél.

Campanelli 21 pontban részletesen felsorolja az okokat, amelyek nézete szerint feljogosítják az embert Istentagadásra, *Paul Reé* az Isten eszméjéről úgy nyilatkozik, hogy az nyomasztó Alpese a gondolkodásnak.

Max Yordan még mindig Renanra esküszik — pedig a mult századvég historikusa helyesen állapítja meg: «Renan nemzedékének kora lejárt. Ma már alig tudjuk elhinni, hogy annyira meg tudta igazítani kortársait. Nagyon kicsinynek kellett lennie a korszak emberének, aki Renant nagyinak látta».

Stirner, *Jacobi*, *Hartmann* a vallás világtörténelmi dekrescendójáról, az Egyházzól, mint csődbejutott részvénytársaságról beszélnek, szerintük se ég, se föld nem mentheti meg a kereszténységet, amely csak vegetál és visszahúzódóban van, mint *Julianus* császár alatt a pogányság.

Vannak hitetlen tudósok, mint *Huxley J. S.*, *James Wood*, *Dühring*, *Eduard Rod*, *Fr. Lange*, *Freud*, akik szerint az örök és változatlan természettörvény uralma kizárja Isten létét, akik abban bíznak, hogy a tudás piramisa az égig fog érni és fölöslegessé fogja tenni a «vallás öreg mankóját».

Hallgassuk meg ezekkel szemben a gondolkodás és ész óriásait, akik századunkban bizonyosságot tettek nagyságuk és Istenhitük mellett. Ime a legmegkapóbbak!

«Keresem az Istent, mert a lelkem élni akar.» (Tolsztoj.)

«A sár nem elég arra, hogy kitöltse az élet misztériumát. Énünk végtelen követelménye, hogy a jó, az igaz a mindenségben is elfoglalja a helyét.» (André Gide.)

«Aki az Istenben kételkedik, az életben kételkedik. Aki elfogadja a hitet, rá fog jönni, hogy a hit olyan, mint a madárnak a szárny, hajónak a vitorla.» (Jule Lemaitre.)

«Az ember Isten nélkül sötét lény, aki keveset tud a világról, legkevesebbet önmagáról.»

«Még a fétishez imádkozó is közelebb van hozzám, mint az atheista.» (Anzengruber, író.)

«Mennél materialisabb lesz a kor, annál több angyalarcot fogok festeni.» (Manet, a festő.)

«Az istentelen sehol se látja Istent, a hívő mindenütt látja: . . . Jézus tanítása mély mint az óceán és átlátszóan tiszta, mint a hegyi patak.» (Emerson.)

«A falusi tanító azt mondja a gyerekeknek, hogy van Isten. Newton bebizonyította ezt a bölcseknek.»

«A világtörténelem azt tanítja, hogy az emberek csak egy valamiért áldoztak fel az életüket, — a hitükért. A matematikának nincsenek vértanúi, a hitnek vannak. A greenechi szélességi fokért senki se szenvedett még vértanuhalált.» (Chesterton.)

«Ha a vallást pótolni akarjátok — először a fájdalmat úzzétek el a földről.» (Ketteler.)

«Az ész legfenségesebb ténye, hogy átérzi saját végességét és korlátozottságát. A materialisták közvitéze azt képzei, hogy joga van felelni arra, mi a lélek, mintha bizony tudná, mi az a test?» (Reinke.)

«A hit nem olt ki semmiféle világosságot, nem kívánja, hogy szemünket kezünkkel eltakarjuk, hanem természetfeletti módon kielezi tehetségünket, hogy látni tudjuk a láthatatlant. Így a hívő ember több, mint csak ember.» (Lerz.)

Carlyle fia elvesztésének gyászában ezt írta barátjának Erskinnek: «Miatyánk Isten, Ki vagy a mennyekben . . . legyen meg a Te akaratod mennyben, miképpen itt, a földön. Mit mondhatnak egyebet?»

«A nemzetközi világkongresszusok azért olyan meddők és eredménytelenek, mert egyiket sem nyitották meg ezzel a fenségesen ünnepléses szóval — Isten.» (Chamberlain angol politikus.)

«Az élet nem volna érdemes se a beköltözésre se az abból való kiköltözésre, ha nem volna Isten. A hitetlenek, ha szelídek is, mégis veszedelmes rend tagjai, legjobb volna őket egy lakatlan szigetre deportálni.» (Bismarck.)

«Mihelyt az ember a közepszerűn túl egy lépést tett, elindult az Isten felé.» (Plus.)

«Francia férfiak — kiált fel Peguy — higgyetek abban, amiben apáitok hittek, francia nők szeressétek azt, amit anyáitok szerettek!» «Aki a hitét eladta a tudásért, azt cselekedte, amit Sancho Panza, aki eladta királyságát és annak árán egy nyáj ludat vásárolt.» (Swift.)

«A tudománynak sem arra nincs hatalma, hogy a vallást kiírta, sem arra ereje, hogy cáfolja, se képessége, hogy pótolja.» (Boutroux.)

«A kinyilatkoztatás: kikötője és nyugvóhelye az emberi szellem hányatott hajójának. A dogmák a gondolkodás világitótornyai.» (De Luc.)

«Aminek megértésére ész kell, az maga is Gondolat. Amit csak

a szellem tud megragadni és kifejezni, az maga is szellem. Az észfeletti igazságok nem magyarázhatók ész-igazságokkal.» (Baden Powel.)

«Minden gondolatom alján valamiképen Isten van.» (Ady.)

* * *

Voltak a mult században olyanok, akik szerették volna elhithetni, hogy a természettudósok testületileg hitetlenek. Haeckel azzal kérkedett, hogy az ő idejében a tudósok $\frac{9}{10}$ -ed része atheista. — Ma eltogadhatjuk Maxvell számítását, aki úgy véli, hogy az Isten hívó tudósok számaránya a hitetlenekéhez viszonyítva 20 : 1-hez.

Közülük Sír Crookes William a modern kémia legnagyobb díszé így beszél: «Nem tudom elképzelni, hogy világos ésszel megáldott ember, hogyan kételkedhetik Istenben a törvényadóban és élet-adóban. Túrhetetlen rámnézve, hogy az egész mindenség céltalan porfelleg legyen. A vallás igazságaiban éppúgy hiszek, mint Newton vagy Kepler igazságaiban».

«Éppoly abszurdum a világrendet csupán fizikai törvényeknek tulajdonítani és rendező Istent figyelmen kívül hagyni, mint az austerlitz győzelmet csak stratégiai kombinációknak tulajdonítani és Napoleon lángeszét figyelmen kívül hagyni.» (Proudhon.)

«A világegyetem sokkal inkább egy nagy gondolat, mint egy nagy gépezet.» (James Jeans.)

«Tüzetes vizsgálat után kitisztult bennem, amiért Istent oly nehezen találjuk meg, annak oka nem az, hogy nincsenek vele a természetben keresztül összeköttetéseink, hanem inkább az, hogy ilyen találkozópontra túl sok van.» (Brown.)

«Ha csak felületesen foglalkozunk a természettel, tagadhatjuk az Isten létét, ha alaposan és behatóan tanulmányozzuk, vissza kell térnünk a Teremtő fogalmához.» (Raoul France.)

* * *

«Az újonnan felfedezett entrópia törvénye, vagyis hogyan van lehetőség a világűr egyre fogyó melegének a pótlására, az energiának hővé való átalakulása által — fényt vet az Isten céltudatos, világfenntartó működésére.» (Van Baer.)

«Nincs botorabb, mint feltételezni, hogy atómok pusztá összeállása révén akárcsak egy kristály egy moha vagy hangya előálljon. Évmilliók emlegetése ezen a mesén nem segíthet.» (Thomson William.)

«Az előítélet nélkül való kutató bevallja, hogy kutatásainak láncolata — a csodák láncolata. Nevetséges azoknak a szabadgondolkodó tudósoknak erőlködése, akik azt hiszik, hogy egy gombolyag cérnával a mindenség mélységeit felmérhetik.»

«Mi tudósok, akik loyálisan fölfelé igyekszünk az okok láncolatán, megállunk, ha tudósunk figyelmeztet arra, hogy elérkeztünk ahhoz

a régióhoz, ahol a tapintatos és finom lélek előtt az imádság úgy tűnik fel, mint az emberi gondolkodás legtisztább és legmagasabbrendű formája.» (Fichot, a francia tudományos Akadémia alelnöke.)

«Nemcsak megőriztem gyermekkorom Istenhitét, de az Isten egyre nőtt bennem. Ifjúkorom hitét megjavítottam és kimélyítettem. Előbb lehetne lenyúzni bőrrömet, mint kitépni Istent a szívemből.» (Henry Fabre, a «rovarok Homerosa».)

«A természettudomány ajándékozott meg bennünket az új univerzummal, melynek egysége époly csodálatos, mint nagysága. A spektroszkóp megmutatta, hogy a mérhetetlen űrben mindenütt ugyanazok a kémiai törvényszerűségek érvényesülnek, a teleszkóp feltárta előttünk, hogy milyen matematikai hajszálpontossággal futják égi pályáikat a csillagok és mily kivételt nem tűró hatalommal tartja uralma alatt az égitesteket a gravitáció. Az ember sohasem ismert azelőtt oly mérhetetlenül nagy és változatos és mégis oly egységes és egyöntetű világot. Valamikor lehetséges volt az embernek politheistának lenni, ennek örökre véget vetett a természettudomány, mely előtt a teremtő Isten ma sokkal dicsőségesebb hatalomban jelenik meg, mint valaha azelőtt.» (Lord Kelvin.)

«Az immanens faktor, mely az életfolyamatokat véghez viszi, magát az életet élteti — az Isten.» (Eddington.)

«A hívőnek a gondolkodás Istennél kezdődik, a természettudósnak vele végződik. A világnézetek felépítésénél a vallásnak alapja, a természettudományának pedig koronája az Isten.» (Planck.)

«Meg vagyok győződve arról, hogy a legtökéletesebb értelem nyilatkozik meg a tapasztalatilag érzékelhető világ jelenségeiben, ezt nevezem én Istennek.» (Einstein.)

Ime így nyilatkoznak korunk legünnepeltebb írói, filozófusai és legnagyobb tudósai.

Aki lekicsinyli a hitet, az Pascal, Maritain, Peguy, Bernanos, Huysmans, Bergson, Benson, Birain, Fabre, Fichot, Raleigh, Poincare, Chesterton, Kierkegard, France, Eddington, James Jeans, Einstein, a század legnagyobb elméinek szellemiségét kicsinyli le, akik nemcsak keresték Istent, de meg is találták, védték és dicsőítették.

XIV.

EGY KIS APOLOGETIKA.

Gorkij egyik alakja mondja «Az éjjeli menedékhely»-ben: «Ha hiszek Istenben — van, ha nem hiszek benne —, nincs».

Ugyanazzal az erővel azt is mondhatná, ha hiszek abban, hogy dédapám volt, akkor volt, ha nem hiszek benne — akkor nem volt.

Isten nélkülünk és előttünk megvolt, megvan és meglesz...
Isten nem a mi beleegyezésünk folytán létezik.

Ő az egyetlen létbiztos Lény, akinek nem létezése — lehetetlen.

* * *

Herbert Spencer szerint a félelem találta ki az Istent.

De ha embertől függött, hogy Istent találjon ki magának, miért nem alkotott maga számára egy «kényelmesebb» és «kellemesebb» Istent? Miért eszelt ki egy mindenütt jelen való tanut, akinek szeme a Napnál is áthatóbban hat le a veséig, aki jobban ismer minket, mint mi önmagunkat? Miért gondolt ki egy kérlelhetetlen és megfellebbezhetetlen vizsgálóbíró, aki legtitkosabb szándékainkat is odaállítja bírói ítélőszéke elé?

* * *

Voltaire Madame Duffont, a korszak egyik legszellemesebb hölgyének szalonjában éles visszautasításban részesült Istentagadó beszéde miatt.

«Nem is hittem volna — mondotta az atheista filozófus —, hogy ilyen szellemes társaságban egyedül vagyok, aki nem hisz Istenben...»
Őn téved uram — felelte Madame Duffon — *Őn nincsen egyedül! ... a kutyám és a macskám szintén nem hisznek benne!*¹⁾

Mikor Voltaire rátért a túlvilág kérdésére és azzal kívánta bizonyítani, hogy nincsen pokol — hogy onnan senki se jött vissza, a szellemes hölgy így vágott vissza:

«Bizonyára senki! ... sőt miután Ön is odakerül, *Őn se fog vissza jönni onnan!* ...»

* * *

Schoppenhauer, abból indulva ki, hogy a kínai szótárban nem találta meg ezt a szót, «Isten», arra a következtetésre jut, hogy az Isten-tudat vallásos alapélménye egyes népeknél hiányzik. Ez tévedés!

Az etnográfia nem ismer Istentagadó népet, sem a jelenben, sem a múltban. Amint bizonyos fokú számismerete a legprimitívebb embernek is van, úgy van Istenismerete is, habár tévesen esetleg ökörféjú isteneket imád. Minden égöv alatt térderehullt az emberiség az előtt a hatalom előtt, amelytől felemeltetését remélte, legyen bár nyelve mégoly szegény és darabos is, mindig volt benn egy szó, amely Istenfogalmat fejezett ki.

Vannak valláspszichológusok, akik az Isteneszme eredetét a gyermekkorban keletkezett apa-fiúkomplexumban keresik, mások szerint a vallást a gyámolatlanág elleni biztosítottság vágya, az önátadás ösztöne hozta létre, mint Campbell mondja: «Az égdörgés vitte rá az embereket az Istenhitre, a természet feltartott ökle alatt görnyedt meg a hátuk». Mindez azonban nem bizonyít a vallás ellen, mivel az elfogulatlan nép-

rajzi kutatás megállapította, hogy a vallás, ha torzalakban is, mindenütt megjelenik, mint az emberi élet természetfölötti járuléka. A mai ember, éppúgy, mint az ókori, vagy az ausztráliai bozótlakó, aki ujjain csak 4-ig tud számolni, bármily primitíven is, megkívánja léte értelmének összefoglalását, mert ebben a tekintetben nincs modern és nem modern ember, csak örök emberi.

«A vallás — állapítja meg Max Müller —, ha nem is olyan régi, mint a világ, de olyan régi, mint az emberiség. A népek mindig úgy tekintették a vallást mint életük diadalát és vasárnapját.» Évezredek folyamán az emberek százmilliói elindultak megkeresni az Istent, mert lelkük élni akart. Olyan egyetemes világtényt, mint a vallás, illúzióknak minősíteni, ehhez nem kell kisebb bátorság, mint azt állítani, hogy az éhség és szomjúság is pusztá illúzió. Amit minden emberi nép ösztönyszerűen igaznak tart, az nem lehet nem igaz. Az emberiség egészében nem csatlakozhatik az élet alapkérdései felől. Vannak velünk született alapigazságok, így a minden valláson végighúzódó gondolat, hogy az imádat tárgyak megközelíthető, az imádság meghallgattatást nyer, lelkünk megtisztulhat, tehát, hogy Isten jó.

Az Isteneszmé mély és örök, ez az emberi szív centrális eszménye, a mindenkori ember mindenkori problémája.

* * *

Vannak, akik a Teremtő által hatalmasan, nagyszabásúan és bölcsen irányított világtervet a véletlen művének tartják.

Nagy Friggyessel válaszolunk: «Túlságosan nagy rend van a világban ahhoz, hogy a mindenséget a véletlen szüleményének tartsuk». A véletlenre való hivatkozást már Democritos az ostobaság kibuvójának mondja. Valóban nem a legnagyobb ostobaság-e azt állítani, hogy egy gombostűt valakinek készítenie kellett, de a világegyetem csodálatos palotája előállott magától.

A rádiumból lehet ólmot előállítani, a szénből benzolint, de a semmiből nem lehet mást előállítani, mint semmit.

Ha a vak véletlen képes az Universumot létrehozni, úgy ez a vak véletlen istenibb, mint maga az Isten.

Az ábécé 26 betűjének véletlen összerázásából egyetlen hibátlan sor se jöhet létre, annál kevésbé egy 100 kötetes könyvtár.

Soha magától a legfinomabb fából készített, legérzékenyebb húrozású Stradivarius hegedű megszólalni nem fog — ahhoz egy művész keze szükséges. Véletlent venni fel okul tehát annyit jelent, mint okozatot fogadni el ok nélkül, ami bárgyú játék a szavakkal, melyet csak az tud elfogadni, aki megszűnt gondolkodni.

A véletlen minden lehet, csak világrendező principium nem.

* * *

Haeckel szerint a világ egy automata. «Az élő és működő világ maga az Isten — mondja ő — egyéb Istenre nincs szükségünk.»

Önmagától örökké működő gépet — (perpetuum mobile) soha fel nem találtak, se feltalálni nem fognak.

Az anyag képtelen önmagát mozgásba hozni, valamely erőnek kell hatni arra, hogy egy nyugalomban levő test megmozduljon. Maga a tehetetlenség törvénye megköveteli az Istent. «Azt a bolondot — mondja Voss R. —, aki azt állítja, hogy van gép gépész és mérnök nélkül, azt nem kell megbüntetni, csak bezárni.»

Ha a természetet, mint egy felhúzott órát tekintjük, amely magától jár, még mindig nyitva marad a kérdés: *ki húzta fel ezt az órát?* . . . Ki adta belé a rúgószerveket? . . . Ha a világ egy végtelen golyósor — ki lökte meg az első golyót?

Minden a gravitáció? — De ki csinálta, miből csinálta, miért csinálta, az általunk gravitációnak nevezett erőt?

Ha mindenütt okot veszünk fel, az okok sorozatában, miért éppen az első ok hiányozzon és maradjon el?

* * *

Haeckel szerint minden sejtnek külön lelke van. (Atomseele.)

Ennek az állításnak egyedül a fantasztikumhoz van köze, az igazsághoz pedig semmi köze nincs. Ez a tudomány Andersen meséje.

Még a legkomolyabb tudósok sem állhatták meg, hogy e mese hallatára ne gúnyolódjanak Haeckel Ernőn.

Az ostobaság attól, hogy Haeckel hangoztatja, s Lamarck, Young Davidson utána szajkózzák, továbbra is csak ostobaság marad.

Elmondhatjuk: *Quanta increduli credere debent, ne credant!*

Vagyis akik nem hisznek a misztériumokban, hinni fognak a meséknek.

* * *

Darvin az «Origines Ofs Species» című könyvében közel 100 oldalon bizonyítja, hogy az életkörülmények átalakítják az emberi szerveket, az alkalmazkodás törvénye uralodik az életen . . . De hát már évezredek óta átfúrják a kisleányok füleit, mért nem születnek átfúrt fülcimpával a leánygyermek?

* * *

A közvetlenül előttünk élt nemzedék az evolúció gondolatával akarta fölöslegessé tenni az Istent. Az evolúciót mondták a világ alkotójának, a természeti törvényeket akarták Isten trónjára ültetni.

Ez az érv visszafelé sült el.

Sohasem nyílt meg a hívő ember előtt oly fenséges látvány, mint amilyen a modern geológia által feltárt teremtés képe nyújtott.

A fejlődéstörténet nem tudta fölöslegessé tenni az Istent, akinek

munkája maradt a világ, akár egy szempillantás alatt, akár évmilliók alatt végzi el.

Az az Isten, Aki az Univerumban ekkora fejlődési képességeket, ennyi «elanvitált», évezredekem keresztül szakadatlanul célra törekvő fejlődési tendenciát tudott beleteremteni: *az nagyobb, csodálatosabb és megfoghatatlanabb Isten, mint aki unico actu teremt.*

Valóban: mi nagyobb? — az alkalmilag teremtő Isten — vagy a *mindenkor* teremtő Isten?

* * *

Vannak természettudósok, akik szerint a delfin jobban úszik, az eb élesebben hall, mint az ember, a vizsla szaglása finomabb . . .

Ez mind igaz! . . . De a kutya mégsem ért a zenéhez, nem alkot magának világnézetet, nem néz föl a csillagokba, nem mondja ki ezt a szót: én . . . és nem tud nevetni.

* * *

«Az érzéki tapasztalás határa egyszersmind a gondolkodás határa», mondja Vogt. Vogt elfelejti, hogy vannak olyan tények, amelyek az érzékek előtt nem mutatkoznak s mégis az érzékelhető tényeknél nem kevésbé tények.

Ki látta valaha az anyai szeretetet? s mégis ki ne érezte volna létezését? . . . Lelkesedés, igazság, szánalom, remény mind valóságos dolgok, bár nem lehet őket görcső alá helyezni. És nem lehet mikroszkóp alatt bemutatni a $2 \times 2 = 4$ matematikai igazságát, vagy «légy jó!» erkölcsi parancsát.

Nincs nagyobb korlátoltság, mint a láthatóra korlátozni a világot.

* * *

A materialisták szerint nincsen szellemi valóság az *Anyag és Erő* — minden . . .

Egy város utcái, palotái, hidjai úgy tűnnek fel a felületes szemlélő előtt, mint nyers anyagok, pedig kitűnik, hogy még ezek is nagyonis szellemi dolgok. Nemcsak acélból, vasból, betőnből vannak, hanem testet öltött bennük egy mérnök tervezése vagy művész gondolata.

Azonfelül ki teremtett az első anyagot, ki mozdította meg az első atómot? Hogyan származhatna gondolkodó lény — *nem gondolkodó* lényből? Hogyan származhatna élő élettelenből?

Elvont fogalmak nem alkotnak semmit és ha nagy betűvel írjuk is valamely folyamat nevét, ezzel még nem adtunk neki magyarázatot. Jól mondja Goethe: «Ahol a fogalmak tartalma hiányzik, ott az elapadás pontján megjelenik egy üres szó». Ma már különben a természettudomány bebizonyította, hogy az intelligens erők és vakon működő erők ellentéte áthidalhatatlan. (Van Baer.) Az újabb távlatokat megnyitó

biológia és fizika bebizonyította, *mennyire jelentéktelen az a szerep, ami a világ fölépítésében a mechanizmusnak jut*. Teljesen kilátástalan akár egyetlen fűszálnak is mechanisztikus megmagyarázása.

* * *

Istent bizonyítja a kaoszól előállott kozmos, az a világterv és rend, melyet Szent Tamás «Splendor ordinis»-nak nevez.

Az egész Univerzum tele van a célok uralmával, lehet-e hinni, hogy a világ, amelyben a legparányibb sejtnek megvan a legcsodálatosabb célratörékvése, — *a maga egészében céltalan volna?*

Mi volna, ha a Nap néha fölkelne, néha nem?

A teremtés titok, de ha Istent elvetjük, végtelenül megszorítottjuk a titkokat, viszont ha elismerjük a Teremtőt, minden létezés olyan értelmet és megfejtést nyer, amelyben az ész és szív egyaránt megnyugodhat.

A terv feltételez egy tervezőt, a teremtés feltételez egy teremtőt, az alkotás egy alkotót, kinek nagysága arányban kell, hogy álljon az általa teremtett világgal.

Élő lény nincs csira nélkül, csira nincsen Isten nélkül . . . «Omne vivum ad Deo.» Az egész létező világ nem lóghat a levegőben, mint Münchhausen báró a saját copfján . . . Ha nincs egy első Létező, aki önjerejéből és öröktől fogva létezik, akkor semmi sem létezhetik.

Kant ez a jéghideg agyvelő, így bizonyítja, hogy a genetikus láncolat első szeme az Isten: «A világ egészében látható nagy egysége arra a feltevésre késztet, hogy minden dolognak egyetlen teremtője van. Ahol célszerű rend van, ott rendező értelemnek is kell lennie. Ezt a kényszerítő bizonyítékot csak az iskolázatlan agyvelő, vagy Isten ellen hangolt, forradalmi szembeállítás utasíthatja vissza. Ha ez nem is matematikai bizonyosság, de az egészséges ész józan bizonyossága, a legrégibb, legvilágosabb, az emberi értelemhez legméltóbb bizonyíték, mely megérdemli, hogy minden időben tisztelettel említessék».

* * *

Vannak a filozófusok között, akik támadják az okság elvéből merített Istenérvet.

Pedig ez az érv áttörhetetlen. Még a hitetlen Voltaire is az oksági lánc szétszakíthatatlanságáról beszél, Spinoza és Leibnitz az esztörvényt, amely a világot a világeleleti okához fűzi, gyémántköteléknek nevezi.

Még egy gombostűre se merjük mondani, hogy nincs teremtője, hogy lehet elképzelni, a világ csodálatos harmoniáját és mechanikáját értelmi rendező nélkül?

Mi rabjai vagyunk intellektusunknak, az ész önmagát kötelezi az ok és okság elfogadására, ez az emberi gondolkodásnak annyira alapja, hogy elképzelhetetlen előttünk olyan jelenség, amelynek ne volna oka.

Eső nélkül nincs gomba, Isten nélkül nincs világ — mondotta egy primitív afriai törzsfőnök. A régi hinduk azt kérdezték: min áll a világ? Elefántokon — volt a válasz . . . És min állnak az elefántok? . . . Oszlopokon! . . . És min állnak az oszlopok? . . . Erre nem tudtak felelni, mert azzal nem oldjuk meg a talányt, hogy Atlaszt egy másik Atlasz vállaira állítjuk.

Az oktörvény minden gondolkodó lény számára közös és az is marad mindörökké. A $2 \times 2 = 4$ nem néha, nem talán, nem esetleg, nem is többnyire, hanem *mindig* 4.

Aki ennek kötelező erejét nem ismeri el, annál nem tehetünk egyebet, minthogy érette imádkozzunk és részvétellel várjuk azt az órát, amelyben lelke ebben az irányban megvilágosodik.

HARMADIK RÉSZ

XV.

A SZIV ISTENHITE.

«Nem abban van az élet mértéke,
mekkorát tud kérdezni az ész, hanem
abban, milyen nagyot tud felelni a szív.»

(*Charles Dupoint.*)

A kereszténység, melyet sokan a «szív vallása»-nak neveznek, az Istenhit bizonyítására igénybe veszi a szív érveit is.

Az életfeletti régiókból ránk sugárzó sugarakból ugyanis többet fog fel a szív fényérzékeny lemeze, mint az agyvelő durvább kérge.

Isten a lélek tudatalatti mélységeiben lép be az emberi lélekbe, bennünket Istenhez nem ragyogó hitviták és szellemes disputák terelnek, hanem szívünk legmélyebb és legünnepélyesebb sejtelmei. Pascal mondja a «Gondolatok»-ban: «Semmire bizonyítja számomra jobban Isten létezését, mint az a szívemben jelentkező, az ész minden ellenvetését elsöpítő vágy, — hogy *Ő legyen!*»

Akiben nincs meg az Istenhez vonzódás, azt hideg ész-okok és rideg következtetések nem fogják Istenhez vezérelni.

A milliók éltető hite, mint a megújulás és vigasztadó felüdülés kiapadhatlan forrása, elsősorban a kedélyélet szükségleteiből, a szív mélységeiből fakad.

Amikor a halál csontkeze torkát szorongatja annak a csókokkal fűrösztött egyetlenkének, aki fehérebben fekszik ott, mint a vánkosa . . . erőtlenebbül, mint a falevél — nem a filozófusok Istenéhez, hanem a Mi Atyánkhoz, mint szívünk napfényéhez intézzük azt a gyötrő anyai imát: «Ne vedd el őt! . . . engedd, hogy itt maradjon . . . engedd, hogy tovább is az enyém legyen! . . . engedd, hogy tovább szerethessem!»

Isten jóságának megéléséhez, ami a vallásos élmény legmélyebb tartalma, nem az észokok lépcsőfokain, a syllogizmusok bazaltútján keresztül jutunk, hanem az eleven lét mélységeiben.

Eső, napfelkelte, az évszakok váltakozása, a vetés növekedése, mind olyan dolgok, amelyekre megvan a tudományos magyarázat, — de az egyszerű szántóvető mikor kimegy a földjére és látja a mosolygó búzatáblákat, fölemeli szemét a magasba és a szíve kimondja: «*Ő Isten! ez a Te teremtő kezed munkája!*»

A szív Istenhitével van itt dolgunk, amely Istent átkarolja . . .

Már Plotinos «szerető észről» beszél, Pascal pedig azt mondja: «A szív nem más, mint finomabb és magasabb ész. Az ész felaprózza a dolgokat, a szív összefoglalja. Az ész van hivatva arra, hogy Istent felismerje, a szív van hivatva, hogy megragadja». (Pensées.)

Ahol a teleszkóp látása megszűnik, ott kezdődik a szív látása.

Szent Bernát szerint nem a felhőkön túli egekben kell Istent keresni, hanem szívünk szentélyében, a saruit leoldó lelkület alázatában.

Az emberben megvalósuló mennyország, amiről Krisztus beszélt, elsősorban a megtisztított szív mélységeiben születik.

Ezért mondja Jacobi: «A fejemmel pogány vagyok, a szívemmel keresztény».

* * *

Ha az Istenről azt mondjuk, hogy Ő a végső ok, a «monasok monasa», az «absolutum», a mindenség végső erőforrása — csupa igazat mondtunk róla, de van ezeknek a meghatározásoknak életalakító, életreható erejük?

«Mit használ neked, ha Isten Isten, de számodra nem Isten — kérdi Szent Ágoston — mit használ megismerni olyan Istent, akivel semmi dolgod?»

Az igazi és élő hit mindig sokkal több valami, mint dogmák pusztá tudása, lényegében a hit, nem hitcikkelyek sorozata, hanem személyes viszony valósága Isten és az emberi lélek között.

Az eszmék érzelmi tónus nélkül üres és kihalt betűk maradnak, a hithez nem annyira axiomatikus ítéletekre, mint igenlő akaratra van szükség. Csak a megérett, átforrósodott hit tudja szívünket felmelegíteni, csak ennek van meg a felséges életalakító hatalma.

Ezért kulcsa minden vallásos élménynek az *ima*, amely tehát nem mellékjelensége a vallásosságnak, hanem legfontosabb és legmagasabbrendű élménye.

Minél mélységesebben, minél szárnyalóbban tud valaki imádkozni, annál elevenebb lesz Istenkapcsolata, annál inkább mélyül Istentudata is.

Életük magaslatain járó emberek, akik elindultak Istent megkeresni, rendszeren imádságos élményeikben találták meg őt . . .

Ezért kiált fel halálos ágyán Bernard Claudel: «Öreg édesanyám hitében akarok meghalni. Őt a rózsafüzére kötötte össze az angyalokkal».

* * *

A hit felsorakoztathatja érveit, ha az ember életéből hiányzanak a vallásos élmények, amelyek ébren tartják a kapcsolatot az éggel, — az Isten lassanként elveszti realitását.

Nekünk szív kell, akihez szólhatunk, barát, akihez odafordulhatunk, kebel, amelyre ráborulhatunk.

Énekek, zsolnárok, áldozatos tettek, a mélységes ösztön a leborulásra, az adorációra, a hálaadásra, a szívben születnek, — a szív az, amely arra készíti az embert, hogy megnyugvást, megbocsájtást, vezettetést az Istennél keressen.

Szorongattatásaink perceiben, amikor az ember egész lénye megmozdul abban az imádatteljes bizalomban, mellyel Istenben látja megélete támaszát, — mindnyájan gyermekkorunk Istenéhez imádkozzuk azokat az imákat, melyekben a logikának nagyon alárendelt szerepe van.

A csapások óráiban, melyek megszentelik vagy megkeserítik az életet, lelkierőért Istenbe, mint élő személyiségbe kapaszkodunk.

A vallásos ember, nem valami «*azt*» lát az Istenben, hanem «*Te*»-t, mondja James.

Azonkívül az emberi szívnek egyik legmélyebb ösztöne a bűnbánat, de ezt a szöveget «*Vétkeztem*» . . . csak az Atyához lehet intézni. El sem tudunk képzelni olyan bűnvallomást, mely így kezdődjön: «*Ő kozmikus erő, . . . ő causa causarum! . . . elhagytam utaidat*».

Az Isten szeretetét igazi nagyságában, teljes szélességében, hosszúságában, mélységében és magasságában csak a szív érezheti át, amelyben a hálaadás, a bocsánatnyerés felmagasztosultságában fel tud hangzani olyan ének, aminőt angyalok zenghetnek a mennyekben . . .

Innen van az is, hogy a keresztény élet igazolására egyetlen érv sem olyan meggyőző, mint az *átélt* hit látványa.

Duchesne szerint az életszentség nagyobb hódító erő, mint a tudósok minden hitvédő munkája. Ez előtt hajolnak meg a legtöbben, ez nyitja meg a legtöbb ingadozó szemét, «*ez viszi őket a templom előcsarnokából — a szentélybe*».

Nagyképzetséggű agyvelőkről, akiknél azt gondolhatná az ember, hogy bölcséleti érvek hatása alatt hajoltak meg Isten előtt — kiderült, hogy érzelmi behatások készítették a meghódolásra.

Ismertem egy orvost, akit semmiféle vitatkozás nem győzött meg a vallás igazságáról, de meggyőzte feleségének mindig csendes, az önfeláldozásba bele nem fáradó heroizmusa, amelyhez a mindennapi imából merített erőt.

Taine gondolkozása fordulását attól a naptól számítja, amikor az apácákat beszélni hallotta bukott utcaleányokkal.

Pascal beismeri életgyónásában, hogy gyermekora elfelejtett imáihoz, egy imábamerült férfiarc látványa vezette vissza.

Vagyis — azok is, akiknek értelmi nehézségei vannak a vallás dolgaiban, azok sem tudnak elzárkozni mindattól, *amit szívüknek mond a hit*.

Igen okos lelkipásztor volt az, aki egy, vallásos kételyeivel előhozakodó hölgynek válaszul — átadta a plébánia szegényeinek névjegyzékét. A jótékonyág gyakorlása kigyógyította az illetőt kételyeiből.

Viszont ez magyarázza végső analizisben a hitetlenséget is. Az ember nem képes eszével befogadni azt, amit szíve be nem fogad, ha tehát valaki szívét megkeményíti, az eszét is keménnyé tette az igazság befogadására.

* * *

Szent Tamás, Ágoston, Descartes, Newton, Pascal, Kepler, az ész és gondolkodás óriásai bizonyítják az Istent, de a legtöbb hívő nem Descartes, se Newton.

Az egyszerű emberek megszámlálhatlan milliói, akik az Istenkapcsolat ereje által a leghétköznapibb életet is ünnepi lélekkel tudják élni — nem ismerték se Duns Scottust, se a thomistákat.

A hívőknek szerelme Isten iránt, az a csendes és mély lelkesültség, amelyet Szent Ágoston «amor Dei»-nek nevez, nem jéghideg okoskodások és fagyos szillogizmusok útján jutott a milliók szívébe.

A gyermek, aki anyját szereti, az beléjefogózik érzéseinek minden idegszálával, de logikailag aligha tudná definícióba foglalni: mi az az édesanya? — így van sok hívő az Istenfogalommal is. A katakombák vértanui se tudtak hitükről ragyogóan vitatkozni, de tudtak érte fenségesen meghalni.

Aki hisz, minden logikai bizonyítás nélkül is époly bizonyosnak érzi és tudja Istent, mint a saját maga énjét.

Aki hisz, az érzi, hogy Istennel való egybeforrottságában élete megerősödött, meggazdagodott, megbizonyosodott és felemelkedett.

Az az egyszerű hívő, aki a kis katekizmus igazságain nem lát túl, de ami abban van, azt lelke gyökeréig mélységesen átéli, aki imádságában mindennap találkozik a vigasztaló végtelenséggel, — sokkal többet tud a lét értelmezéséről, a világrend lényegéről, mint aki semmi más, mint — doctor philosophiae.

Jól mondja *Donoso*: «A kereszt tudománya az összes parasztokat bölcsékké teszi».

Innen van az is, hogy a hitüket a maga eleveenségében élő hívőknek közömbös, hogy miről vitatkoznak a teológusok és filozófusok, az ő szemükben nincs szükség érvekre, mert maga a hitük a legbiztosabb bizonyosság.

A szív érvein keresztül lett oly erős a hitük, hogyha az ész — az álláspontjukat felépítő tények ellenkezőjét is próbálná bizonyítani, az sem bírna semmiféle jelentőséggel.

Hogy ki az Isten? — azt közvetlenebbül érzi és éli át az, aki bűnei alól feloldozva, megtisztulva és lélekben felemelkedve kilép a gyóntató-székből, mint aki órákig tartó bölcselkedő vitát folytat róla.

Azoknak van tehát a legmélyebben igazuk, akik Istent nem teológiai fejtegetésekben, bölcsészeti tételekben, hanem életük töredelmes megújításában keresik.

ISTENÁTÉLÉS A MISZTIKÁBAN.

A mélységi lélektan kutatói bizonyítják, van lehetőség, hogy még a matematika exakt igazságainál is mélyebb és csodálatosabb igazságokhoz jussunk.

Hogy a közvetlen átélés mennyivel tisztább az értelmi közlésnél, azt Bergson a körhinta példájával világítja meg. Ha egy körhintát látunk repülni és ilyenben még sohasem ültünk, hiába magyarázza nekünk valaki, milyen élmény ez a körbenrepülés?

Mihelyt azonban beleültünk és egy pillanatig vele repültünk, rögtön tudjuk, hogy milyen.

Hiába magyarázza valaki a banán ízét annak, aki soha ilyent nem evett, a legszívesebb leírással sem tudja megközelíteni azt az élményt, amit azzal kap, ha beleharap.

Ha valaki megkérdezi: mi a levegő? ezt a választ fogja kapni, oxigén és nitrogén vegyülete 21 : 79 arányban. De mond-e ez a fizikai képlet annyit a levegőről, mint az az eleven megtapasztalás, melyet az nyújt, ha teleshívjuk tüdönket vele?

Gyakran megérezünk igazságokat, melyeknek okát nem tudjuk megmondani, se kielemezni, pl. mikor valakit első ízben látunk és leolvassuk arcáról, hogy őszinte emberrel van dolgunk, amit az élet később igazol is.

A földi életnek legnagyobb kincse az a képességünk, hogy a dolgok lényegét közvetlenül is megtudjuk ragadni, a szavakon és értelmi kategóriákon túli magasságba is feltudjuk emelni önmagunkat.

Maga az élet végső fokon nem ismerhető meg, csak *átélhető* valami.

Az ember megéli önmagát!

A misztikusok szerint ilyen belsőleg történő pillantás lehetséges az Istenarcra is. Szerintük az Istent époly bizonyossággal lehet megtapasztalni, mint az örömet, vagy fájdalmat.

A misztikus-intuitio megbizonyosodás époly becses lehet, mint az exakt ismeret, mikor is az «én» határain túljutott lélek, a lelken átremegő és őt a végtelennel összekötő szálakon kúszik fel oda, ahova az értelem lépcsőin nem emelkedhetik.

Mi tulajdonképpen a misztika?

Barth szerint érzelmi elmerülés és feloldódás a természetfölöttiben.

Lucienne Christine szerint: «Letérdelni, mint véges és felkelni, mint akinek szívében volt egy percre a végtelen».

Alvarez de Paz szerint a misztikus intuíció, a testi érzékléshez hasonlóan létrejött lelki érzékelés. Emerson az intuíciót a lélek senkitől nem tanult ösztönszerű ugrásának nevezi.

Jacob Böhme a misztikus élmény analógiáját az álomban látja. Amit nem tud realizálni a valóság, azt realizálni tudja az álom.

Szerinte Jákob látomása az édigérő lajtorjával és angyalokkal — misztikus élmény volt.

Ch. Boudoin a misztikus intuiciót azonosnak véli a művészi szem rálátásával, amellyel ki tudja emelni a tárgyak testiségéből a gondolatot, a szellemit. Michelangelo elment egy hatalmasan tagolt márványtömb előtt, s alkotó fantáziája egyetlen villanással kiemelte belőle a márványban szunnyadó Mózés szobrot. Ilyen intuíciója van a «mögötti»-re a misztikusnak is.

De Ponte Lajos szerint a misztikus élmény hullámverésében a lélek egy hatodik érzékkel (sixième sens) fogja fel azt, ami Istenben láthatatlan.

Poulain (jezsuita) szerint: Isten egyes lényeknél félretolja a fátylakat, melyek a lelkeket tőle elválasztják, a szív legmélyén, ahol az álmok, vágyak, sejtések születnek, találkozhatik Isten és a lélek.

Szerinte van tisztán szellemi látás is, hiszen az angyalok, akiknek nincsen testük, szintén látnak. (Ez a vízió természetesen nem ugyanolyan, mint a szem víziója.)

«A misztika — mondja *Gonzalez Mária* — a befelépillantás birodalma. A misztikus a szív nekilendülése pillanatában sugaltszerű megvilágításban látja az Istenarcot, ilyenkor nincs többé közvetítő Isten és a lélek között, a lélek látja, tapintja, éli a végtelent.»

Alvarez del Paz (1560—1620) szerint a legfelső szemléleti fokon a lélek szemeket kap, amelyekkel világosabban látja a természetfölötti fényt, mint a természetes fényt a test szemei.

Az ész ilyenkor mintegy visszahúzódik, az öntudatot hirtelen elsodorja egy az egész lelket megrázó villanás.

A zenei szépségeket is csak az tudja átélni, akinek ráhangoltsága van, — ezért van az, hogy a misztika legkiválóbb elemzői magukból a misztikusok soraiból kerülnek ki.

Igaz, hogy a misztikusok legtöbbször a misztikus élmény lényegét illetően azt az álláspontot foglalja el, hogy tapasztalataik leírhatatlanok, mint *Folignoi Angela* írja: «Egyszerre lelkem felemelkedett, de semmi olyat nem látott a lélek, amit szájjal elmondhatna. Semmitse láttam és mégis mindent láttam».

Ez érthető — hiszen egy zenei élményt is alig lehet szavakba átönteneni, a misztikusok olyan jelenségekben részesülnek, amelyek számára külön kifejezéseket kellene teremteni, mert a meglévők erőtleneek, alkalmatlanok és elégteleneek.

Mégis a misztikusok legtöbbször egyértelműen megegyezik abban, hogy az önmagukkal való összezártságban látják a misztikus élmény alapját.

Szent Bernát, a genfi tavon végigutaztában részesült ilyen exaltációban, amelyben annyira elmerült, hogy a hatalmas tavat megse látta.

«Aki visszavonul legbensejébe, ahhoz közeledik Isten az ő anygaival» — mondja Kempis.

«Amikor a világon minden elhallgat — vallja Szent Ágoston — elhallgat a szívünk és nyelvünk lármája, akkor kezd beszélni Ő.»

«Isten a megnevezhetetlen, a kimondhatatlan megjelenik a *hallgatók örvényeiben*» — mondja Ponte Lajos.

Ezekben a pillanatokban, amikor az ember szíve és lelke túlfeszül önmagán: Isten közelségének megremegtető érintése éri a misztikus lelkét.

Szent Teréz a misztikus élmény csúcspontjáról így ír: «Elragadtatott imáimban nem lelkem egy részével, hanem egész belső lényemmel ragadtam meg az Istent. Egyszerre olyan áradás töltötte meg szívemet, hogy olyan érzésem volt, mintha túlnőttem volna önmagamon. Úgy éreztem, hogy körülvett a szentek koszorúja és mindazok a nagy lelkek, akik valaha éltek. Úgy éreztem, mintha lebegnék, vagy úsznék a világos és édes sugarakban».

Szent Bernát «csodálatosan szép rezgésekről» beszél.

«A lélek elragadtatásának pillanatában — mondja ő —, amikor a lélek egyre magasabb csúcsok felé képes emelkedni, nemcsak remegve szemléljük az Istent, de szívünkkel meg is csókoljuk Őt.»

«*A szívünkkel halkán hozzáütődünk* (atingimus cum modice toto ictu cordis) — írja Szent Ágoston «Vallomásaiban», melyben elragadtatva mondja: «Mélyen beheltelek és megízleltelek Téged ó Isten, azóta édes a szám és szomjas az ajkam ízeid után.»

Az Isten-élmény csúcán az értelem fényességgé lesz, a szív forrósággá.

A misztikusok egyértelmű vallomása szerint ezt az élményt nem lehet kikényszeríteni, Istent nem lehet hajszozni, hanem nyugodtan kell várni, amíg megjelenik, mialatt a szív felkészül látására, mint ahogy a szem várja az éj sötétjéből felemelkedő Napot.

Természetesen az Istenmegbizonyosodás és Istenmegközelítés kegyelmében, ebben a fénytszóró ihlettségben, ebben az extatikus szemlélési módban, melyben az ember megszabadul az érzékek kötöttségétől — csak kevesen részesülnek.

Mégis, — hogy milyen lehet az extatikus megpillantása az Isten-arcnak, mikor a dolgokról lehull a fátyol, s a titkok pecsétjei megnyílnak: ízelítőt kapunk az imába merülés nagy pillanataiban, az Istennel társalkodás perceiben, mikor saját szívünk megtisztított mélyeibe szállunk, mikor a föld eltűnik s az ég tartja elbűvölve megcsendesedett lelkünket.

A GONDVISELÉS MISZTÉRIUMA.

Az elméleti kételyek a legtöbb ember lelkét érintetlenül hagyják, de amikor szembekerülnek a szenvedéssel, amikor beleütköznek abba a látszólagos ellentétbe, amely fennáll Isten jósága és az élet logikája között — ez kérdésessé teszi előtűk vagy magát az Istent, vagy Istennek gondviselő tevékenységét.

Már sok kritizáló elmét készített Istentagadásra a kérdés: Miért nem teremtett Isten egy jobb világot, amelyben ne volna ennyi gyarlóság, amelyben a könnyek völgye ne volna oly nagy, oly széles, oly mély!?

A bruxellesi képtárban függ Lavel Russelnek egy képe, amely az Urat ábrázolja, amint egy angyal igyekszik visszatartani a teremtéstől Isten kezét. A kép mondatsszalagján ez áll: «Ha ilyen világot akarsz alkotni, inkább állj el tőle!»

«Isten — mondja gúnyosan Anatole France — sokszor látszik *mindenhatónak*, de kevésszer *jónak* . . . Annyi gonoszság van a világon, hogy kénytelenek leszünk Őt gondnokság alá helyezni.»

Minden ember életében akadnak pillanatok, amelyben egy nagy igazságtalanság áldozatának érzi magát az ember. Ilyenkor rendül meg, vagy török össze a hite.

Csaknem minden emberi szív történetében van egy pillanat, amikor telszakad benne is Carlyle ingerült felkiáltása: «Isten, hol vagy az égben, ha nem csinálnsz semmit?»

Vannak a lázadózó fájdalomnak órái, amikor elkeseredve így szólunk: «Az Isten úgy látszik egy csöppet se bánja, mi történik velünk? . . . Miért veti meg minden imánkat és minden könnyeinket? . . . Ha velünk az Úr, miért ért bennünket mindaz a csapás, ami a háború alatt ért?»

Verescsaginnak van egy megrázó erejű képe. A sötétedő estben a vastag pászmákban hulló hó halotti szemfedőt borít a csatatér elesett katonáira . . . a távoli erdőig húzódik a temetlenek temetője . . . Már csak egyetlen katona nincs elborítva, ennek még kitetszik katonaköpenyege a hó-sírdomb alól . . . A kép felirata: «Ezt is várja odahaza az édesanyja».

Mit vétett a szegény öregasszony — hogy hiába várja? . . .

Miért kellett egy Mozartnak, aki nemcsak zseni volt, de hívő lángész és melegszívű ember egyszemélyben olyan nyomorúságban elpusztulnia, hogy közadakozásból vettek neki a ház lakói koporsót és a kocsis hangos káromkodással hajtott ki vele a temetőbe, mert nem kapott borraival?

Isten, akinek joggal tulajdonítunk minden jóságot, hogyan engedhet meg ilyen? . . .

Isten látja a letiport országokat, látja a lövészárkok drótsövényén fennakadt katonát, amint kifordult beleit szorongatja..., látja a fiúk hazatértét, hiábaváró anyák könnyeit, ... látja a szétdúlt emberi tézseket, az otthontalan otthonokat, ... azoknak a családoknak szét-hullását, amelynek tagjait az ő nevére tett esküvel kapcsoltak össze... látja az Európa országutain batyuval menetelő milliőkat... — és nem csinál semmit.

Hogy lehet az ilyen Istenben hinni? ...

Hogyan engedheti meg az Isten, hogy az emberben az állat erősebb legyen, mint maga az ember? ... Miért engedi meg Ő, hogy az egész történelem ne legyen más, mint elpusztított ábrándjaink sorozata, azoknak a tényeknek sivár története, amit az emberiségnek tennie kellett volna és nem tett meg?!

Tehetetlen Isten ezekkel a bajokkal szemben, vagy nincs benne szeretet?

Ilyen kérdések felvetődnek a legjobbak lelkében is, — ez okozza, hogy sokszor az igazak is megzavarodnak hitükben. Sőt manapság hívők között is valóságos járvány a gondviselés ellen való elégedetlenség.

Pedig nem szabad, hogy a Gondviselés ellen szóló jelenségek megingassák hitünket, mert ezek csak nehézségek, de nem tagadásra jogosító érvek. — Senkinek nincs joga úgy beszélni, mint Hughes Walpole regénye egyik alakjának:

«Isten sohasem törődött velem... miért törődjem én vele?»

Nem úgy van! Ki kell hogy tisztuljon bennünk a gondolat, hogy Isten törődik velünk, az ő teremtő tevékenysége az életben ma is folytatódik. A világ nem olyan vonat, amelyet vezetője megindított, azután az induláskor ő maga leszállott róla.

Szent Ágoston szerint: «A gondviselés pillanatokon és évmilliőkon keresztül megisméltő teremtés». Ha az Isten visszavonná egy másodperc századrészéig fenntartó kezét a világtól: az ég szétesne, a Nap kialudna, az egész univerzum visszahullana a megsemmisülés örvényébe.

Isten azonban a makrokozmosz legkisebb lényével is törődik, — Ő meghallja egy ártatlan galamb fohászait, Ő ott van, amikor a fán egy veréb kimúlik, Ő személyes érdeklődéssel hajol minden szív fölé, Ő megszámlálja legtitkosabb könnyeinket, melyek mind az Ő tenyerébe hullnak. Nélküle nem volna szívünk egyetlen dobbanása sem!

«Isten minden embert úgy szeret — mondja gyönyörűen Szent Ágoston —, *mintha ez az egyetlenegy volna a világon, akit szeressen.*»

Előtte senki, még a legnévtelenebb, legjelentéktelenebb, legismeretlenebb «senki» — se senki.

Nem szabad úgy gondolkoznunk, hogy egy hangyánál is hangyább emberi lény gondozása elképzelhetetlen megterhelés lenne Isten részéről, hogy Ő, aki Napmilliókat és csillagmilliárdokat kormányoz, nem tud törődni egy lehulló falevével...

Isten előtt nincs semmi jelentékeny és semmi jelentéktelen, —
jogunk van tehát az isteni gondviselés világregdjében hinni.

* * *

Honnan van tehát a látszólagos ellentmondás az Ő jósága és az
élet könyörtelennek, látszó logikája között?

Honnan az igazságtalanság? . . . honnan a tragikum?

Először is nem igaz, hogy Isten közvetlenül, mintegy személyesen
volna felelős minden rosszért, ami a világon van.

A nagy Aquinói figyelmeztet: «Ne tévesszük össze az emberek
által *elrontott* világot, az Isten által *jónak* teremtett világgal».

Azok a gyarlóságok, amiket Isten számlájának tehertételére írnak,
nem az Isten, hanem az emberek gyarlóságai. Isten gondviselését okol-
juk sokszor ott is, ahol saját rövidlátásunkat és önzésünket kellene
okolni. Valaki állását vakmerő kockázattal elhagyta, most állástalanul
nyomorog — miért vádolja ezért Istent, s nem önmagát?

Valakinek vízfejű, csenevész gyermekei születnek — szikrákat
szór az ég ellen, ahelyett, hogy arra gondolna: ez az aratása annak a
vetésnek, amit maga szórt el a könnyelmű percek végzetes meggondolat-
lanságában.

Kapzsi emberek kiirtják az erdőket, ennek következtében keve-
sebb lesz a környéken a csapadék, s vele a termés —, beköszönt az eső-
hiány miatt az ínség, s az emberek tele vannak panasszal *Isten iránt*,
aki szerintük cserben hagyta őket.

Az Isten adta az észet és mi tökéletes kézigránátokat gyártunk vele,
adta a tudást, s mi halálsugarakat találunk fel vele —, vajjon tehet Ő arról,
hogy az emberiség a találmányokkal, amelyekkel meggazdagíthatná az
életet, arra használja fel, hogy megkeserítse és lefokozza?

A lángszórókat és tankokat, a foszforos bombákat és páncélöklöket,
a Sprifits bombázógépeket és hajó-ágyukat, amelyekkel 100 kilométeres
távolságból lehet lőni a városokat, a mai harcászat szörnyű tökéletességű
eszközeit Isten gyártotta talán?

Nem! Istent mindez époly kevéssé homályosítja el, mint ahogy
nem szennyezi be a Napot és napsugarat a sár, amelyet megvilágít.

Stuart Milles azt mondja, hogy «a viharral, forgószéllel, vulkán-
nal, földrengéssel, villámcsapással; mindazokat a bűntényeket, amiket
ha ember követne el, felakasztanák — a Természet naponta elkö-
veti» —, mégis gondoljuk meg, hogy sértés, bosszuállás, igazságtalan-
ságok töre alatt több szív vérzett és vérzik el, mint a felhők villám-
csapásaitól.

Ha külön lapra íránk minden olyan szenvedést, amit ember okoz
az embernek, vagy az ember önmagának, megdöbbenénk, milyen el-
enyészően csekélyek a más forrásból eredő sebeink.

* * *

Éppen azért, mivel számtalan gyötrelmes visszásságnak mi magunk vagyunk az okai, — ezeket a bajokat nem eltérni, hanem kiküszöbölni kell a világból.

Vannak elkerülhető betegségek, szociális igazságtalanságok, vannak felesleges háborúk, van a világ gazdasági haladásához képest elfogadhatlan nyomor, . . . hosszú sora a szenvedéseknek, amiket nem tudomásul venni, hanem száműzni kell az emberi életből.

Hogy nagyvárosok tömeglakásaiban és penészes oduiban elpusztuljanak a gyerekek, hogy Lázárnál Lázárabbak egyik telet a másik után átdideregjenek fűtetlen barakokban, az nem Istennek akarata, ebbe nem lehet belenyugodni.

Az nem Isten országa, ahol gyermekek a hidak alatt szemetesgödörben alusznak, ugyanott a gazdagok ölebeinek kutyaszállodáik vannak, közös «társalgóval», «fürdőszobával», ahol az ebeknek három különféle konyhán főznek, ahol a japán pincés selyemmel bélelt és japán képekkel díszített összkomfortos hálófülkében alszik. (Newyorkban.)

Igenis jogunk van küzdeni az emberi létezésünk elleni merényletekkel szemben, küzdeni minden méltatlanul alágördülő könnyecsepp ellen, jogunk van fellázadni minden emberi jogfosztás és igazságtalanság ellen. Igenis jogunk van küzdeni, hogy a szeretet elleni bűnök kevesbedjenek, hogy a kenyérért való küzdelem feltételei egyenlőek, emberiek és máltányosak legyenek, hogy a felebaráti szeretet országának határai a nemzettől a világig táguljanak.

A vallás lelkesedés *az emberért* is, Isten szolgálata az is, ha felebarátainkat iparkodunk leemelni a gondok keresztfáiról.

A kereszténység mindig is küzdött, hogy egyik nyomor eltűnjön a földről a másik után. Az ő küzdelme nyomán tűnt el az a pogány világ, ahol fel lehetett akasztani a rabszolgát, mert összetört egy poharat, amelyben a római úrnő úgy szúrhatta be öltözködés közben a tűt rabszolgájába, mint manapság mi a gombostűpárnába . . .

A kereszténység küzd a testi szenvedések alattomos démonjai ellen, mert tudja, hogy ezek megfojtják a lelket is, mert tudja, hogy aki fogvacogató hidegben kapualjakban alszik és eldobott cigarettavégekkel csillapítja éhségét, — az nem fog tudni himnuszokat énekelni.

Mindnyájan akkor járulunk hozzá a keresztény hit döntő jelentőségű védelméhez, ha egy olyan világ kiküzdéséhez adjuk oda erőinket, amelyben nincsenek már éjjeli menedékhelyek és szegényházak, hanem napraforgós kertű családi otthon jut mindenkinek, amelyben nem kísért az átéhezett évek láncolata, amiben tehát azon fáradunk, hogy nehezebb legyen tagadni a gondviseletet és könnyebb legyen egy jóságos Isten hitében hinni.

* * *

Szeretnénk azokhoz is szólni, akik túlzott képet, sőt torzképet rajzolnak a szenvedésről.

Leopardi szemében a föld nem más, mint a Naptól megvilágított, az űrben keringő Pokol. «Nulla dies, sine lacryma — Nincsen nap könny nélkül» kiált fel ő, a világpeesszimizmus költője.

Hobbes azt állítja, hogy az élet nyomorult, állati és rövid. Egy hordó ecet, amelybe néhány csepp méz is bele cseppent.

Tény az, hogy vannak emberek, akik egész életükben csak panaszkodnak, nekik mindig rosszul megy, mindenki igazságtalanul bánik velük, senkise érti meg őket, semmi sincs ínyükre, s miután ballábbal keltek fel, mindenben kivetnivalót találnak; — Istent is megvádolják, hogy nincs érzéke egyéni tragikumuk iránt.

Ezek azok az emberek, akik közül «Európa összes pénzügyminisztereinek és összes cukrászainak se sikerülne egyetlenegyét is kibékítenie a sorsukkal».

De ezeknek nincs igazuk, egészen bizonyos, hogy nincs igazuk.

Szerintem igaztalanul beszélnek egyesek a szenvedések elviselhetetlen tömegéről. Az én véleményem szerint az életben nem túlnyomó rész a szenvedésé és boldogtalanságé.

Az emberek legtöbbször úgy van alkotva, hogy azzal a kevés örömmel is, ami osztályrészülni jut, jól tudja érezni magát és az apró túsúrások, s bosszúságok nem veszik el az élethez való kedvüket.

A legtöbb ember jókedvvel dolgozik, terveket sző a holnapjára, várakozással néz a vasárnapja elé, boldogan indul munka után, otthona kivilágított ablaka felé, csöndes rajongással ringatja a kicsinyek bölcsőjét és megtízszerezi erejét, hogy esténként, mikor hazajön, gyengéd karocskák repdesnek feléje.

Ha szomorúság nem is kerüli el őket, egy karácsonyi gyertyaláng . . . egy névnap asztal . . . egy baráti szívből jövő biztató szó, . . . elégséges, hogy szívük olyan legyen, mint a napos szoba verőfényes időben . . .

A legnehezebb szülői könnyet is könnyűvé teszi a gyerekek kacagása, még a legsötétebb városrészekben is vannak kedves és nyájas otthonok, ahol az anya arcáról áradó kitartás és hősiesség odaadás fénye beragyogja a lakást.

Az embernek az «angyal» szó jön ajkára, amikor látja őket . . . őket, akik nem számlálgatják sebeiket.

«Az élet örök és nagy öröme — mondja Knüttel —, hogy minden nap újra kezdheti az ember», Knutt Hamsun szerint: «A pusztán kegy, hogy az ember élhet, már előre gazdag kárpótlást nyújt az élet minden nyomorúságáért . . .» Valóban, bár soha talán mélyebb a könnyek völgye nem volt, mint napjainkban, az emberek mégsem felejtettek el ma sem — *énekelni!*

Gyermekkori imáiban gyakran szerepelt a kérés: «Istenem, engedd meg, hogy 100 évig éljek . . . s bár azóta az élet örvényei nagyon megforgattak, ezt az imámat ma sem vonom vissza.

Ha ez a mi világunk mégis csak olyan, hogy lehetséges benne

jónak, bölcsnek, nemesnek lenni, akkor nem lehet olyan gonosz, mint aminőnek egyesek mondják.

Amikor a szeretetnek, imáknak, a hősiességnek óráiban magasra emelkedik a lelkünk, sohasem tűnik fel az élet nyomorultnak.

Igen, az Isten a földet azért teremtette oly szépnek, hogy boldog lények otthona legyen!

* * *

Tekintsük a fájdalmat céltani szempontból is, amiből kitűnik, hogy a szenvedés nem a gondviseelés tévedése.

Ha nem volna fájdalom, bármely pillanatban kárt tehetnénk önmagunkban anélkül, hogy éreznénk és észrevennénk.

A legnagyobb baj volna, ha Isten bajmentesnek teremtette volna a világot, vagyis olyanak, amilyenek mi panaszos Isten-ostromlásaink elkeseredett óráiban kívánjuk.

Hiszen minden fájdalom úgyis megszűnik, ha nincsen célja többé!

Minden orvos tudja, hogy a beteg addig szenved, míg a szervezet az életéért harcol. Ha a harc kilátástalan, elcsendesedik a szenvedés.

Hashártyagyulladásnál fájdalmasabb szenvedés alig akad, a gyulladásos falú belek minden mozdulata iszonyú kínokat okoz.

Ez egyike a legörjítőbb fájdalmaknak — *amíg a gyógyulás reménye fennáll.*

Éppen ezért az orvos soha nem rendül meg annyira, mint amikor a hashártyagsulladásban szenvedő — mosolyogva, kisimult arccal, azzal fogadja: «nem fáj már semmi» . . .

Akkor már tudja, hogy a csata elveszett . . .

Ki merné ezek után eltávolítani az emberek életéből a szenvedést? . . .

* * *

Ilyen értelemben jogunk van igazat adni *Leibnitznek*, aki azt állítja, hogy tulajdonképpen nincs is a világon rossz (a bűnt kivéve), csak viszonylagos fogyatékoság, a harmónia időleges hiánya.

Jogunk van feltételezni, hogy minden látszólagos rossz mögött meghúzódik valami *rejtett jó* . . . Azt hiszed — mondja ő —, hogy valamely dolog rossz, csak azért, mert te nem tudod mire jó?

Egy harmónikus világtkép szempontjából minden úgy van elrendezve, hogy ami részleteiben és magában tekintve visszás és fonák, az egészhez való viszonyában tökéletes, sőt sokszor a legtökéletesebb.

«Amiért — mondja Lubbock — a leggondosabban szedett könyvben is vannak sajtóhibák, a könyv mégis egészében klasszikus mű lehet.» Ebben az értelemben mondja Erasmus: «A tudós számára nincs méreg, a botanikus előtt nincs gaz, a kémikus szemében nincsen szenny».

Az ember szempontjából pl. a macska hasznos házi állat, az egér szempontjából a világ leggonoszabb teremtménye, — vagyis ugyanaz a dolog egyszerre jó is, rossz is!

A fagy sok bimbót megsemmisít, de ugyanakkor számtalan féregnek is véget vet. Az oxigén évente 20.000.000 dollár értékű vasat tesz használhatatlanul rozsdássá — mégis az oxigén minden szerves lény létezésének egyik főfeltétele.

A láz elernyesztő, bályadt, lehangolt közérzetet teremt, de ugyanekkor felkorbácsolja a szervezet ellenálló erőit.

Vagyis igaz a Rousseau-nak: «Isten a világot époly kevéssé teremthette rossz nélkül, mint ahogy nem teheti, hogy a háromszög szögeinek összege ne legyen egyenlő két derékszögével».

A sötét fonalak époly szükségesek a szövet mintájához, mint a világosak . . .

* * *

Beszélhetünk a szenvedésekről úgyis, mint Isten javító célzatú szent szigoráról.

Természetesen ezt az érvet nem szívesen fogadják azok, akik hallani se akarnak arról, hogy Istennek más legyen az akarata, mint az ő akaratuk.

Isten, aki örök céljainkat látja, egészen mást lát jónak, mint mi magunknak. Neki egészen más tervei vannak velünk, mint nekünk magunkkal.

Azért kapjuk mi onnan felülről az ütéseket, mert nélkülük nem alakulna úgy életünk, mint ahogy végső és igazi érdekünk megkívánná.

A szenvedés tehát hozzátartozik Isten pedagógiájához, aki jobban tudja, mivel kell minket nevelnie, mint mi magunk.

Mikor G. Elliotot, a híres angol Howard konviktus igazgatóját megkérdezték, mi a titka csodálatos nevelői teljesítményének, azt válaszolta: «Tudni kell az embereknek okosan szenvedést okozni. A szeretet okos szigor nélkül nem igazi szeretet, enélkül a kemény vonás nélkül senkise lehet se igazi nevelő, se igazi jóbarát, se igazi szülő». Ha tehát a fájdalom reád tör, ne keresgélj okot magadon kívül. Tekints önmagadba és felfogod fedezni a szálakat, amelyek a te fájdalmaidtól, a te bűneidhez vezetnek.

* * *

Vannak, akik félre értik Isten jellemét és hogy úgy mondjuk: *emberibb* Istent szeretnének odafönn az egekben.

Sokan azt várnák el az Istentől, hogy kedvükért minduntalan tegyen valami csodát, hogy egyidőben hallgassa meg a kirándulás érdekében szép időt kérő imáját, mikor a szomszéd esőért könyörög.

Az Isten mindenhatóságával ugyan naponta fölboríthatná a világot, de éppen azzal mutatja meg végtelen bölcsességét, hogy mindezt *nem teszi* . . .

Sokan mások az emberek közül azt várnák az Istentől, hogy *ne Atyjuk* legyen, hanem nagymama módjára becézgesse őket. Isten

azonban nem dajkáló szeretet, nem agyonkényeztető gyöngédség. Nekünk okos Atyánk van odafön a mennyekben, aki a tályogot nem simogatja, hanem éppen mert szeret, a késével belevág . . .

Ő nem kismacskákat akar nevelni, akik a hátukat domborítják és dorombolnak, ha cirógatják őket, hanem — jellemeket. Az emberi szívet csak a szaggató fájdalmak teszik tágabbá . . . Ezek telkotorják szívünk öbleit, a szív tisztára ég a szenvedések kohójában. Hányszor láttuk, hogy a betegség olyan szellemi erőket ébresztett fel, amelyekre egészséges napokban nem is gondoltuk, hogy ott szunnyadnak szívünk mélyeiben. Hogy megkomolyított sok könnyelmű embert egy komoly betegség!

Hallottam egy gazdag fiatalemberről, aki mindaddig a tékozlótiúk könnyelmű életét élte, míg egy évekig tartó betegség az ágyhoz láncolta (14 tályog volt a lábán), amikor annyira megváltozott, hogy csendes, hangtalan heroizmusa valóságos szentéllé avatta a betegszobát és erőt adott azoknak az egészségeseknek is a keresztjük hordozásához, akik sokszor inkább szerettek volna a halálban megpihenni, mint a küzdelmet tovább folytatni. Barátai mondták, hogy lehetetlen volt vele úgy tölteni 10 percet, hogy az ember erősebbnek ne érezze magát és ne mint jobb ember folytassa útját. Aki imádkozni látta, az vele imádkozott.

* * *

Gondolnunk kell arra is, hogy Isten nem akarja, hogy a kalács a fán teremjen, Ő adott sokmillió tonna vasat, de nem teremtett készen egy gombostűt sem, vagyis Ő azt akarja, hogyha szabadulni kívánunk a bajoktól, szedjük össze erőinket.

Aki még sohasem harcolt, sohasem győzött le akadályokat, sohasem viselt el szenvedést, — az nem volt *homo humanus*.

El sem lehet képzelni boldogtalanabb világot, mint olyant, amelyben nincsenek nehéz problémák és feladatok, amelyben ne lehetne küzdeni küzdelemre érdemes célokért.

Larouchefoucolt mondja: «A boldogok — a legboldogtalanabbak, a boldogság csömöre halálos».

A legemberibb követelés, amit hitünk intéz minden követőjéhez: «Vedd fel a keresztedet!»

Hogy ez mennyire így van, annak bizonyítéka, hogy mindnyájan elítéljük azokat az embereket, akik tele vannak siránkozással — megvetjük a sors ellen lázadozókat, akik égre emelt ököllel átkozzák végzetüket, sebeik mutogatásával akarnak részvétet kéréselni, sőt sorsuk csillagtalanságára hivatkozva az élet eldobásának gondolatával kacérkodnak.

Viszont semmire olyan megkapó az emberi életben, mint a dacos kitartás, «amely — mint Horácius mondja — tovább harcol a kard hüvelyével, mikor a kardot magát már kiverték kezéből».

«Megvakulni, mint Milton és megírni az «Elveszett paradicsom»-ot, megsüketülni, mint Beethoven és felséges szonátákat szerezni . . . , felnevelkedni a szegényházban és mégis a Westminster királyi koporsói között kapni sírhelyet, mint Stanley, . . . kéz és láb nélküli nyomoréknak születni és mégis bejutni a lordok házába, mint Kernahan», — a hősiességnek ezek a ragyogó példái bizonyítják, hogy a balszerencsét is lehetséges felséges eredményekre felhasználni.

Kantról olvassuk, hogy gyógyíthatatlanul beteg volt, amikor megírta a «Tiszta ész kritikája»-t, Pasteur olyan tempóban folytatta tovább tudományos kutatásait, mikor szélütés érte, mintha semmi köze nem volna a szenvedéséhez.

Amikor a betegsége miatt ágybadöntött Stevensont szélütés érte, s jobbkarját felkötve kellett tartania, balkezeivel írta tovább könyvének legragyogóbb oldalait.

A XVII. században London porrá égett, de ez a tűzvész csak azt a lángot ébresztette fel minden angolban, hogy egy szebb és nagyobb Londont építsenek föl . . . Így is történt.

Hubermann Bronislavnak egyik külföldi hangversenyén elpattant az A-húr hegedűjén. A művész azonban fönnakadás nélkül végigjátszotta a darabot, a megmaradt három húron.

Ez az emberi élet problémája is: dalt varázsolni elő az élet hegedűjének megmaradt húrjain, a katasztrófából átmentett erőkkal.

Mindegyikünkben kell lennie valaminek abból a Nelsonból, aki Abukirnál hat zászlót huzatott fel az árbocra, hogyha ötöt közülük lelőnének, akkor is hídessa még egy, hogy ő nem adta meg magát!

Ne riadjunk tehát vissza a szívet lesújtó, de ugyanekkor a szív mélységeit feltáró óráktól. Illesszük be szenvedéseinket nagyobb távlatok összefüggéseibe, építsük bele azokat jellemünkbe.

Az embert a világban sok igazságtalanság éri, de mit érinti ez lelkünk nemesebbik felét? . . . Igaza van Peguy-nek: «Az nem rajtunk múlik, hogy szerencsések leszünk-e vagy boldogok? . . . de az rajtunk múlik, hogy kicsinyek ne legyünk!»

* * *

Hogy az életben minden úgy megy végbe, mintha Isten *nem létezne?* . . .

Vannak órák, amikor az ember megkapja a döntő bizonyosságot arról, *hogy Isten kezében van*. Senkise mondhatja, hogy Istent látta volna, de azt sem, hogy hatalmát ne érezte volna.

Senkise tagadhatja, hogy vannak kimondhatatlan drága percek az életben, melyek közvetlenül igazolják, hogy nem egy süket és démoni gépezet van a fejünk felett, hanem egy *fenntartó kéz!*

Mindenki részesült már csodálatos segítségben, mindenki érezte, hogy igazán sorsdöntő órákban az Isten nem marad néma!

Isten gondoskodik rólunk, amikor megteremti egy Florence Nithigal szívét, mikor megteremt szociális géniuszokat, segíteni akar rajtunk, amikor megteremti az anyai szív heroizmusát, amelyből egy egész életen át árad a simogatás, az értünk reszkető remegés . . .

Isten kollektíve segít, mikor megteremti a penészgombákat és megteremti Flemming agyvelejét, aki felfedezi a széleskörű életmentés leghatalmasabb orvosi fegyverét: a penicillint, azt a sárgaszínű csodaport, amellyel vérmérgezést, agy- és mellhártyagyulladás, a szív fertőzéses megbetegedéseit 100%-ban lehet gyógyítani, amely feleslegessé tesz amputálásokat, meggyógyít eddig gyógyíthatatlan betegeket, meggyógyít olyanokat, akik féléveket töltöttek kórházi ágyon s most néhány nap alatt talpraállnak.

Egy orvos mondotta nekem: hogy látott egy kis 12 éves leányt, aki a kórházi ágyon olyan összetörtén feküdt, mint a halottas ágyon . . . Penicillint kapott . . . 2×24 óra múlva a kisleány véreből eltűntek a kórokozók. A harmadik 24 óra után — vidáman mosolygott . . .

Mondjátok! . . . ó mondjátok, nincsen gondviselés? Nem hatalmas, nem felséges az Isten, aki a megvetett, semmibevett penészt használja fel, hogy emberekkel csodát tegyen? . . .

Igen, a gondviselő Isten jósága adja azt az ingyenes esőt, amelyről Arago kiszámította, hogy annyi vizet, amennyi eső alakjában egy év alatt megöntözi a földet, a föld valamennyi népe csak 200.000 év alatt tudna összehordani . . .

És mi volna, ha ez a roppant vízmennyiség egyszerre rohanna le az égből?

Kiszámították, hogyha az esőt nem tompítaná a légréteg párnája, már az 500 méteres magasságból lehulló vízsugár mint puszkagolyó fúrná át az embert. Nem a végtelen jóságot bizonyítja-e az, hogy miként a kertész öntözőrőzsát használ a gyöngébb növények öntözésére, úgy záporozza szét Isten is a felhők víztömegeit, hogy egyetlen fűszál ne törjön össze!?

Nem Isten gondviselését bizonyítja-e az, hogyha a bélbe egy gombostű kerül, a bél úgy végzi gyűrűző mozgását, hogy a tű gömbjével halad előre?

Milyen megható az a gyöngédség, amivel Isten az erőtlent védelmezi. Ő nemcsak arra vigyáz, hogy az emberi lélek szárnyai össze ne törjenek, de pl. kettős szempillasorral ruházza fel a piciny ökörszemet, hogy a sövénytövis között szeme minden lehető veszély ellen védve legyen . . . Ő ültette a legapróbb madárszívbe is bele a hazatalálás ösztönét, nehogy a fészek anya nélkül maradt kicsinyei vádat emeljenek az Ő gondviselése ellen! . . . * * *

De Ő, aki csodáival átítatja a mindennapokat, nemcsak közvetve segít, hanem közvetlenül is közbelép.

A gondviselés megható csodáival találkozunk a meghallgatott imák millióiban, erről beszélnek a tengerparti halászkápolnák falaira akasztott talpalatnyi hajóroncsok, amelyen valaki megmenekült, erről beszélnek a légópincék történetei, olyan betegségből való felépülések, ahol már a hozzátartozók a koszorút is megrendelték, csodával határos gyógyulások, ahol az orvos kénytelen volt beismerni, hogy ehhez a fordulathoz neki semmi köze nincs.

Ő az élet csöndes és rejtett csodái! . . . Hallottam egy vasutasról, akit az emberfeletti munka és gond levert, gyermekei neveltetése adósságba fullasztott, ő maga betegágyban feküdt, már a vánkoshuzat is a zálogházba vándorolt, az egész család csaknem az éhhalál küszöbén állott.

És ennél a családnál a legkétségbeejtőbb órában megjelenik egy vasuti hivatalnok és mert éveken át rosszul számfejtették a fizetését, — hoz 1000 pengőt (akkori időben még egy félévre elégséges összeget).

Egy a világháborút megjárt tanító naplójából való az alábbi történet:

«1915 augusztusában Ravaruszka és Kolecz előtt álltunk. A két ellenséges állás, a mienk és az oroszoké, olyan közel volt egymáshoz . . . körülbelül 300 lépésnyire . . . , hogy a fedezékből kilépni egyenlő volt a biztos halállal.

Jól láttuk, hogy a fedezéktől 10 lépésnyire tisztjeink egyike, egy derék szál katona sebesülten vergődik. . . . Haslövést kapott. Az eszméletét nem veszítette el és csúszó mozdulatokkal próbált közelebb kerülni hozzánk, hogy emberi segítséghez jusson, de törekvése hiába való volt és hiába való volt a mi részvétünk is, mert aki segítségére indult volna, maga is feltétlenül hasonló sorsra jutott volna.

Életöszöne nem hagyta el szerencsétlen bajtársunkat, aki mindenképpen tudtul akarta adni, hogy él és szenved. Balkezét emelte fel, amennyire helyzete engedte és így integetett felénk. De röviddel utána aláhanyatlott a kéz, egy ellenséges golyó átfurta felső karját is. A harc tovább folyt és a sebesült tovább küzdött az életért . . . , azért az életért, amivel néha oly könnyelműen játszunk! . . . Most már a fejét próbálta emelgetni és annak forgatásával jelezni, hogy a segítség még mindig nem késő . . . De a pohár még nem telt be, egy újabb golyó a fejét lehajtotta és több életjelt nem adott magáról.

Röviddel ezután megkezdtük a visszavonulást, lelkünkbe eltemetjük a bajtársat, kinek fájdalmas harcát az életért úgy véltük, az utolsó golyó befejezte.

Elképzelésünket a háromszorosan sebesült menthetetlenségéről alátámasztotta az a közismert orvosi vélemény, hogy minden haslövés, mint általában minden hasfali sebesülés, ha nem üres belekkel éri az embert, feltétlenül halálos, mert a belek kiömlő tartalma az általános fertőzés veszélyét hordozza magában.

A történetnek a vége, hogy az emberi számítás szerint az elkerül-

hetetlenül halottnak hitt tisztünket, kinek három sebe közül kettőnek, a has- és fejlövésnek külön is halálosnak kellett lennie, ámulva és megrendülve; felgyógyultan láttuk viszont a pesti utcán, mint az isteni gondviselésnek csodálatos hatalmát igazoló bizonyítékát.

Mindez előttem történt, saját szememmel láttam, ha eddig hitetlen lettem volna, ez az eset hívóvé tett volna».

Igen! van Isten, . . . Ő számon tart mindannyiunkat és 3 halálos lövéssel is megtudja menteni azt, akit megmenteni akar . . .

* * *

Mindenki nemcsak kereszteket kapott az életben, de vigaszt is.

Annak a tiszavirág nevű lepkének, amely egy napig él, amelyik egy dühöngő vihar napján született és meghalt mielőtt a zivatar elmúlt volna, joga lehet borzalmasnak ítélni a világot, de nem az embernek, akinek részül jutott a hajnal tisztasága, az este csöndje, a virágok búbája, a csillagos ég tündéri látványa, az eső csöndes muzsikája.

Egy vigasztaló gondolat érkezik a szívhez: egy véletlenül kinyitott könyv véletlenül olvasott sorából, . . . egy szónok ajkairól . . . egy résztvevő kéz érintésétől.

Mindenki találkozott már a maga Golgota szakaszán Bethániai Máriával, Cyrenei Simonnal, a vigasz kendőjét nyújtó Veronikával.

Minden sebből előbb-utóbb forradás lesz, a gondviselés jóságát bizonyítja, hogy a megszokás, az eltompulás, a felejtési tudás elviselhetővé teszi a legelviselhetlenebbnek hitt szenvedéseket is . . .

* * *

De ha mindezt el is ismerjük, a szenvedés tényei sokszor mégis megdöbbenően nagyok és rejtélyesek maradnak.

Aki állott már kisgyermek koporsója mellett és hallotta az édesanyát zokogni: «Istenem! milyen üresek a karjaim! — annak nem kell magyarázni, milyen tragikus mélységei lehetnek a szenvedésnek. Ki ne érezte volna a lélek sebeinek gyötrelmes lüktetését? . . . ki ne szenvedte volna át, milyen kegyetlen tud lenni az élet!?»

A halál sokszor rejtélyes hirtelenséggel, nem várt fordulattal elszakítja az életnek ama vékony fonalát, melyre szeretetünk drága ékszerai vannak fűzve, egyik órától a másikra elmegy egy olyan szív, amelyet nem talál az ember másodszor az életben, elmegy a föld alá az édes anya, akinek koporsójánál még egész sereg kisírt gyerekcot világít meg a gyertyafény . . .

Bármilyen magyarázatát adjuk is az életben előforduló szenvedéseknek, még így sem tűnik el minden homály.

Hogy milyen törvény szerint részesül az ember jó, vagy balsorsban? — *Ez misztérium.*

Mi nem tudjuk, de *Isten tudja*, hogy miért vannak az életben

a halálnál is keserűbb napok, miért lesz egy szívvel szegényebb egyik percről a másikra a világ, miért lebeg egyes életek felett a befejezetlen életek költészete?

Isten nem a mi kicsiny óránk ketyegése szerint igazítja a maga dolgait, Isten logikája nem a mi logikánk, az ő gondolatai nem a mi szűklátókörű gondolataink.

Nevelés és dőre dolog, mikor a hangyánál is hangyábbnyi emberek Istent: terveiben és cselekedeteiben arra akarják korlátozni, amit *ők meg tudnak belőle érteni.*

Amit az ember megfoghatatlannak és kifürkészhetetlennek talál a gondviselésben, az bizonyára azért olyan, mert megismerése nem válhat hasznukra.

Isten nem a jelenben mondja ki a dolgokról az utolsó szót.

Ez a föld csak út és Isten megzavarja, vagy keresztjei utainkat, hogy az utat ne tévesszük össze a hazával.

A szenvedés egyik célja, hogy senki se érezze túlságosan jól magát itt a földön, s elfelejtse, hogy az igazi boldogság — *odaát van!*

Helyesen cselekszik az, aki felhagy szenvedéseinek kiválogatásával és sorsát a határtalan bölcseségre bízva, aki jobban tudja, mint mi, hogy mi válik valakinek hasznára, vagy kárára?

* * *

Tegyük le kis és nagy gondjainkat az Ő kezébe, akik Isten vezetésé alá helyezik magukat, sohasem kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy Isten ne gondoskodhatna róluk.

Szépen írja a költő^{nő} versében az önátadás és bizalom sorait, azon a napon, mikor öt éves kisleánya örökre lezárta nefelejcskéi szeméit:

«Neked adjam? . . . igen, Neked . . .
Égető könnyem leperreg.
Uram, tovább nem harcolok,
Legyen a te akaratod,
Hiszem — egyszer visszaadod! . . .

Ha mi is ilyen mélyen és igazán tudnánk hinni, akkor összes felesleges gondjaink megenyhülnének és szívünk tükre csendes lenne, mint a tó . . .

* * *

Végül azt se felejtsük, hogy a mi hitünk odafönn a Golgotán szenvedésből született . . .

Abból a szívből született, amely onnan, a keresztről adta át minden szenvedésben fuldokló szív számára a nagy szót: «Atyám, a te kezeidbe ajánlom lelkemet!»

A mi Istenünk nem Zeüsz, aki az Olympos felhői közt epikúri örömek közt tölti napjait, — a mi evangéliumunk központjában egy tövisekkel koronázott Isten áll, aki fenéig kiürítette az emberi fájdalmak poharát, kiitta a halál poharát is.

Mi sem járhatunk tehát más utat, mint amelyen a mi Üdvözítőnk otthagya megkínzott lábainak vérző nyomait.

XVIII.

ISTEN AZ URA A TÖRTÉNELEMNEK.

Az emberiség fölött van nagyobb hatalom és uralkodó, mint cészárok és királyok.

Isten az!

A századok folyama az ő szemei előtt hömpölyög, tovasodorra küzdöket és legyőzötteket, eszméket és hordozóikat.

Az Ő tekintete előtt nemzetek keletkeznek és elmúlnak, birodalmak épülnek ki és törnek össze, melyek mindegyikének Ő adott célt, időt a virágzásra, a fölemelkedésre és hanyatlásra, mikor küldetésük lejárt.

Ő látta Egyiptom fénykorát és látta, mikor e kultúra múmiává aszott, s ravatala lett a kiszáradt futóhomok, Ő látta az egykor páratlan görögség tündöklését, mely ma egy hetedrangú néppé zsugorodott, néppé, melynek Akropolisza tövében ma kecskenyájak legelnek. Ő látta a római sasok testileg páratlan miliciáját, csakúgy, mint a cészári légiók pusztulását a Pons Mulviusnál.

A Plantagenetek, Valoisk, Tudorok, Capetingek mind megerősítetik, hogy a koronák osztogatója senki más, mint az Isten.

Ő csalatkozhatatlan pontossággal vezet minden népről elszámolást.

Míg kegyelme tart, míg a megtérésre szóló felhívások hangzanak, a számadást nem zárja le, de ha a mérték eléri az általa megállapított határt, kezdetét veszi a dies irae. . . . a haragnak napja . . .

Juliánus apostatától az újkori Néróig mind azt bizonyítja, hogy a királyok és államalkotók törvényeit az Isten törvényei szabják meg — minden hatalom, bár viláгурalmi csúcsot ért is volna el — elbukik a sárban, mihelyt erkölcsi egyensúlyát elvesztette.

Isteni törvény biztosítja a népek életében boldogulásuk rendjét, ha vele együtt haladnak, de ellenük fordul, mihelyt szembehelyezkednek vele.

Énnek bizonyítására rámutathatnánk a história ama korszakaira, amidőn az Isten büntető ítélete megsemmisítőleg vonult végig egyesek vagy nemzedékek életén.

Mikor a romlottság Sodomában az egekig tör, Isten felgyújtja

azt, a szentségtörő Nabukodonozor palotájának falán megjelenik a végzetet meghirdető írás, mikor a góg felépíti a bábeli torony hetedik emeletét, Isten összezavarja nyelvüket.

Az Ő büntető haragját hirdeti a fáraó döbbenetes büntetése, hirdeti az a Jeroboám, ki kezét emelte Isten emberére és ez a kéz elszáradt . . .

Julianus apostata harca csakúgy bukásával végződött, mint a spanyol ármádiáé, amelyre ráfújt Isten és porrá zúzódt . . . Afflavit Deus et dissipati sunt! . . .

Voltak a legutóbbi világháborúban német hadtestek, melyeknek zászlajára ezt írták: «Isten! *ne* segíts!

Beteljesedett! . . .

Igen! Isten kényszeríti a népeket bűneik következményeinek elviselésére, olyan vezetőket ad nekik, aminőket megérdemelnek, a nemzeteket a hatalom túlkapásai és örültségei által bünteti, a zsarnokokat a tömegek lázadása által sujtja.

* * *

Vannak a történelem korszakaiban alkotó századok, telve heroikus lendülettel, erővel és eszményiséggel, mikor sasszárnyakon tör a magasba a haladás, a Bastilleok összedőlnek, korhadtt intézmények szétporladnak, mert nem emelőszárnyai többé a haladásnak.

Vannak viszont hanyatló századok, mikor az ideálok oltártüzei nem lobognak többé tiszta lánggal, mikor az Isten lélektisztító szenvedéseket ad a nemzedékeknek, hogy megtanuljanak befelé fordulni és saját lelkikészleteiket megújítani.

Társadalmi válságok, amelyek forrása nekünk titokzatos, az Isten-től jönnek, aki tudja, hogy eszmék harcaiból, épügy mint az acélból és kovából, csak összecsiszolás útján törhet elő a gyújtó szikra és világosság!

Mikor a nemzetek elpuhulnak, elkocsonyásodnak, elzápulnak, történelmi zivatarokat bocsát rájuk, hogy kiemelje őket önmagukból és megóvja őket az erkölcsi elpenészesedéstől.

Isten sokszor véres spongyával törli le a história tábláját, hogy új eszmék soraival írja tele.

Isten dolgozik a világtörténelemben, mikor nemcsak egyes emberek, de egész nemzedékek gondolkodását átalakítja.

Hányszor látjuk a históriában, hogy mikor az «idők teljessége» elérkezik, a legnagyobb könnyúséggel tudjuk megvalósítani azokat az eszményeket, melyekért előző korszakok hiába küzdöttek és véreztek.

Ő a történelem véres iszapjából is tud termékeny talajt varázsolni, a rosszból is jót teremteni, mint a francia forradalom bizonyítja, mely véres eszközökkel dolgozott, de fölfrissítette az evangélium részben elfelejtett, részben meghamisított eszményeit: az egyenlőséget és egyetemes testvériséget!

Isten adja a lángelméket, a zseniket, akik felfedezéseikkel egy-egy lépcsőfokkal emelik az emberi haladás szintjét, új szellemek jelennek meg közöttünk, akik hatóerejükkel egész korszakokat átalakítanak.

A népek története tulajdonképpen az Ő nagy embereinek története, akik mindig elérkeznek, ha egy korszak emberisége megérett új és nagy eszmék befogadására.

A Gondviselés kegyelme, hogy a meddő és törpe korszakok csak átmeneti állapotok az emberiség történetében, mert mindig megjelennek a döntően úttörő elmék a história színpadán, akik tovább építik a haladás templomát, és messzi időkre kisugározzák mindazt, amit életükben alkottak.

Ezért küldi Isten a szenteket is, hogy nagyszívú irgalmasságuk tovább sugározzon és átmelegítse a kihűlt szíveket . . .

Ők a magvetők . . . ők a történelem kovászai . . . Hol állana a haladás, ha koronként kiválasztott géniuszokat nem küldene hozzánk az ég?

Ép így döntően fontos az igazságok élete szempontjából, hogy legyen valaki, aki *nemcsak átérzi, hanem ki is mondja az igazságokat.*

Ezért támaszt Isten hősokeket, akik bátran merik kiáltani a lelkiismeret szózatát, még akkor is, mikor felemelt homlokukat korbácsütés éri és összeroskadnak a megkövezők kövei alatt.

Az ilyen emberi arányokat meghaladó nagyságok előbb-utóbb urává lesznek a szíveknek, s ha elvéreznek a kard és lelkiismeret, a jog és igazságtalanság harcában, tiszteletben tündökölnék sírjaik.

A történelem lapjai tele vannak az isteni küldetés hőseivel: Dávidtól a pásztorfiútól Jeanne D'Arcig, a profétáktól addig a canterbury érsekig, aki a világháború kellőközepén emelt szót a lordok házában a foszforbombák használata ellen, mondván: «Ha becstelenség ilyen eszközöket használni a németeknek, nem lesz kisebb a becstelenség, ha az angolok használják ugyanazt».

* * *

Akik Isten világrendező dolgairól elhamarkodva és könnyelműen ítélnének, a történelemre szoktak hivatkozni, ahol szerintük nyoma sincs Isten igazságosságának és fenntartó kezének. Jacob Burkhard szerint a történelem minden lapja azt tanítja, hogy újra és újra az aljasság és gonoszság diadalmaskodik, a nemes szívek pedig összetörnek . . .

Ez tévedés!

Bár minden század arról panaszkodik, hogy az ártatlant szenvedni látta, a századok sorozata mégis azt bizonyítja, hogy nincs erősebb valami az igazságnál.

A rossz látszólagos és időleges diadala ellenére is a *jó győz*, a legkisebb igazság is örökéletű, a legkörmonfontabb igazságtalanság is halálra van ítéelve az ég könyveiben.

A történelem bizonyítja, hogy Isten meg tudja hiúsítani a leg-

ügyesebben megfogalmazott emberi terveket is, . . . Ő mindig ott van a história mélyén és mikor minden elveszettnek látszik, — akkor jön el az ő órája!

Péter kezeiről a kivégeztetés előtti estén hull le a bilincs és nyílik meg a börtönajtó. — Don Alvarez, a spanyol szabadsághős már ott áll a forradalom puskacsövei előtt, mikor megérkezik a kegyelmi végzés.

Isten megállítja Ábrahám esetében az egyetlen fiú fölé szúráásra emelt apai kart, épúgy, mint ahogy megállítja Attilát Róma előtt.

«Isteni síkban — mondja Mauriac — semmi sem valószínűbb, mint a lehetetlen» — amit igazolva lát az, aki a történelem rejtelmes dinamikáját figyeli. Gondoljunk csak Ghandira, akinek harca India függetlenségéért szélmalomharcnak látszott — és íme mégsem volt az!

Nincs igaza tehát II. Frigyesnek, aki azt mondotta, hogy «Isten mindig a nagyobb hadseregek oldalán menetel» . . .

Éppen az ellenkezője az igaz.

Dávidtól Tell Vilmosig mindaz, aki kardot vett kezébe az elnyomottak és igazságtalanságot szenvedők érdekében, úgy érezhette, mintha kardja markolatát egy mindenható Kéz fogná!

Az igazság és igazságtalanság harcában van egy pillanat, amikor az ég veszi át a küzdelmet.

Isten akarata az, hogy minden erőszakkal eltaposott igazság egy folyton növekvő erő legyen, mely addig gyarapodik, míg alkalmassá lesz, hogy felemelje a világot.

A vértanuk, akiknek vére festette vörösre a római cirkuszok porondját, ezek a lenézett és megvetett rajongók, akiket Nietsche «Krisztus birkái»-nak mert gúnyolni — alakították át a légiók szuronyerdejére támaszkodó antik világot . . .

«Rettegjetek hatalmasok — mondja Carlyle —, mikor a pohár az igazságtalanságok fölött ejtett könnyek cseppjeivel megtelik — inni fogtok belőle!»

Hányszor láttuk a történelemben, hogy akik első voltak a szerencse káprázatában, — első lettek a büntetésben.

Példa rá Napoleon története! . . .

Micsoda tanítás az ő élete azok számára, akik a kard hatalmával visszaélnek! . . .

A despotát, aki földönfutóvá tette Isten helyettesét, aki már nemcsak a világot, de Isten országát is kormányozni akarja, aki a lelkiismeretét a kardja hosszával méri, és úgy szabdalja fel Európát, mint egy ünnepi tortát, mikor vérszemet kap újabb bitorlásra — utóléri végzete: Napoleon meteorja a Berezínába fúl!

Ez a «lovás Robespierre», aki azt mondotta: «köpök 500.000 ember életére! — azt hitte, hogy miután ő elfelejtette Istent, Isten is elfelejtette őt és rá sem gondol az ő megbüntetésére.

A Berezinánál láthatta, hogy Isten vár, de nem felejt! . . .

Olvasva az oroszországi hadjárat történetét, ki meri állítani, hogy nincsen ereje az átoknak?

Emlékezetes, hogy az őt kiközösítő pápai bulla hallatára, melyet «szőlőszemmel töltött ágyúnak» nevezett — Napoleon duzzadt göggel így szólt Manevalhoz: «Mit akar Isten embere a villámaival, amelyek a Marseillaise hangjaival szemben szűnyogdöngéssé törpülnek? Azt hiszi a pápa, hogy rozsdás villámai ellen nem véd meg a szerencsém, a tehetségem és a gárdám? Azt hiszi talán, hogy az ő átkaira kihull majd katonáim kezéből a fegyver? . . . Ha az ég ránk akar szakadni, majd felfogjuk szuronyaim hegyével» . . .

Es Napoleon katonáinak kezéből csakugyan kihullott a fegyver, a körmeik leestek ujjajkról, hadseregének vérét a hó szívta be. Katonái elestek, többé fel se keltek, a vastag pászmban hulló hó sírhalmot söpört rájuk: Moszkvától a Visztuláig húzódott a temető!

A Grand Armée harcosai csíkos dunyhahuzatokban, pópatalárokban, csinovajszik frakkjában, női ruhákban, fejkendőbbe bugyolálva menekültek — a császár, hogy meg ne fagyjon, kénytelen máglyába hordatni a sasokat és zászlókat és felgyújtani.

«Hó, jég, szél, fagy — írja az oroszországi hadjáratról Pacca bíboros emlékiratában — mind az ÚR akaratát cselekszi.»

Lipce és Watterloo mind alkalmasak az elmélkedésre, hogy Isten előtt senki se lángeleme!

Elbáról visszajöven hiába kísérletezik még egyszer, — odafönn, a magasban, hol a történelem készül, elhatározták, hogy térdre kényszerítik: a belga síkon sorsa végleg beteljesedett! . . .

Ugyanannak a szobának ugyanazon asztalánál, ahol annyiszor temette reszkető öreg karjaiba fejét VII. Pius — kellett a császárnak aláírni lemondását . . .

Ugyanakkor, amikor az üldözött az angol hajó egy lakatlan szigetre viszi, hol hazátlanul fogja bevégezni életét — az üldözött és megkínzott pápa, akitől elvette gyűrűjét és breviáriumát is, akinek magának kellett mosnia öltönyét — virágosó és harangok százainak zúgása közepette tér vissza hazájába.

És hányszor látjuk megismétlődni az Egyház életében ugyanezt a történetet, hogy a reménytelenség csodája győz, mert Isten harcosai val vele van az Isten . . .

Hányszor mondták már a századok folyamán, hogy ütött az Egyház végórája . . . és nem ütött! Szolimán azzal fenyegeti Rómát, hogy mecsetté teszi a Szent Péter-templomot és nem lett azzá! . . . Hányszor mondták, hogy vége a tiarának — és nem lett vége.

VI. Pius halálakor az asztalos, aki leszögezte a pápa koporsóját, este azzal állított be családjához: «Meghalt az utolsó pápa!»

Tévedett . . . Simon meghalt, de Péter halhatatlan! . . .

Jézus — a Tiberiás tavának partjairól, katakombák, mamertinusi börtönök, forradalmak vörös zivatarján keresztül új és új képviselőjében újra megérkezik a megváltás munkájának folytatására.

Pedig kívül, belül állandóan támadja a szkepszis, a gúny, a gőg, a hitetlenség, az emberi gyarlóság, de ellenségei elmúlnak, s az Egyház e legszentebb és legnagyobb intézmény, melyet Isten az emberiségnek adott — megmarad.

Hol van ma a német-római császárság, a spanyol világalom, az antik Róma, hol van a «fenséges» velencei köztársaság, hol van a Capetingek, Valoisk, Bourbonok, Hohenzollernek, Romanovok trónja, hol van a nagy francia nemesség? — mindet elsodorta a történelem hullámlépe. A Római Egyház pedig, melynek csodálatos láncolata fölér Péterig: melynek megaláztatását mindig újabb Canossa követi, ma is rendületlenül áll, pedig nem bírja háta mögött a kard támaszát . . .

Az Egyház, mely a katakombák mélyéből jött, amelyet egy olyan «vérző dinasztia» nyitott meg, melynek első 33 uralkodója vérpadon végezte életét — ma is áll, mert erőtartalmait odafönn az Istenben bírja és mert egyedül neki adatott a csillagok alatt a nagy ígéret, hogy a pokol kapui sem fogják megdönteni . . .

Isten vezeti tehát a világtörténelem kormánykerékét, amely nélküle nem volna más, mint egy felzavart hangyaboly esztelen zűrzavara.

Igaz, hogy sokszor van előttünk a történelemben homály, de ez azért van, mert mi a história könyvéből csak egyes kitépott lapokat olvasunk, a drámának csak egy jelenetét látjuk és így nem értjük meg az összefüggéseket.

Ne feledjük, hogy Isten vár . . . türelemmel vár, anélkül, hogy lemondana akarataról, bölcseségéről és terveiről.

Ő tud várni, mert az idő az Ő kezében van, s az idő az igazság szövetségese.

Az igazság rendjét az isteni gondviselés néha egy időre felfüggeszti — de azután nem egyszer századokat átugorva —, elérkezik látogatásának órája, amikor megvalósítja végső döntését.

Az Ő órája nem méri a mi időnket, nem igazodik a mi óráinkhoz, de egyszer — üt!

Ilyenkor válik nyilvánvalóvá, hogy az Isten nemcsak a mennyekben, de idelent a földön is — *király!*

XIX.

ISTEN ÉS AZ ELMULÁS MISZTÉRIUMA.

«Öreg temető . . . téli . . . csöndes
A sírokat most hó takarja,
Száz kereszt int, légy kész a napra,
Mikor a szíved is csupa csönd lesz.»
(*Longfellow.*)

«Ha meghaltunk, alaposan haltunk meg, mindennek véglegesen vége van» — mondotta Napoleon bukása előtti időkből.

«A papok hazugságot eszeltek ki a halál utáni időkre. Ha az élet-szikra kialaszik, a kémia veszi át a testet, nem az Isten . . . Az ember, az állatok királya, gögijében halhatatlansági örültségben szenved», — így beszél a hitetlen Lotze.

Renan szerint a halálos ágyon történő megtérés a félelmükben megbetegedettek kétségbeesett kapaszkodása. Egy negyed órai szenvedés, ennyi az egész fájdalom — mondja ő — minek a jövő rémeitől való rettegéssel egy életet megtölteni?

Csakhogynincs lámpaláza a haláltól? Talán a halál az egyetlen dolog, amivel szemben seki se tud közömbös maradni. Mindenki előtt előbb vagy utóbb megjelenik saját felbomlásának megrázó látványa, mindnyájan rettegünk attól a pillanattól, mikor számunkra minden óra megáll.

Akárki akármit mond, a világon minden hang között legfélelme-sebb hang — a halálhörgés.

Sokszor még a hívő is úgy érzi, hogy jobb roskadozva hordozni a keresztet idefönn, mint elmenni penészedni a gyökerek alá.

Borzasztó a halál — mondja a legtöbb ember — olyan jó, hogy még messze van! . . . Olyan jó, hogy itt élhetünk az emberek között, utcáink barátságos kirakatai között, nyájas neonfénye mellett! . . . Milyen öröm messzire lenni a temetőtől, attól a helytől, ahova életünkben a legkevesebbet jártunk és ahová mégis egészen biztosan eljutunk.

Hol van még az az óra?! — vigasztalják magukat «az életművészek», akiknél senki jobban nem retteg a haláltól, hiszen nem gyűjtöttek maguknak rozsdamentes kincseket. Ők még a kórházi ágyon is így gondolkoznak: «Itt vannak körülöttem az ápolónők, a fehérköpenyes orvosok . . . egy egész műtő, tele pravazzal, fecskendők és orvosságok arzenáljával . . . nem kell félni!

De miért ígérsz magadnak holnapot, mikor talán holnap már arcod fölött lesz a föld? Egy milliomodnyi vitaminhiány és vége az életnek! Az életnek fonala olyan vékony, hogy hozzáképest a pókhálónál

is hajókötél . . . Tény az, hogy napról-napra kevesebb marad az életből, az élet nem más, mint futás a halál felé.

Schoppenhauer egyik elbeszélésében egy börtönről ír, amelynek ólomfüdele van, amely mindennap 1 centimétert ereszkedik alá. Mikor a rab belép, még ki kell nyújtania a karját, hogy elérje — néhány év múlva a rabot laposra hengerli az ólomlap. Eljön a perc, mikor a szívverések száma apad, a homlokot veríték lepi el, a szemgolyók feszesek lesznek, az arc megnyúlik, az orr kihegyesedik, a légzés csak hörgő sóhajtásokból áll, . . . Végül zörejek jelzik a szív utolsó vonaglását . . . majd teljes csend lesz . . . Ez a meghalás fenséges pillanata.

Ez történik mindegyikünkkel!

Egy napon felébredünk: mi van hátra még? . . . A vénség . . . és a vénség mögött a halál.

Féltett fizikumunk minden erőlködés ellenére elhasználódik, megöregszik, kopik . . . az ember egyre jobban zsugorodik, ráncosodik, végül összeaszik porszemekké.

Ami eddig elbűvölt bennünket, az megsápad, amit pótolhatatlan értéknek véltünk, szívünk ragaszkodásának legdrágább tárgyai sem vonzanak többé, mint Shakespeare mondja: «A kék is kihűl a sírnak hűvösében».

Sokan szerettek volna örökre ittmaradni, és mégis mind elmentek! . . . Ha nem holnap, akkor *egyik holnapon* eljön az óra, amikor téged is elásnak a többiek mellé . . . egy hátsó parcella hátsó sorában és a hideg szeles éjszakában egyedül hagynak egy ismeretlennel, aki hozzád hasonlóan összekulcsolt kezekkel melletted fekszik . . . arccal a csillagok felé.

* * *

Az ember könnyen búcsúzik el mindenektől, kivéve egyet — *önmagától*.

Az élet védelmet keres a benne várkáló megsemmisülés ellen. A hitetlenség nem nyújt védelmet, mert a hitetlenek olyan mentőövet árulnak, amiről éppen a katasztrófa órájában derül ki, hogy nem marad a víz színén.

A hitetlenség csak addig jó, amíg az ember duzzad az életétvágytól — egy daganat érzeteti velünk létünk hajszálon függését, a kitartottságát a Semmi fölé — amikor is a hazudott biztonságérzés gyötrő bizonytalansággá, a tagadás dadogássá, a szív nyugalma mardosó önváddá és rémülettel teli szemrehányássá válik. A tagadás nem nyújt meggyőződést, nem nyújt biztonságot, legfeljebb egy «talán»-t, de ki óhajt meghalni ajkán egy «talán»-nal? Eljön a nap, amikor szükséged lesz Istenre, amikor a gúny megfagy ajkadon. Ezért mondja Tolsztoj: «Ha kétkedni kezdesz, gondoldj utolsó perceidre!»

«Adjatok nekem nagy gondolatokat», — kiált fel a haldokló Her-

der... igen, ilyen óriási gondolatok sohasem szükségesebbek, mint mikor a halál köde ereszkedik szemünkre. A szétomlás nagy drámájában, mikor elérkezünk ahhoz a pillanathoz, hogy barna rög leszünk a barna földben, egyetlen világosság az elmúló dolgok árnyai között — az *Isten*.

Szépen írja Sagrave: «Gyakran elfog a halálfélelem, de ilyenkor még jobban ragaszkodom a gondolathoz, hogy életemrtek nem szabad elvesznie... Hiszek az Istenben, mert a semmibe zuhanok, ha Ő nincs. Akarom, hogy legyen Isten, hogy fennmaradásom végtelen legyen. Ragaszkodom ehhez a hitemhez és nem engedem, hogy ezt tőlem elrabolják».

Tény az, hogyha minden út el van torlaszolva előlünk, nem marad más, mint amelyik fölfelé vezet. A halálos ágyon hiába jön valaki hozzánk a «Tiszta ész kritiká»-jával, vagy egy ragyogó matematikai képletel — vigasztalás ez?

A Titanic története, amelynek süllyedő fedélzetéről az Istenbekapaszkodás megrázó himnusza szállt a csillagok felé, nemcsak egy hajó története, hanem magának a süllyedő emberi léleknek története, amely egyedül Istenen keresztül mentheti meg önmagát, amikor alacsonyrendű mivolta hajótörést szenved a pusztulás zátonyain.

Milyen napfényes gondolat az, hogy Isten teremtette az életet és Isten fejezi be azt. Hogy az Ő akarata szerint *a létezés célja a létezés, nem pedig az elmúlás*... Az enyészet csak azt veszi el, ami az enyészeté. Milyen megnyugtató elgondolni, hogy Isten tartja kezében a sír kulcsait, s Ő az elhaltak lelkeit megőrzi, milyen magasrendű a mi hitünk, mely számunkra a test életénél magasabb életet követel. Hogy nekünk a síron túl is vannak reményeink, akkor is vannak reményeink, amikor testünk eggyé vált a gyepes hanttal, mely takarja. Hiába állt meg a szív verése, hiába dobbant utolsót a központi izomcsomó, hiába zárják le gyöngéd kezek szemhéjainkat — mi nem haltunk meg, a lélek most testnélküli életet kezd.

Vagyis csak a csontot és bőrt temetik el belőlünk, mi csak a földet hagyjuk el — nem az életet... A föld eltűnik... az ég megnyílik!...

Nincs mitől félnünk, hiszen Istenéi vagyunk...

Minden fűvel benőtt névtelen és roskadt sírhant keresztjére oda lehet írni: Itt fekszik egy ismeretlen halhatatlan.

* * *

Már a pogány Herodotos is haldokolva így búcsúzott: «Megyek fölébredni!» Rabindranath Tagore, az indus költő így ír: «Miként a selyem kibontakozik a darócból, úgy szabadul ki a lélek a test öleléséből... tisztán, fehéren, finom tapintású selyemként».

Barnave a girondista, amikor a guillotint alá vitték, a földre dobta a fölkialtott: «Ez nem lehet a vég!»

Még a materialista Oswaldt is így érvel: «Ha életem végéig szüntelenül dolgoztam, akkor a természet köteles nekem egy másforma életfolytatást adni, ha lelkem a mostanit már nem viselheti tovább». «Ha volt idő, amikor én még nem voltam és most már vagyok — így szól Victor Hugó —, el kell jönnie egy olyan időnek is, amikor már nem vagyok, de most leszek.»

«A halál nem más — mondja Maeterlinck — mint újraébredés az Örökkévalóság virágos bölcsőjében, ... a koporsó nem más mint egy földbe ásott bölcső.»

... A haldokló Heine a Louvre termeiben, hova még utolsó napjaiban is elvitette magát, felkiáltott: «Nem akarok nem lenni! . . .»

Élni! . . . Élni! . . . nem meghalni, kiáltja a szív, lehetetlen, hogy a sírásó kapája lényünk legnemesebb elemeit örökre eltemesse. Lehetetlen, hogy az egész teremtésnek annyi volna a története, hogy emberi nemzedékek roskadozva küzdjenek, azután eltűnjenek a halál bejáratánál. Az ember görcsösen hisz saját elpusztíthatatlanságában, haláltalan és megszakítás nélküli élete örökkévalóságában.

«Ha az ember nem volna halhatatlan — kérdi Descartes, — honnan vette volna a halhatatlanság eszméjét, mikor a világon maga körül mindenütt csak hervadást, halált és pusztulást lát?»

Megkapó érvelés marad mindenkor Fechneré, aki így beszél: «A szarvasbogár bábja midőn magát beköti, nagyobb gubót készít magának, mint a minőre összekuporodott testének szüksége van, hogy amikor szarva kifejlődik, azok is elférjenek . . . Mit tud a báb a jövő életéről? *Ki teheti föl, hogy ugyanaz a hatalom, mely a szarvasbogarat és embert teremtette, a bogárnak az ösztönébe az igazságot rejté, az emberébe pedig hazugságot oltott volna, ama hitében, amelyet örök jövője felől álmodik?»*

Vagyis Isten a kezes, hogy mi nem lehetünk az Örökkévalóságra irányított ösztönünk rászedettjei.

* * *

A Pére Lachaise egyik sírján olvastam ezt a kérdést mint sírfeliratot: «Találkozunk-e még?»

Igen, találkozunk! Feltámad a test, még pedig Tertullian szerint «egészen ugyanaz a test».

Az a sejtihalmaz, mit embernek nevezünk, akár porrá aszík, akár nedvvé lesz, akár hamuvá vagy gőzzé, bár nincs kivéve a szétbomlás törvénye alól, Istennek, mint az elemek Őrének, továbbra is alárendelve marad.

Aki parányi magból ezeréves tölgyóriást tud teremteni, az egy megmaradt porszeméből is visszaállíthatja az embert. *Aki a nemlétből a léte helyezett, az a létezésből egy másik létezés síkjába is áthelyezhet.*

Ne félj tehát, testvérem! azt a marék port, amely szükséges az örökélethez, egy kis láda megőrzi a feltámadásig.

* * *

A fönnyaradásnak öröknek kell lennie, nem elég, hogy a lelkek a túlvilágon egyszerűen kikapják jutalmukat, azután megsemmisüljenek.

Az örök életet az ész lehetségesnek tartja, a szív szükségesnek, az Isten igazsága követeli, a jósága biztosítja. (Szent Tamás.) Ezért iratta sírfeliratául Arago e három szót: «Voltam, vagyok, leszek».

* * *

Sokan nem is annyira magától a haláltól félnek, hanem a meghalástól, a szörnyű vonaglástól, a tompa tusakodástól a csontkéz szorítása alatt.

Pedig a halál nem más, *mint a vészátjárón való átjutás*, ami semmi olyant nem jelent, ami a fekete elképzelésekkel tele borzongást és rettegést indokolttá tenné.

Abban a pillanatban, midőn megszűnik az élet, megszűnik a halál is.

Az elmúlás feletti fájdalom, az a bizonyos rettegés a ravataltól, az a gondolat, hogy a halál elveszi «En»-emet, egészen bizonyosan lelke minden emberi fájdalomnak, amit Isten azért enged, mert célja van vele. Azokhoz szól elsősorban, akiknek legalább 1 órával a halál előtt meg kell térniök. Ne feledjük, hogy Isten a halálbamenőre ráborítja az agónia ködét, — a beteg hozzátartozói már napokkal, sőt hetekkel előbb tudják, hogy menthetetlen, ő maga félórával a halál előtt még mindig remél.

Ne feledjük, hogy a gondviselés gyönyörű látományt bocsát a szemre, amelyre a halál köde ereszkedik és ünnepi kíváncsiságot ébreszt a szívben, hogy enyhítse a sír félelmét. Mennyire megnyugtató Isten szürke harcosainak, akiknél a jótettek helyettesítik a nagy alkotásokat, az a gondolat, hogy életük megkoronázása közeledik, miután Isten terveihöz hangolt életük nem terheli meg örök jövőjüket. «A fa főnségesen hal meg — mondja Tolsztoj, — az embernek egy tölgytől, vagy fenyőtől kell tanulnia meghalni.»

Láttam egy haldokló kisleányt, aki mikor anyja szemében ott látta az el nem fojtható könnyeket az orvos távozása után, — mosolyogva mondotta: ugye mamám, szabad meghalnom? . . . Halottam az operaház egyik muzsikusról, aki behozatta hárfáját és kérte, hogy annak hangjai mellett halhasson meg. Szent Tamás az «Énekek énekét» olvastatta fel amikor a halál sötétedő völgyén az örökkévalóságba indult. Musset agóniájában mosolyogva mondotta: Hát ennyi a halál? . . .

A kórházban sokszor láttam meghalni embereket és a hit gyertyafénye mellett láttam, amint a porladó testből elszálló lélek odarajzolja

arcukra a békességnek, a megnyugvásnak, a beteljesedésnek, a feltámadás várásának misztikusan fényes mosolyát.

Vallásosnak lenni, lényegében nem más, mint felkészülni a halálra.

Vannak sokan, akik fölségesen szép halállal költöztek el . . . *Cur non ego?* . . . Miért ne én is? . . .

* * *

Egy kicsiny falusi templomkörüli temető roskadozó sírkövén olvastam ezeket a megkapó sorokat:

«A por fiához más nem illik itten

Mínthogy Tebenned megnyugodva higgyen,

Ki, hogy megszűnjünk élni, rendeled,

De hogy meghaljunk, mégsem engeded».

Csak ha Benne bízunk, lesz a lázadásból harmónia, csak így tudjuk alázattal várni kérdéseinkre a sír válaszát, csak így lesz boldog a vég, melynek vége nincs.

XX.

KÖNYÖRGÉS A MEGTALÁLT ISTENHEZ.

Ó Isten! életünk és lelkünk Teremtője! ki élete vagy minden élőknek, ki Atyánk és Anyánk vagy egy személyben, . . . Te nem szorulsz ajkaink zsoltáira, Neked nincs szükséged arra, hogy szavakat találjon az ember, amikor beszélni akar veled.

Csodálatosan nagy Isten, ki fényözönben elrejtve élsz, ki oly nagy vagy, hogy felette állsz minden képzeletnek, . . . Te ott ragyogsz a virág szirmán, mely egy napig nyílik és a csillagokban, melyek alatt nem lehet Téged többet tagadni. Te erő vagy, mert alkottál, értelem vagy, mert tervezted, bölcs vagy, mert rendezted, jó vagy, mert mindezt szeretetből tetted! . . .

Áldunk azért a marék porért, amely elhordozza lelkünket, míg csontjainkat földdel betakarják.

Áldunk mindent körülöttünk ami Téged közvetít lelkünkhöz: a természet nagyságát, a virágok búbáját, fenséges lelkek életét, minden Rólad szóló gondolatot, mely testet ölt az emberi nyelv szavaiban, a festők ecsetjei alatt, a költők ihletében.

Áldunk Téged az ünnepélyes gondolatok áhítatáért, a tiszta látomány pillanataiért, szent elhatározásaink perceiért, amelyekben megatványozódott, kitágult, felemelkedett életünk.

Áldunk azért a belső világért, amelynek oly mélyek a mélységei és oly magasak a csúcsai, a lélek halhatatlan birodalmáért és szívünk csendes végetelenségéért.

Köszönjük Neked, hogy itt a földön virágok is nyílnak, nemcsak tövisek . . . köszönjük a szíveket, melyek fölének hajolnak, a szíveket, akiket nekünk szabad szeretni, köszönjük Neked a könnyeket, melyek a fájdalom nyomán születnek, a könnyeket, amelyekkel önmagunkat, eltékozolt, visszautasított kegyelmeidet siratjuk.

Szívünk napfénye! . . . Te mindent tudsz, Te tudod azt, hogy szeretnénk szeretni Tégedet, mi akik mindent megteszünk, hogy Te ne tudj minket szeretni.

Ó milyen megalázó, milyen gyötrő, hogy olyan gyakran, olyan szánalmasan, olyan megbocsáthatatlanul sokszor elbukunk! . . .

Fogadd el Uram szívünk vádjait, amiért olyan hanyagsággal töltjük éveinket, oly ritkán gondolunk felséges küldetésünkre itt a földön.

Bocsásd meg életünk eltékozolt perceit, látogatásod soha vissza nem hívható óráit, kedvtelenül teljesített kötelességeinket, tövisek közé jutott lelkünk botlásait, az elfogult megítéléseket, meggondolatlan bírásokokat, amiket tiszta perceinkben magunknak sem tudunk megbocsátani.

Mindenható Atyánk! Aki mindig közel vagy azokhoz, akik Téged keresnek, ki mindig úgy intézed lépteinket, hogy találkozunk kell veled, mi tudjuk, hogy nem tudunk oly kitartóak lenni a bűnben, mint Te az irgalomban és megbocsátásban. Hiszen Te a legnagyobb bűnösnek, aki az égre néz, nem tiltottad meg, hogy azt mondhassa: Atyám! . . .

Lelkünk legnagyobb barátja! Te megengeded, hogy eléd hozzuk ami bennünk a legnemesebb és Tőled kérjük mindazt, ami bennünk hiányzik.

Ó add belátnunk, hogy Téged kell megragadni, Téged kell beleszőni szívünk szövetébe, ha azt akarjuk, hogy ne csak szánk, de életünk is magasztalja jóságodat.

Ó mennyei Atyánk! ne adj át minket a mi balga kívánságainknak, silány örömeinknek, hitvány vágyainknak, még akkor sem, ha erre kérünk Téged. Ó adj erőt, hogy megvívjuk harcainkat önmagunkkal, add, hogy életünk utolsó percéig javuljunk, add hogy egyetlen nap se múljon, hogy valami kicsike jót ne tettünk volna, hogy egy porszemet ne hordtunk volna országod fölépítésére.

Segíts, hogy gondviselésed minden intézkedésében felismerhesünk Téged, hogy ne zúgolódjunk ha valamit megtagadsz, hiszen tudjuk, hogyha nem adod meg azt, amit kérünk, megadod azt, ami jobb nekünk. Mi tudjuk, hogy Te, ki a bölcsőtől a koporsóig egyetlen távlatban áttekinted életünket, szenvedéseinket távoli, fenséges eszmények felé igazítod s ezzel magadnak és országod céljaira nevelsz. Mi a könnyek óráiban könnyeinken keresztül is Téged akarunk keresni és bár arra kérünk gyógyítsd be a láthatatlan sebeket, melyek jobban fájnak, mint a láthatóak, — adj erőt, hogyha eljön látogatásod ideje, ne rettenünk vissza az olajfahegyi keserű pohártól.

Mindenható Atyánk! ne engedd, hogy elviselhetetlen sebeknek érezzük a kis karcolásokat, s a felségesen szép életre, melyet Tőled kaptunk, azt mondjuk: nem érdemes leélni! Ments meg minket attól, hogy borús tekintettel és örömtelen szívvel járjunk a világon, s így vissza-riasszuk az embereket attól, hogy bízzanak benned, szeressenek és belépjenek a Te országodba.

Add, hogy mosolyunkkal világítani tudjunk testvéreinknek, hogy szívünket, mint Veronika-kendőt nyújtsuk feléjük, hogy vele könnyeiket letöröljék.

Add, hogy testvéreinket véresen és sárosan, hibáikkal együtt tudjuk szeretni, hogy inkább akarjunk egy nagy szenvedést elviselni, mint másoknak egy kicsit okozni.

Engedd, hogy figyeljünk azokra, akiknek szíve tele van zokogással, akiknek kenyere feketébb, mint a mienk, akik azzal a panasszal töltik életüket, hogy senki sem törődik szívük gondjaival.

Küldj el bennünket azokhoz, akiket senki sem ért meg, az elbukottakhoz, akikkel senki sem törődik, . . . a szenvedőkhöz, akik zavarban vannak a lét rejtélyei felől, akiknek már semmi egyébök nincsen, mint sírjaik künn a temetőben . . .

Adj testvéreink felé táruló ölelést karjainkba, add az emberemberiességébe vetett hit gazdagodását, add, hogy mindegyikünk kivegye részét a Te országod eljövetele, egy jobb világ érdekében és az igazságtalanságok megszüntetéséért vívott küzdelemből.

Add Urunk, hogy szebb és boldogabb földet hagyjunk hátra az utánunk következő nemzedéknek és kevésbé sötét napokat, mint aminőtket mi éltünk át.

Koronázd meg életünket, hogy a Te szárnyaid árnyékában, kik Tőled jöttünk és hozzád térünk, a halál gondolatát békességgel és méltósággal fogadjuk. Ha majd üt az óra, amikor bevégezzük munkánkat itt a földön és hazatérünk szemtől-szembe Tehozzád, ne féljünk szent kezedre hajtani fejünket és ne rettegjünk a naptól, mely ítélni fog a többi napok fölött.

Utolsó könnycseppjeinkkel Téged akarunk hívni Uram, ki minden szívet arra teremtettél, hogy Téged ne csak keressen, de meg is találjon! . . . Amen.

TARTALOM

Első rész.

	Oldal
Előszó az olvasóhoz, akinek lelke halhatatlan!	5
I. Az Isteneszmé a modern világképben	7
II. Akik elvesztették az Istent	11
III. Félkeresztények Istenhite	15
IV. Az Istenig nagy út vezet	20
V. A tudás világosság, a hit maga a Nap	24

Második rész.

VI. Az elfátyolozott Istenarc	33
VII. Ki az a fölséges láthatatlan?	34
VIII. Csillagok és atómok	39
IX. A természet Istenérvei	46
X. A csodák koronája	51
XI. Akiről a lelkiismeret beszél	55
XII. A szépség, mint Istenérv	59
XIII. Lángeszék hitvalló gondolatakkordjai Istenről	63
XIV. Egy kis apologetika	67

Harmadik rész.

XV. A szív Istenhite	77
XVI. Istenátélés a misztikában	81
XVII. A gondviselés misztériuma	84
XVIII. Isten az úr a történelemben	97
XIX. Isten és az elmúlás misztériuma	103
XX. Könyörgés a megtalált Istenhez	108
